INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

Oskarżenie rodzica o przemoc w postępowaniach o władzę rodzicielską i kontakty z dzieckiem

dr Filip MANIKOWSKI

PRAWO RODZINNE 2025

Spis treści

1. Uwagi wprowadzające 5
   1.1. Zakres raportu 5
   1.2. Władza rodzicielska 6
      1.2.1. Istota i zakres władzy rodzicielskiej 6
      1.2.2. Orzekanie o władzy rodzicielskiej w wyroku rozwodowym, separacyjnym lub unieważniającym małżeństwo 7
      1.2.3. Odrębne postępowanie opiekuńcze 9
      1.2.4. Statystyka – rozwody, władza rodzicielska 11
   1.3. Kontakty z dzieckiem 12
      1.3.1. Istota i zakres kontaktów z dzieckiem 12
      1.3.2. Orzekanie o kontaktach w wyroku rozwodowym, separacyjnym lub unieważniającym małżeństwo 13
      1.3.3. Orzekanie o kontaktach w odrębnym postępowaniu opiekuńczym 13
   1.4. Przemoc 15
      1.4.1. Definicja przemocy 15
      1.4.2. Znaczenie zarzutu przemocy dla rozstrzygnięć w sprawach o władzę rodzicielską i kontakty 18
      1.4.3. Zarzut przemocy w sprawach rodzinnych w dotychczasowych badaniach i raportach 19
2. Analiza wyników ankiet – dane o uczestnikach, przebieg postępowania 26
   2.1. Skala występowania zarzutu przemocy 26
   2.2. Przedmiot wniosku 27
   2.3. Podstawowe informacje o uczestnikach postępowania 31
      2.3.1. Płeć, relacja, władza rodzicielska wnioskodawców i uczestników 31
      2.3.2. Zastępstwo procesowe 33
      2.3.3. Dane dotyczące małoletnich 34

2.4. Sformułowanie zarzutu przemocy, argumenty wskazywane we wnioskach 36
2.5. Stanowisko uczestnika postępowania 40
2.6. Rodzaj zarzuconej przemocy 41
2.7. Domniemana ofiara przemocy 43
2.8. Domniemany sprawca przemocy 44
2.9. Postępowanie karne 45
2.10. Postępowanie dowodowe w sprawach z zarzutem przemocy 46
2.11. Postępowanie zabezpieczające 50
2.12. Czas trwania postępowań przed sądem I instancji 52

3. Analiza wyników ankiet – zakończenie postępowania 54
3.1. Sposoby zakończenia postępowania przed sądem I instancji – informacje ogólne 54
3.2. Umorzenie postępowania 55
3.2.1. Umorzenie postępowania z powodu cofnięcia wniosku – sprawy z zarzutem przemocy 55
3.1.2. Umorzenie postępowania z powodu zawarcia ugody – sprawy z zarzutem przemocy 58
3.3. Orzeczenia o charakterze merytorycznym 66
3.3.1. Struktura rozstrzygnięć z perspektywy podmiotu zgłaszającego przemoc 66
3.1.4. Charakter ingerencji sądu w sferę władzy rodzicielskiej i kontaktów – sprawy z zarzutem przemocy i sprawy bez takiego zarzutu 70
3.1.5. Uzasadnienie orzeczeń merytorycznych 72
3.4. Ocena charakteru zarzutów 73
3.5. Apelacja 78
4. Podsumowanie i wnioski 80
Bibliografia 86
Wykaz tabel 89

1. Uwagi wprowadzające

1.1. Zakres raportu

Celem niniejszego raportu jest analiza, na podstawie badań aktowych, oskarżeń rodziców o przemoc w sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej i kontaktów. W tym celu wykorzystano przede wszystkim metody dogmatyczno-prawną oraz empiryczną. Druga z zastosowanych metod polegała na analizie 190 akt spraw dotyczących władzy rodzicielskiej i kontaktów, losowo wybranych z sądów z obszaru całej Polski. Badaniem objęto postępowania, w których orzeczenia uprawomocniły się w latach 2023–2025.

Przedmiotem tych postępowań były w szczególności wnioski o zmianę:

a) wyroku rozwodowego w zakresie władzy rodzicielskiej lub kontaktów;
b) ugody w zakresie władzy rodzicielskiej lub kontaktów;
c) postanowienia w przedmiocie kontaktów.

Akta przedmiotowych spraw badano na podstawie kwestionariusza przygotowanego na potrzeby niniejszego opracowania. Pozwoliło to:

- po pierwsze, na ustalenie, w ilu sprawach zarzut przemocy jest formułowany, przez jakie podmioty oraz wobec kogo jest kierowany;
- po drugie, na odtworzenie funkcji, jaką zarzut ten pełni w sporze, tj. ustalenie, czy stanowi on wyraz rzeczywistej troski o dobro dziecka, czy też pełni przede wszystkim rolę instrumentu strategii procesowej.

Analizą objęto również reakcję sądów na podnoszone zarzuty, uznając ją za kluczową dla zachowania standardów ochrony dobra dziecka.

W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego wskazuje się, że dobro dziecka należy postrzegać jako swoistą konstytucyjną klauzulę generalną, której treść powinna być rekonstruowana w świetle aksjologii konstytucyjnej oraz ogólnych założeń systemowych. Z tego punktu widzenia szczególne znaczenie zyskuje art. 18 Konstytucji, zgodnie z którym „[m]ałżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”. Trybunał zaznacza, że:

> [n]akaz ochrony dobra dziecka stanowi podstawową, nadrzędną zasadę polskiego systemu prawa rodzinnego, której podporządkowane są wszelkie regulacje w sferze stosunków pomiędzy rodzicami i dziećmi, w tym też mechanizmy prawne dotyczące zagadnień filiacyjnych. Pojęcie „praw dziecka" w przepisach Konstytucji należy rozumieć jako nakaz zapewnienia ochrony interesów małoletniego, który w praktyce sam może jej dochodzić w bardzo ograniczonym zakresie[1].

Z perspektywy dobra dziecka naruszeniem jest zarówno uwzględnienie nieuzasadnionego zarzutu przemocy, prowadzące do ograniczenia bądź pozbawienia kontaktów z drugim rodzicem, jak i nieuwzględnienie zarzutu znajdującego oparcie w materiale sprawy, gdy przemoc faktycznie występuje. Należy bowiem pamiętać, że najpełniejsza realizacja zasady ochrony dobra dziecka następuje wówczas, gdy zapewnione zostają warunki do jego wychowywania w środowisku rodzinnym, w pierwszym rzędzie w rodzinie naturalnej. Niemniej nie oznacza to, że zasada wychowania dziecka w rodzinie ma bezwzględny charakter. Gdy dobro dziecka jest zagrożone, pierwszeństwo przysługuje jego ochronie. W każdym przypadku sądy powinny brać pod uwagę dobro dziecka, a nie jego rodziców.

1.2. Władza rodzicielska

1.2.1. Istota i zakres władzy rodzicielskiej

Dziecko, do uzyskania pełnoletności, pozostaje pod władzą rodzicielską (art. 92 k.r.o.). Przysługuje ona obojgu rodzicom, którzy mają jednocześnie uprawnienie i obowiązek jej wykonywania (art. 93, art. 97 § 1 k.r.o.).

W razie śmierci jednego z rodziców albo gdy nie ma on pełnej zdolności do czynności prawnych, władza rodzicielska przysługuje w całości drugiemu z rodziców (art. 94 § 1 k.r.o.). Natomiast w sytuacji, gdy żaden z rodziców nie posiada władzy rodzicielskiej albo rodzice dziecka są nieustaleni, dla małoletniego ustanawia się opiekę (art. 94 § 2 k.r.o.).

Władza rodzicielska powinna być wykonywana zgodnie z dobrem dziecka i interesem społecznym (art. 95 § 3 k.r.o.). Obejmuje ona w szczególności obowiązek i prawo rodziców do sprawowania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz do jego wychowania, z poszanowaniem jego godności i praw (art. 95 § 1 k.r.o.). Rodzice powinni brać pod uwagę, przy podejmowaniu decyzji w ważniejszych sprawach dotyczących osoby lub majątku dziecka, jeżeli rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości dziecka na to pozwala, jego rozsądne życzenia

[1] Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 28 kwietnia 2003 r., sygn. K 18/02, OTK-A 2003, nr 4, poz. 32.

(art. 95 § 4 k.r.o.). Wskazane powyżej sprawowanie pieczy obejmuje dbanie o wszechstronny rozwój fizyczny i psychiczny dziecka oraz – stosownie do jego uzdolnień i predyspozycji – przygotowanie go do aktywnego udziału w życiu zawodowym i społecznym, ukierunkowanego na dobro wspólne (art. 96 § 1 k.r.o.). W kontekście niniejszego opracowania istotne jest to, że w art. 96[1] k.r.o. wprowadzono zakaz stosowania przez osoby wykonujące władzę rodzicielską oraz sprawujące opiekę lub pieczę nad małoletnim kar cielesnych.

Środki ingerencji sądu opiekuńczego w sferę władzy rodzicielskiej można podzielić na cztery zasadnicze grupy:

- Do pierwszej grupy zalicza się środki stosowane w razie przeszkód natury prawnej lub faktycznej, które utrudniają rodzicom wykonywanie władzy rodzicielskiej (np. art. 97 § 2, art. 99, art. 101 § 3, art. 102 k.r.o.).
- Do drugiej grupy zalicza się środki ingerujące w wykonywanie tej władzy, które jednak nie pozbawiają rodziców władzy rodzicielskiej (m.in. art. 58, art. 107, art. 109 k.r.o.).
- Do trzeciej grupy zalicza się środki o charakterze bardziej radykalnym, prowadzące do pozbawienia (art. 111 k.r.o.) lub zawieszenia (art. 110 k.r.o.) władzy rodzicielskiej.
- Do ostatniej grupy zalicza się formy wsparcia, jakie sąd opiekuńczy powinien zapewniać rodzicom w wykonywaniu ich obowiązków względem dziecka (art. 100 k.r.o.)[2].

Ze względu na zakres niniejszego opracowania dalsze uwagi zostaną poświęcone drugiej i trzeciej grupie środków. W tym przedmiocie sąd może orzekać w wyroku rozwodowym, separacyjnym lub unieważniającym małżeństwo, jak również w odrębnym postępowaniu nieprocesowym przed sądem opiekuńczym[3].

1.2.2. Orzekanie o władzy rodzicielskiej w wyroku rozwodowym, separacyjnym lub unieważniającym małżeństwo

Sprawa o rozwód jest rozpoznawana w trybie procesowym, w ramach postępowania odrębnego w sprawach małżeńskich.

Rozstrzygnięcie w zakresie władzy rodzicielskiej nad wspólnymi małoletnimi dziećmi stron stanowi obligatoryjny element wyroku rozwodowego, jeżeli małżonkowie posiadają takie dzieci (art. 58 § 1 k.r.o.). Orzekając w tym przedmiocie, sąd – stosownie do art. 58 § 1a k.r.o. – powinien uwzględnić pisemne porozumienie małżonków w tym zakresie, o ile jest ono zgodne z dobrem dziecka. Możliwość oparcia rozstrzygnięcia na porozumieniu

[2] Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 5 maja 2000 r., sygn. II CKN 869/00, OSNC 2000, nr 11, poz. 205 i przytoczone tam orzecznictwo.

[3] Postępowanie to zostało uregulowane w dziale II k.p.c. „Sprawy z zakresu stosunków między rodzicami a dziećmi".

małżonków, a w konsekwencji pozostawienia władzy rodzicielskiej obojgu rodzicom, zależy od oceny dokonanej przez sąd, w szczególności co do zdolności rodziców do współdziałania w sprawach dziecka[4].

W przypadku braku porozumienia rodziców sąd powinien kierować się prawem dziecka do wychowywania się przy obojgu rodzicach oraz zasadą ochrony jego dobra. Sąd, rozstrzygając o władzy rodzicielskiej w wyroku rozwodowym, może w szczególności:

a) powierzyć wykonywanie władzy rodzicielskiej obojgu rozwiedzionym rodzicom;
b) powierzyć wykonywanie władzy rodzicielskiej jednemu z rodziców, jednocześnie ograniczając władzę rodzicielską drugiego do ściśle określonych obowiązków i uprawnień wobec dziecka;
c) orzec o pozbawieniu władzy rodzicielskiej jednego bądź obojga rodziców;
d) zdecydować o zawieszeniu wykonywania władzy rodzicielskiej w odniesieniu do jednego lub obojga rodziców.

Rozstrzygając w odniesieniu do przedmiotowej kwestii, sąd powinien kierować się dobrem dziecka.

Powyższe zasady, na podstawie odesłań zawartych odpowiednio w art. 61(3) i art. 21 k.r.o., znajdują odpowiednie zastosowanie także w przypadku wyroków orzekających separację oraz unieważnienie małżeństwa.

Orzeczenie o władzy rodzicielskiej i sposobie jej wykonywania zawarte w wyroku orzekającym rozwód może być zmienione przez sąd opiekuńczy, jeżeli wymaga tego dobro dziecka (art. 106 k.r.o.). W doktrynie wskazuje się przy tym, że do zastosowania art. 106 k.r.o. nie musi dojść do zmiany okoliczności faktycznych, które nastąpiły po wydaniu wyroku rozwodowego[5]. Zmiana okoliczności jako przesłanka zmiany wyroku rozwodowego była wprost wskazana w art. 106 k.r.o., ale w brzmieniu sprzed wejścia w życie ustawy z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 220 poz. 1431)[6]. Dlatego też w starszym orzecznictwie akcentowano występowanie tej przesłanki[7]. Jako przykład wskazywano na rozwój małoletniego dziecka, którego dotyczyło orzeczenie[8]. W orzecznictwie wskazuje się, że sąd – dokonując zmiany wskazanej w art. 106 k.r.o. – może stosować wszystkie przewidziane w k.r.o. środki ingerencji we władzę rodzicielską[9]. W doktrynie wskazuje się, że zmiana ta często polega na tym, że sąd powierza wykonywanie władzy

[4] Uchwała Sądu Najwyższego z 5 czerwca 2012 r., sygn. III CZP 72/11, OSNC 2012, nr 12, poz. 135.

[5] G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2019, art. 106.

[6] W pierwotnym brzmieniu przepis ten miał następującą treść: „[j]eżeli wymaga tego dobro dziecka, sąd opiekuńczy, w razie zmiany okoliczności, może zmienić zawarte w wyroku orzekającym rozwód orzeczenie o władzy rodzicielskiej i sposobie jej wykonywania".

[7] Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 15 grudnia 1998 r., sygn. I CKN 1122/98, OSNC 1999, nr 6, poz. 119.

[8] Postanowienie Sądu Najwyższego z 11 stycznia 2000 r., sygn. I CKN 1106/99, LEX nr 1635485.

[9] J. Gajda, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Legalis/el. 2025, komentarz do art.106 k.r.o.

rodzicielskiej rodzicowi, któremu takie uprawnienie, na podstawie wyroku rozwodowego, nie przysługiwało[10].

W trakcie trwania postępowania o rozwód lub separację nie może być wszczęte odrębne postępowanie dotyczące władzy rodzicielskiej nad wspólnymi małoletnimi dziećmi stron lub o ustalenie kontaktów z nimi (art. 4451 § 1 k.p.c.). Jeżeli postępowania te zostały wszczęte przed wytoczeniem powództwa o rozwód lub o separację, są one z urzędu zawieszane. Sąd w przedmiocie władzy rodzicielskiej lub kontaktów przez cały czas trwania sprawy o rozwód lub o separację orzeka w ramach postępowania zabezpieczającego (art. 445^1 § 2 k.p.c.). Postępowania w przedmiocie władzy rodzicielskiej nad wspólnymi małoletnimi dziećmi stron lub o ustalenie kontaktów z nimi są podejmowane wyłącznie w przypadku, gdy w prawomocnym orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie o rozwód lub o separację nie orzeczono o władzy rodzicielskiej lub kontaktach. W przeciwnym razie postępowania te umarza się.

1.2.3. Odrębne postępowanie opiekuńcze

W przedmiocie powierzenia wykonywania, ograniczenia, zawieszenia, pozbawienia i przywrócenia władzy rodzicielskiej sąd opiekuńczy orzeka w trybie postępowania nieprocesowego. Sądem właściwym jest sąd rejonowy. Postępowanie to może być wszczęte zarówno na wniosek, jak i z urzędu (art. 570 k.p.c.).

Pierwszy przypadek został uregulowany w art. 107 k.r.o. i dotyczy sytuacji, w której rodzice posiadający władzę rodzicielską, wobec których jednocześnie nie orzeczono rozwodu, separacji ani unieważnienia małżeństwa, którzy żyją w rozłączeniu i pozostają w sporze co do wykonywania władzy rodzicielskiej[11]. Wówczas, stosownie do tego przepisu, sąd może ze względu na dobro dziecka określić sposób wykonywania władzy rodzicielskiej i utrzymywania kontaktów z dzieckiem. Jeżeli rodzice przedstawią zgodne z dobrem dziecka pisemne porozumienie o sposobie wykonywania władzy rodzicielskiej i utrzymywaniu kontaktów z dzieckiem, władza rodzicielska pozostaje przy obojgu rodzicach. Gdy rodzice nie osiągną porozumienia, sąd – biorąc pod uwagę prawo dziecka do wychowywania się przy obojgu rodzicach – samodzielnie określi model wspólnego sprawowania władzy oraz utrzymywania kontaktów z dzieckiem. Może też powierzyć władzę rodzicielską jednemu z rodziców, ograniczając ją drugiemu do oznaczonych obowiązków i uprawnień wobec małoletniego, jeżeli

[10] J. Gajda, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Legalis/el. 2025, komentarz do art.106 k.r.o.

[11] Zob. A. Pośpiech, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, red. M. Fras, M. Habdas, LEX/el. 2023, art. 107, oraz przytoczone tam poglądy doktryny. W doktrynie brak jest jednolitego poglądu co do tego, czy art. 107 k.r.o. nie odnosi się do rozwiedzionych małżonków; zob. J. Słyk, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Domański, J. Słyk, Legalis/el. 2024, komentarz do art. 107 k.r.o.

dobro dziecka tego wymaga. Sąd nie orzeka jednak o utrzymywaniu kontaktów z dzieckiem, jeżeli strony złożą w tym przedmiocie zgodny wniosek.

W kontekście ograniczenia władzy rodzicielskiej należy również wskazać na art. 109 k.r.o., który przewiduje możliwość wydania przez sąd opiekuńczy odpowiednich zarządzeń, jeżeli dobro dziecka jest zagrożone. Na jego podstawie sąd opiekuńczy może m.in. poddać wykonywanie władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratora sądowego lub zobowiązać rodziców oraz małoletniego do pracy z asystentem rodziny czy do realizowania innych form pracy z rodziną. W orzecznictwie Sądu Najwyższego zwrócono uwagę, że pomimo iż w art. 109 k.r.o. nie użyto sformułowania „ograniczenie władzy rodzicielskiej", to zarządzenia sądu opiekuńczego wydane na jego podstawie niewątpliwie stanowią ingerencję we władzę rodzicielską. Ich istota sprowadza się do nałożenia na rodziców określonych obowiązków bądź zakazów, które w praktyce prowadzą do szerszego lub węższego ograniczenia władzy rodzicielskiej[12]. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że sąd rozwodowy – przejmując na czas postępowania funkcje sądu opiekuńczego – może w wyroku orzekającym rozwód wydać zarządzenia opiekuńcze na podstawie art. 109 k.r.o.[13]

Ostatnimi środkami ingerencji, które będą omówione w ramach niniejszego punktu, są zawieszenie i pozbawienie władzy rodzicielskiej.

Sąd orzeka o zawieszeniu władzy rodzicielskiej w razie przemijającej przeszkody w jej wykonywaniu. Wśród przesłanek zastosowania tego środka wskazuje się m.in. chorobę rodzica, odbywanie kary pozbawienia wolności[14] czy stały pobyt zagraniczny dziecka[15]. Ze swej istoty środek ten ma charakter tymczasowy, gdy odpadnie przyczyna jego zastosowania, sąd uchyla zawieszenie władzy rodzicielskiej.

Pozbawienie władzy rodzicielskiej zostało uregulowane w art. 111 k.r.o. Na jego podstawie sąd opiekuńczy może pozbawić władzy rodzicielskiej, gdy:

1) nie może być ona wykonywana z powodu trwałej przeszkody
   albo gdy
2) rodzice nadużywają władzy rodzicielskiej;
   lub
3) rodzice w sposób rażący zaniedbują swe obowiązki względem dziecka.

Zachowania, o których mowa w art. 111 k.r.o., co do zasady powinny odnosić się bezpośrednio do dziecka. W doktrynie trafnie jednak podkreśla się, że przepis ten może znaleźć zastosowanie także wtedy, gdy naganne zachowanie rodzica skierowane jest wobec drugiego rodzica lub osoby trzeciej, o ile pośrednio prowadzi ono do rażącego naruszenia obowiązków

[12] Postanowienie Sądu Najwyższego z 5 maja 2000 r., sygn. II CKN 869/00, OSNC 2000, nr 11, poz. 205.

[13] D. Wybrańczyk, *Sytuacja prawna małoletniego dziecka rozwodzących się rodziców*, LEX/el. 2022, podrozdział 3.6 i przytoczona tam literatura.

[14] A. Pośpiech, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*..., red. M. Fras, M. Habdas, komentarz do art. 110 k.r.o.

[15] Wyrok Sądu Najwyższego z 29 listopada 1999 r., sygn. III CKN 483/98, LEX nr 1232431.

względem dziecka. W szczególności dotyczy to sytuacji, w których rodzic dopuszcza się przemocy[16].

Sąd może ponadto pozbawić rodziców władzy rodzicielskiej, jeżeli – pomimo umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej – nie ustały przyczyny zastosowania tego środka, w szczególności gdy rodzice trwale nie interesują się dzieckiem i nie podejmują rzeczywistych starań zmierzających do jego powrotu do rodziny.

1.2.4. Statystyka – rozwody, władza rodzicielska

Na tle przedstawionych wyżej regulacji warto przyjrzeć się skali zjawiska rozwodów oraz strukturze rozstrzygnięć w zakresie władzy rodzicielskiej w ostatnich latach.

WYKRES 1. Powierzenie wykonywania władzy rodzicielskiej w wyrokach rozwodowych w latach 1980–2023 (Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Demograficzny 2024*)

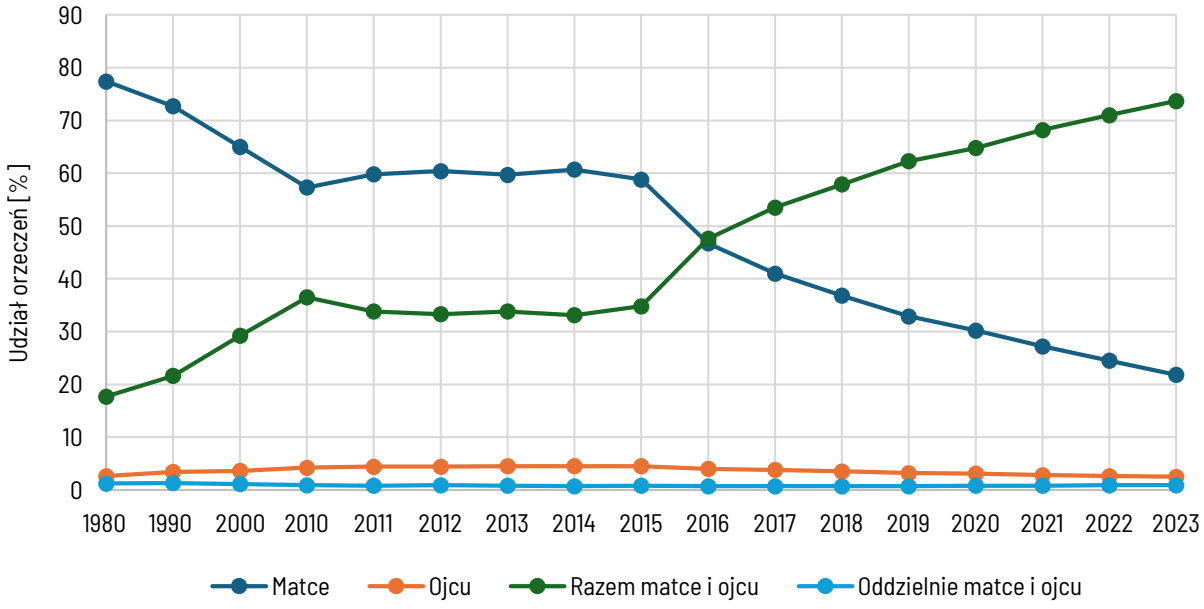

Analiza danych opublikowanych przez Główny Urząd Statystyczny (dalej: GUS) za lata 2020–2023 wskazuje, że liczba orzekanych rozwodów utrzymuje się na wysokim i relatywnie stabilnym poziomie, oscylując w przedziale od 51 164 do 60 687 orzeczeń rocznie. Po odnotowanym w 2020 r. poziomie 51 164 rozwodów, w roku 2021 nastąpił wyraźny wzrost do liczby 60 687, by w kolejnych latach ulec nieznacznej korekcie (60 162 orzeczeń w 2022 r. oraz 56 892 w 2023 r.). W całym badanym okresie struktura spraw ze względu na posiadanie wspólnych małoletnich dzieci wykazuje cechy istotnej stabilizacji: według statystyk GUS

[16] G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy…*, komentarz do art. 111 k.r.o.

odsetek rozwodów dotyczących małżeństw z dziećmi kształtuje się na poziomie 57–58% (co w 2023 r. odpowiadało liczbie 32 559 orzeczeń), podczas gdy sprawy dotyczące małżeństw bezdzietnych stanowią niezmiennie około 42–43% ogółu rozwodów[17].

Na podstawie powyższych danych widoczna jest wyraźna ewolucja w kierunku powierzania władzy rodzicielskiej obojgu rodzicom, a nie wyłącznie matce. W 1980 r. w 77,4% sprawach rozwodowych władzę rodzicielską powierzono jedynie matce, podczas gdy w 2023 r. odsetek ten obniżył się do poziomu 21,8%. Równocześnie znacząco wzrósł udział rozstrzygnięć, w których władza rodzicielska powierzana jest wspólnie obojgu rodzicom, z 17,7% w 1980 r. do 73,7% w 2023 r. Powierzenie władzy wyłącznie ojcu, a także przypadki, w których przy większej liczbie dzieci władza przyznawana jest oddzielnie matce i ojcu, pozostają zjawiskiem marginalnym, od lat utrzymującym się na jednocyfrowym poziomie.

1.3. Kontakty z dzieckiem

1.3.1. Istota i zakres kontaktów z dzieckiem

Należy wyraźnie odróżnić sferę władzy rodzicielskiej od prawa do kontaktów z dzieckiem, co znajduje bezpośrednią podstawę w brzmieniu art. 113 § 1 k.r.o.[18] Zasadą jest, że rodzic, nawet w przypadku pozbawienia władzy rodzicielskiej, nie traci automatycznie prawa do osobistej styczności z dzieckiem. Co więcej, przywołany przepis przesądza, iż utrzymywanie wzajemnych kontaktów jest nie tylko prawem, ale i obowiązkiem zarówno rodziców, jak i dzieci.

Z punktu widzenia dobra dziecka kluczowe znaczenie, obok formalnego ukształtowania władzy rodzicielskiej, ma realna, osobista relacja z rodzicami. Bezpośrednia styczność umożliwia rodzicom aktywne uczestnictwo w życiu dziecka, bieżące zaspokajanie jego potrzeb oraz budowanie poczucia bezpieczeństwa i stabilizacji emocjonalnej. Regularne kontakty pozwalają na właściwą identyfikację sytuacji życiowej małoletniego, co stanowi warunek konieczny dla świadomego realizowania procesu wychowawczego. W konsekwencji utrzymywanie osobistej styczności jawi się jako niezbędny element należytego sprawowania pieczy i wykonywania władzy rodzicielskiej, o ile odpowiada ono obiektywnym potrzebom dziecka[19].

Pojęcie kontaktów obejmuje zarówno bezpośrednie spotkania i wspólne spędzanie czasu z dzieckiem, jak i utrzymywanie więzi za pośrednictwem środków komunikacji na odległość.

[17] Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Demograficzny 2024*, Warszawa 2024, https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2024,3,18.html, dostęp: 25 listopada 2025 r.

[18] Zob. uchwała Sądu Najwyższego z 5 czerwca 2012 r., sygn. III CZP 72/11, OSNC 2012, nr 12, poz. 135 i przytoczone tam orzecznictwo.

[19] Zob. uchwała Sądu Najwyższego z 8 marca 2006 r., sygn. III CZP 98/05, OSNC 2006, nr 10, poz. 158.

W przedmiocie kontaktów – analogicznie jak w przypadku władzy rodzicielskiej – sąd może orzekać zarówno w wyroku rozwodowym, separacyjnym lub unieważniającym małżeństwo, jak i w odrębnym postępowaniu opiekuńczym. W tych postępowaniach sąd może ustalić sposób utrzymywania kontaktów z dzieckiem, ograniczyć je albo, jeżeli wymaga tego dobro dziecka, całkowicie zakazać ich wykonywania.

1.3.2. Orzekanie o kontaktach w wyroku rozwodowym, separacyjnym lub unieważniającym małżeństwo

Kwestia kontaktów rodziców z dzieckiem w związku z rozwodem została uregulowana w art. 58 § 1 k.r.o. Do czasu wejścia w życie nowelizacji z 25 czerwca 2015 r. sąd miał obowiązek orzekać w wyroku rozwodowym w przedmiocie kontaktów rodzica z dzieckiem. Zmiany w tym zakresie wprowadziła ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. poz. 1062). Na mocy dodanego do art. 58 k.r.o. § 1b sąd nie rozstrzyga w wyroku rozwodowym o utrzymywaniu kontaktów z dzieckiem, jeżeli strony złożą zgodny wniosek w tym przedmiocie. W przypadku braku takiego wniosku orzekanie pozostaje obligatoryjne. Sąd powinien przy tym uwzględnić pisemne porozumienie małżonków dotyczące kontaktów z dzieckiem po rozwodzie, o ile jest ono zgodne z dobrem dziecka. W przypadku braku takiego porozumienia sąd rozstrzyga w przedmiocie kontaktów, uwzględniając prawo dziecka do wychowywania przez oboje rodziców. Oprócz tego sąd powinien kierować się zasadami przewidzianymi w art. 113 i n. k.r.o.[20] Omawiany art. 58 k.r.o., na podstawie odesłań zawartych odpowiednio w art. 61^3 i art. 21 k.r.o., ma również zastosowanie w przypadku wyroku orzekającego separację oraz unieważnienie małżeństwa.

1.3.3. Orzekanie o kontaktach w odrębnym postępowaniu opiekuńczym

Analogicznie jak w przypadku władzy rodzicielskiej, w sprawach o ustalenie, ograniczenie bądź zakazanie kontaktów z dzieckiem orzeka sąd opiekuńczy w trybie postępowania nieprocesowego. Sądem właściwym w pierwszej instancji jest sąd rejonowy (art. 569 § 1-2 k.p.c.), a postępowanie może zostać wszczęte zarówno na wniosek, jak i z urzędu (art. 570 k.p.c.).

[20] J. Pawliczak, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Domański, J. Słyk, Legalis/el. 2024, komentarz do art. 58 k.r.o.

Pierwsza z podstaw prawnych, tj. art. 107 k.r.o., została omówiona w poprzedniej części opracowania (pkt 1.2.3), przepis ten reguluje bowiem łącznie kwestię władzy rodzicielskiej oraz kontaktów.

Drugą podstawą jest art. 113^1 § 1 k.r.o. Na jego mocy sąd opiekuńczy określa sposób utrzymywania kontaktów z dzieckiem przez tego z rodziców, u którego dziecko nie przebywa na stałe, gdy zachodzi potrzeba uregulowania tej kwestii, w szczególności w razie braku porozumienia między rodzicami. Dalsze przepisy tego oddziału k.r.o. przewidują możliwość ograniczenia lub całkowitego zakazania utrzymywania kontaktów rodzica z dzieckiem, jeżeli wymaga tego dobro dziecka.

Przesłanką ograniczenia jest wzgląd na dobro dziecka (113^2 § 1 k.r.o.). Sąd w szczególności może:

a) zakazać spotykania się z dzieckiem;
b) zakazać zabierania dziecka poza miejsce jego stałego pobytu;
c) zezwolić na spotykanie się z dzieckiem tylko w obecności drugiego z rodziców, opiekuna, kuratora sądowego lub innej osoby wskazanej przez sąd;
d) ograniczyć kontakty do określonych sposobów porozumiewania się na odległość;
e) zakazać porozumiewania się na odległość.

W doktrynie wskazuje się, że jedną z częściej stosowanych form ograniczenia kontaktów jest ustanowienie nadzoru kuratora nad ich przebiegiem. Środek ten bywa wykorzystywany przede wszystkim w sytuacjach nasilonego konfliktu między rodzicami, a nie w przypadkach poważnych zaniedbań opiekuńczych[21].

Z kolei przesłanką orzeczenia zakazu kontaktów jest stwierdzenie poważnego zagrożenia dobra dziecka lub jego naruszenia (art. 113^3 § 1 k.r.o.). W literaturze przedmiotu jako przykładowe sytuacje uzasadniające zastosowanie tego środka wskazuje się w szczególności naruszanie sfery emocjonalnej lub duchowej dziecka, podejmowanie działań prowadzących do jego demoralizacji oraz wywieranie destrukcyjnego wpływu na relacje rodzinne[22]. Słusznie podnosi się w doktrynie, że użyty w art. 113^3 § 1 k.r.o. funktor „poważnie" odnosi się wyłącznie do zwrotu „zagraża dobru dziecka", a nie do „narusza dobro dziecka". W konsekwencji przesłanką orzeczenia zakazu kontaktów jest już samo naruszenie dobra dziecka; ustawodawca nie wymaga, aby miało ono charakter „poważny"[23]. Z kolei w orzecznictwie podnosi się, że:

[21] P. Mostowik, D. Wybrańczyk, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Domański, J. Słyk, Legalis/el. 2024, komentarz do art. 113^3 k.r.o.

[22] T. Sokołowski, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. H. Dolecki, Lex/el. 2013, komentarz art. 113^3 k.r.o. i przywołana tam literatura.

[23] S. Solarski, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Załucki, Legalis/el. 2022, komentarz do art. 113^3 k.r.o.

> [z]e względu na charakter prawa do osobistej styczności z dzieckiem, odebranie rodzicom tego prawa może nastąpić wyjątkowo, np. gdy utrzymywanie osobistych kontaktów rodziców z dzieckiem zagraża jego życiu, zdrowiu, bezpieczeństwu bądź wpływa demoralizująco na dziecko[24].

Niewątpliwie stosowanie przemocy przez rodzica wobec dziecka może zostać uznane za naruszenie dobra dziecka.

Orzekając w sprawie kontaktów z dzieckiem, sąd może zobowiązać rodziców do określonego postępowania, w tym np. skierować ich do placówek lub specjalistów zajmujących się terapią rodzinną (art. 113^4 k.r.o.).

Postanowienie w przedmiocie kontaktów z dzieckiem może być zmienione, jeżeli wymaga tego dobro dziecka (art. 113^5 k.r.o.). Dotyczy to również rozstrzygnięcia w przedmiocie kontaktów zawartego w wyroku rozwodowym.

1.4. Przemoc

1.4.1. Definicja przemocy

Pojęcie „przemocy" ma kluczowe znaczenie z perspektywy niniejszego badania. Kodeks rodzinny i opiekuńczy nie zawiera jednak jego definicji legalnej. Termin ten pojawia się *expressis verbis* jedynie w art. 148 § 1a k.r.o., który stanowi, że opiekunem małoletniego nie może być ustanowiona m.in. osoba prawomocnie skazana za umyślne przestępstwo z użyciem przemocy wobec osoby lub za przestępstwo popełnione na szkodę małoletniego bądź we współdziałaniu z nim. Ustalając na potrzeby dalszych rozważań znaczenie tego pojęcia, należy zatem odwołać się do aktu prawnego najbardziej relewantnego z punktu widzenia niniejszego opracowania. Analiza dotyczy bowiem niestosowania przemocy *in genere*, lecz formułowania zarzutu stosowania przemocy w postępowaniach o zmianę wyroku rozwodowego w przedmiocie władzy rodzicielskiej oraz o zmianę orzeczenia w przedmiocie kontaktów. Dlatego też w raporcie skupiono się przede wszystkim na przemocy domowej.

Najważniejszym aktem odnoszącym się do tej tematyki jest ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej (Dz.U. z 2024 r. poz. 1673; dalej: u.p.p.d.), która zawiera legalną definicję „przemocy domowej". Zgodnie z art. 2 ust. 1 pkt 1 u.p.p.d. jest to jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie, wykorzystujące przewagę fizyczną,

[24] Postanowienie SN z 7 listopada 2000 r., sygn. I CKN 1115/00, OSNC 2001, nr 3, poz. 50.

psychiczną lub ekonomiczną, naruszające prawa lub dobra osobiste osoby doznającej przemocy domowej. Do takich zachowań zaliczono w szczególności:

- narażenie tej osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia lub mienia;
- naruszenie jej godności, nietykalności cielesnej lub wolności, w tym seksualnej;
- spowodowanie szkody na jej zdrowiu fizycznym lub psychicznym, powodujące u niej cierpienie lub krzywdę;
- ograniczenie lub pozbawienie dostępu do środków finansowych albo możliwości podjęcia pracy lub uzyskania samodzielności finansowej;
- istotne naruszenie prywatności tej osoby lub wzbudzenie u niej poczucia zagrożenia, poniżenia albo udręczenia, w tym za pomocą środków komunikacji elektronicznej.

W ustawie zdefiniowano także pojęcia „osoby doznającej przemocy domowej" oraz „osoby stosującej przemoc domową".

Osobami doznającymi przemocy domowej są:

- małżonek (także po ustaniu lub unieważnieniu małżeństwa) oraz jego wstępni, zstępni, rodzeństwo i ich małżonkowie;
- wstępni i zstępni oraz ich małżonkowie;
- rodzeństwo oraz ich wstępni, zstępni i małżonkowie;
- osoba pozostająca w stosunku przysposobienia i jej małżonek oraz ich wstępni, zstępni, rodzeństwo i małżonkowie;
- osoba pozostająca obecnie lub w przeszłości we wspólnym pożyciu oraz jej wstępni, zstępni, rodzeństwo i małżonkowie;
- osoba wspólnie zamieszkująca i gospodarująca oraz jej wstępni, zstępni, rodzeństwo i małżonkowie;
- osoba pozostająca obecnie lub w przeszłości w trwałej relacji uczuciowej lub fizycznej, niezależnie od wspólnego zamieszkiwania i gospodarowania, a także małoletni, wobec których stosowana jest przemoc domowa.

Osobą stosującą przemoc domową jest natomiast pełnoletni, który dopuszcza się przemocy domowej (art. 2 ust. 1 pkt 3 u.p.p.d.).

Wskazane definicje zostały dodane do u.p.p.d. ustawą z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 535), która dodatkowo wprowadziła szereg nowych rozwiązań związanych z przeciwdziałaniem przemocy domowej. Ze względu na tematykę niniejszego opracowania nie będą one szerzej omawiane. Warto jedynie wskazać, że przedmiotowa nowelizacja zmieniła także samą nazwę ustawy, z „ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie" na „ustawę o przeciwdziałaniu przemocy domowej". W poprzednim brzmieniu ustawy znajdowały się legalne definicje „przemocy w rodzinie" oraz „członka rodziny". W uzasadnieniu projektu nowelizacji podkreślono, że do przemocy dochodzi nie tylko w ramach rodziny sensu stricto, lecz także

w związkach nieformalnych oraz pomiędzy byłymi małżonkami. W konsekwencji pojęcie „przemocy w rodzinie" zastąpiono pojęciem „przemocy domowej".

Analizując przedmiotowe zagadnienie, warto odnieść się także do definicji przemocy domowej formułowanych na gruncie psychologii. W literaturze psychologicznej wskazuje się, że jest to

> działania lub rażące zaniedbania dokonywane przez jednego z członków rodziny przeciwko pozostałym, wykorzystujące istniejącą lub stworzoną przez okoliczności przewagę sił lub władzy i powodujące u nich szkody lub cierpienie, godzące w ich prawa lub dobra osobiste, a w szczególności w ich życie lub zdrowie (fizyczne czy psychiczne)[25].

Punktem wyjścia dla analizy było ustalenie, czy w danym postępowaniu sformułowano zarzut przemocy. Na potrzeby badania przyjęto szerokie rozumienie tego pojęcia, odpowiadające definicji przemocy domowej zawartej w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy domowej (u.p.p.d.). Należy przy tym wyraźnie podkreślić, że przedmiotem oceny było to, czy opisane w aktach zachowania – przy założeniu ich prawdziwości – wypełniały znamiona przemocy domowej w rozumieniu ustawy, a nie ustalenie, czy przemoc rzeczywiście miała miejsce i została udowodniona w toku postępowania. Pomimo przyjęcia powyższych założeń identyfikacja zarzutu przemocy niejednokrotnie nastręczała trudności. Uczestnicy postępowania, opisując zachowania drugiego rodzica wobec dziecka (np. używanie wulgarnych zwrotów, stosowanie kar fizycznych w postaci klapsów, krzyk czy wszczynanie awantur), nie zawsze określali je wprost jako „przemoc". Zdarzało się także, że opisywano zachowania o charakterze przemocowym, lecz nie wiązano ich z przemocą wprost, ani nie czyniono z nich podstawy żądania w zakresie władzy rodzicielskiej lub kontaktów. Bywało ponadto, że opis zachowań zbliżonych do przemocy domowej pojawiał się wyłącznie jako element tła faktycznego.

Na potrzeby niniejszego badania przyjęto, że w sprawie występuje zarzut przemocy za każdym razem, gdy strona przypisuje drugiemu rodzicowi (lub innemu domownikowi) zachowania, które – przy założeniu ich prawdziwości – wypełniają znamiona przemocy domowej w rozumieniu u.p.p.d., niezależnie od tego, czy strona posługuje się samym terminem „przemoc" oraz czy wyraźnie czyni z tych twierdzeń podstawę swoich żądań procesowych. Innymi słowy, za zarzut przemocy uznawano każde twierdzenie o stosowaniu przemocy domowej, a nie tylko takie, które zostało wprost „ubrane" w kwalifikację prawną lub powiązane z żądaniem co do władzy rodzicielskiej bądź kontaktów.

Podstawowym celem analizy było zatem, po pierwsze, ustalenie, czy w danym postępowaniu pojawiło się jakiekolwiek twierdzenie o stosowaniu przemocy domowej w powyższym

[25] J. Mellibruda, *Wybrane problemy patologii życia rodzinnego*, [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki. Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej*, Gdańsk 2002, s. 755.

znaczeniu. Po drugie, w sprawach, w których przemoc została przywołana, badano funkcję procesową tego zarzutu, tj. w jakim celu oraz w jaki sposób był on wykorzystywany w sporze, kwalifikując go następnie jako zarzut o charakterze faktycznym, mieszanym bądź instrumentalnym.

Kierując się definicją przemocy domowej zawartą w u.p.p.d. w ankiecie dokonano podziału przemocy na: fizyczną, psychiczną, ekonomiczną, seksualną oraz naruszającą prywatność.

1.4.2. Znaczenie zarzutu przemocy dla rozstrzygnięć w sprawach o władzę rodzicielską i kontakty

Postawienie zarzutu stosowania przemocy przez jednego z rodziców wobec drugiego niewątpliwie może rodzić poważne konsekwencje prawne. Jak już wcześniej wskazano, stosowanie przemocy przez rodzica – zarówno wobec dziecka, drugiego rodzica, jak i osób trzecich – może zostać uznane za poważne zagrożenie lub naruszenie dobra dziecka. W konsekwencji sąd, kierując się nadrzędną zasadą ochrony interesu małoletniego, może zastosować środki ingerujące we władzę rodzicielską, w tym ją ograniczyć lub pozbawić, a ponadto orzec zakaz lub ograniczenie kontaktów rodzica z dzieckiem. Niemniej może zdarzyć się również tak, że podniesienie zarzutu przemocy stanowi wyłącznie element strategii procesowej, mający na celu uzyskanie korzystniejszego rozstrzygnięcia w zakresie władzy rodzicielskiej, miejsca pobytu dziecka czy kontaktów. Z powyższego względu weryfikacja tego zarzutu przez sąd jest kluczową kwestią. Zarówno zaniechanie reakcji na rzeczywiście występującą przemoc, jak i uwzględnianie fałszywych zarzutów formułowanych wyłącznie w celach taktycznych zagrażają dobru dziecka.

W pierwszej kolejności należy zauważyć, że postępowanie cywilne jest co do zasady kontradyktoryjne. Oznacza to, że strona powołująca się na dany fakt i wywodząca z niego skutki prawne powinna ten fakt udowodnić. Druga strona procesowa powinna jedynie poddać ten fakt w wątpliwość. Niemniej w postępowaniu nieprocesowym zasada ta doznaje licznych ograniczeń. Dotyczy to zwłaszcza postępowań, które mogą być wszczęte z urzędu. W postępowaniach tego rodzaju na pierwszy plan wysuwa się interes publiczny bądź konieczność ochrony praw osób trzecich. Widoczne jest to w szczególności w postępowaniach w przedmiocie władzy rodzicielskiej oraz kontaktów, które, jak już wskazano, mogą być wszczęte z urzędu. Ochrona dobra dziecka jest podstawową i nadrzędną zasadą prawa rodzinnego. Kierowanie się nią przy stosowaniu i wykładni prawa stanowi bezwzględny obowiązek każdego organu publicznego[26]. Dotyczy to również postępowań w przedmiocie władzy rodzicielskiej

[26] Postanowienie Sądu Najwyższego z 6 października 2021 r., sygn. I NSNc 357/21, OSNKN 2021, nr 4, poz. 33 i przytoczone tam orzecznictwo.

i kontaktów. Z powyższych względów zgłoszenie przez któregokolwiek z uczestników zarzutu stosowania przemocy wobec dziecka obliguje sąd do niezwłocznego podjęcia – także z urzędu – czynności zmierzających do weryfikacji tego zarzutu.

1.4.3. Zarzut przemocy w sprawach rodzinnych w dotychczasowych badaniach i raportach

Zagadnienie formułowania zarzutu stosowania przemocy domowej w toku postępowania rozwodowego, a także w sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej oraz uregulowania kontaktów z dzieckiem, zostało dostrzeżone zarówno w doktrynie, jak i w dotychczasowych badaniach empirycznych oraz raportach przygotowywanych przez instytucje publiczne i organizacje pozarządowe.

Warto w tym kontekście przywołać artykuł biegłej psycholog z Instytutu Ekspertyz Sądowych im. Prof. dra Jana Sehna w Krakowie, zatytułowany *Fałszywe oskarżenia o wykorzystanie seksualne jako jedna z form krzywdzenia dziecka*[27]. Choć zasadniczo odnosi się on do spraw karnych prowadzonych w związku z art. 200–201 k.k., autorka podejmuje również problematykę tego rodzaju oskarżeń formułowanych w sprawach rodzinnych. W artykule wskazano, że w latach 2012–2020 do Instytutu wpłynęło 126 spraw, w których co najmniej jednym z istotnych zagadnień było podejrzenie wykorzystania seksualnego dziecka. Spośród nich 11,1% dotyczyło spraw rodzinnych, zaś pozostałe 88,9% – spraw karnych. Analiza akt dokonana przez M. Wojciechowską pokazała, że w sprawach karnych w 28,6% przypadków w tle postępowania występował konflikt dotyczący uregulowania kontaktów – zarówno o charakterze formalnym (objętym odrębnym postępowaniem cywilnym), jak i nieformalnym (wynikającym z ustaleń poczynionych w toku sprawy). Z perspektywy niniejszego opracowania szczególnie istotne jest to, że w zdecydowanej większości badanych spraw (71,4%) biegli stwierdzili istnienie przesłanek sugerujących, iż dziecko mogło być ofiarą przemocy seksualnej. Natomiast w 28,6% spraw (36 przypadkach) nie odnotowano psychologicznych przesłanek potwierdzających takie podejrzenie. Właśnie w tej grupie tzw. spraw „wątpliwych" niemal zawsze – w 35 z 36 spraw (97,2%) – ujawniono konflikt o kontakty rodzicielskie. W podziale na kategorie postępowań były to odpowiednio: 27,8% spraw rodzinnych oraz 69,4% spraw karnych z konfliktem w tle, podczas gdy jedynie 2,8% stanowiły sprawy „czysto" karne. Dane te sugerują, że spory w przedmiocie kontaktów często stanowią tło zawiadomień w sprawach karnych, które następnie nie znajdują potwierdzenia w badaniach psychologicznych,

[27] M. Wojciechowska, *Fałszywe oskarżenia o wykorzystanie seksualne jako jedna z form krzywdzenia dziecka*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka" 2021, vol. 20, nr 4, s. 69–90.

co pozwala przynajmniej rozważać tezę o instrumentalnym wykorzystywaniu zarzutów dotyczących wykorzystania seksualnego dziecka w toku sporów rodzicielskich.

Na tle powyższych ustaleń na uwagę zasługują również wcześniejsze raporty przygotowane w ramach Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.

W 2018 r. opracowano raport pt. *Orzeczenie zakazu kontaktów z dzieckiem*[28]. Przedmiotem analizy było 181 akt spraw sądowych, w których wydano postanowienie o zakazie kontaktów, prawomocne najpóźniej z końcem 2017 r. Autorka raportu – E. Holewińska-Łapińska – badała m.in. jakie argumenty przywoływano w uzasadnieniach wniosków oraz w informacjach kierowanych do sądu w celu wszczęcia postępowania z urzędu, a także jakie okoliczności wskazywano w uzasadnieniach orzeczeń jako przyczyny zastosowania zakazu kontaktów z dzieckiem.

W tabeli poniżej zestawiono argumenty wskazywane w uzasadnieniach wniosków i informacji kierowanych do sądu w celu wszczęcia z urzędu postępowania o zakaz kontaktów z dzieckiem z argumentami przywoływanymi w uzasadnieniach orzeczeń oraz z domniemanymi przyczynami zakazu kontaktów.

TABELA 1. Argumenty popierające tezy o potrzebie zakazu kontaktów

Argument	Wniosek*	Orzeczenie**
Zły wzorzec wychowawczy	41,7%	40,9%
Przemoc wobec dziecka / innej osoby	35,0%	30,4%
Dziecko odmawia kontaktu	18,8%	26,0%
Dziecko boi się tej osoby, ma złe wspomnienia	36,7%	22,1%
Adaptacja dziecka zakłócona	23,8%	19,3%
Dziecko nie zna / nie pamięta osoby	18,8%	18,2%
Konflikt z „pierwszoplanowym opiekunem"	14,9%	12,7%
Brak „koalicji wychowawczej"	11,0%	3,9%
Osoba, której dotyczy zakaz, jest sprawcą molestowania seksualnego	6,6%	6,1%
Ogólne twierdzenie o sprzeczności kontaktów z dobrem dziecka	7,7%	0%
Zaburzenia dobrostanu psychicznego dziecka (w tym objawy stresu)	12,8%	0%
Kontakty zaburzają dobrostan psychiczny dziecka (inne przyczyny)	0%	12,7%
Wadliwa postawa rodzicielska zdiagnozowana przez biegłych	0%	13,8%
Osoba przebywa w zakładzie karnym	0%	11,0%
Rażące zaniedbania podczas wcześniejszych kontaktów	0%	8,8%
Osoba wykorzystywała kontakty w przeszłości niezgodnie z celem	0%	4,4%

[28] E. Holewińska-Łapińska, *Orzeczenie zakazu kontaktów z dzieckiem*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości 2018; https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/PDF/2018/PRAWO%20RODZINNE/IWS-Holewińska-Łapińska-E.-Orzeczenie-zakazu-kontaktów-z-dzieckiem.pdf, dostęp: 22 listopada 2025 r.

Argument	Wniosek*	Orzeczenie**
Usiłowanie innego przestępstwa na szkodę dziecka	2,8%	2,8%
Wcześniejsze uprowadzenie dziecka	2,8%	1,7%
Inne (indywidualne)	26,0%	24,3%

* „Argumenty wskazywane w uzasadnieniu wniosków i informacji kierowanych do sądu w celu spowodowania wszczęcia z urzędu sprawy o zakaz kontaktów z dzieckiem".

** „Wskazane w uzasadnieniu wyroku oraz domniemywane przyczyny orzeczenia zakazu kontaktów z dzieckiem".

Źródło: wg E. Holewińska-Łapińska, *Orzeczenie zakazu kontaktów z dzieckiem*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości 2018; https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/PDF/2018/PRAWO%20RODZINNE/IWS-Holewińska-Łapińska-E.-Orzeczenie-zakazu-kontaktów-z-dzieckiem.pdf, s. 52 – Tabela 16 i s. 72 – Tabela nr 22, dostęp: 22 listopada 2025 r.

Z powyższego wynika, że stosowanie przemocy wobec dziecka bądź wobec innej osoby stanowi drugi najczęściej wskazywany argument, który – w ocenie wnioskodawcy lub innego podmiotu przekazującego informacje – miał uzasadniać orzeczenie zakazu kontaktu. Jednocześnie przemoc zajmuje również drugie miejsce wśród faktycznych przyczyn, na podstawie których sądy orzekają zakaz kontaktów. Procent wskazań w obu kategoriach jest zbliżony, co może sugerować, że sądy w zdecydowanej liczbie przypadków potwierdzają zasadność tego argumentu. Niemniej należy zauważyć, że przedmiotem analizy w powyższym badaniu były wyłącznie akta spraw sądowych, w których orzeczono zakaz kontaktów, a nie wszystkie orzeczenia wydane w przedmiocie kontaktów. W konsekwencji ustalenie, że argument dotyczący przemocy jest stosunkowo często uwzględniany przez sąd, nie jest do końca relewantne z perspektywy niniejszego raportu.

Warto również odwołać się do kolejnego opracowania Elżbiety Holewińskiej-Łapińskiej, przygotowanego w ramach badań Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, pt. *Ustalanie dobra dziecka jako przesłanki ograniczenia kontaktów z dzieckiem w praktyce sądów rodzinnych*, które koncentruje się na sposobie rozumienia i konkretyzacji dobra dziecka w sprawach o ograniczeniu kontaktów[29].

Badaniem objęto 132 akta spraw sądowych, w znacznej części zakończonych przed 2021 r. wydaniem przez sąd pierwszej instancji orzeczeń ograniczających kontakty w rozumieniu art. 113^2 k.r.o., przy czym podstawę analiz statystycznych stanowiło 125 prawomocnych rozstrzygnięć tego rodzaju. Na podstawie analizy uzasadnień oraz materiałów znajdujących się w aktach ustalono prawdopodobne przyczyny ingerencji sądu w sferę kontaktów. Łącznie zidentyfikowano 22 przyczyny (z których jedna została zakwalifikowana jako „inne"). Zgodnie z ustaleniami, najczęściej powoływanymi przyczynami ograniczenia kontaktów były:

a) konieczność zapewnienia dziecku poczucia bezpieczeństwa podczas spotkań – 70,4%;

[29] E. Holewińska-Łapińska, *Ustalanie dobra dziecka, jako przesłanki ograniczenia kontaktów z dzieckiem w praktyce sądów rodzinnych*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości 2022, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2023/04/IWS_Holewinska-Lapinska-E._Ustalanie-dobra-dziecka-jako-przeslanki-ograniczenia-kontaktow-z-dzieckiem-w-praktyce-sadow.pdf, dostęp: 25 listopada 2025.

b) potrzeba ograniczenia sytuacji konfliktowych w obecności dziecka – 52,8%;
c) stanowisko opiniodawczych zespołów sądowych specjalistów (OZSS) lub biegłego – 52,8%.

Stosowanie przez uprawnionego do kontaktów przemocy wobec dziecka bądź innej osoby znalazło się dopiero na siódmym miejscu wśród ustalonych przyczyn ograniczania kontaktów, obejmując 24% przypadków (30 spraw). W katalogu przyczyn wskazywano również na konieczność zapewnienia dziecku bezpieczeństwa fizycznego, co zostało odnotowane w 7,2% spraw. Należy podkreślić, że w poszczególnych postępowaniach mogło występować jednocześnie kilka różnych przyczyn rozstrzygnięcia[30]. W konsekwencji przyczyny te mogły współistnieć z innymi podstawami rozstrzygnięcia. Na podstawie wskazanego opracowania trudno jednak ustalić, w jakim zakresie sądy faktycznie uwzględniały zarzut stosowania przemocy jako samodzielne bądź decydujące uzasadnienie ograniczenia kontaktów. Autorka podaje, że:

> [d]wadzieścia jeden razy [10,3 % wszystkich przypadków – dopisek autora] podnoszono, że dziecko boi się osoby uprawnionej do kontaktów (zwykle dotyczyło to udokumentowanych zachowań przemocowych ze strony osoby uprawnionej do kontaktów, choćby przemoc nie dotyczyła bezpośrednio dziecka)[31].

Uzupełnieniem powyższych ustaleń jest opracowanie M. Horny-Cieślak, przygotowane w ramach badań Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, pt. *Zarządzenia wydawane przez sąd opiekuńczy na podstawie art. 109 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego jako forma pomocy rodzinie w świetle badania akt sądowych*[32]. Przedmiotem badania były akta 193 spraw sądowych, w których sąd rodzinny wydał postanowienie na podstawie art. 109 k.r.o. Badanie przeprowadzono w II półroczu 2017 r.

W odniesieniu do grupy 348 dzieci objętych tymi postępowaniami ustalono, że na etapie ich wszczęcia najczęściej identyfikowano następujące problemy opiekuńcze[33]:

- alkoholizm rodzica/rodziców: 200 przypadków (57,4%);
- bycie świadkiem konfliktów rodzinnych: 114 przypadków (32,8%);
- trudności w nauce: 110 przypadków (31,6%).

Z perspektywy niniejszego raportu szczególne znaczenie mają dane odnoszące się bezpośrednio do zjawiska przemocy. Wśród badanych dzieci stwierdzono, że:

[30] E. Holewińska-Łapińska, *Ustalanie dobra dziecka…*, *op. cit.*, s. 83.
[31] Ibidem, s. 63.
[32] M. Horna-Cieślak, *Zarządzenia wydawane przez sąd opiekuńczy na podstawie art. 109 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego jako forma pomocy rodzinie w świetle badania akt sądowych*, „Prawo w Działaniu. Sprawy cywilne" 2020, t. 42.
[33] Ibidem, s. 43 i n.

- były świadkami przemocy wobec matki: 109 przypadków (31,3%; 4 najczęściej wskazywane zjawisko);
- doświadczyły przemocy psychicznej ze strony rodzica/rodziców: 49 przypadków (14,1%; 7 miejsce);
- były świadkami przemocy wobec rodzeństwa: 26 przypadków (7,5%; 12 miejsce);
- były świadkami przemocy wobec ojca: 3 przypadki (0,9%; 22 miejsce);
- doświadczały przemocy seksualnej: 2 przypadki (0,6%; 24 miejsce).

Dane te pokazują, że zjawiska związane z przemocą – zarówno w formie bezpośredniego doświadczania, jak i bycia jej świadkiem – dotyczyły znaczącej części badanych dzieci.

Kwestia podnoszenia zarzutu stosowania przemocy w sprawach rodzinnych została również poruszona w badaniu zrealizowanym w ramach Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości pt. *Wykonywanie władzy rodzicielskiej przez rozwiedzionych rodziców* autorstwa S. Kotas-Turoboyskiej[34]. Przedmiotem badania było 180 spraw o zmianę wyroku rozwodowego w części dotyczącej władzy rodzicielskiej, zakończonych prawomocnie w 2021 r. Analiza objęła m.in. argumenty przytaczane na poparcie wniosku o zmianę wcześniejszego rozstrzygnięcia. Łącznie zidentyfikowano 19 różnych motywów. Przemoc wobec dziecka i jego otoczenia znalazła się na 9. miejscu (8 spraw – 4,4% wszystkich przypadków), natomiast nadużycie seksualne – na 18. pozycji (1 sprawa – 0,6%). Wśród najczęściej wskazywanych motywów można wyliczyć:

- brak realizacji kontaktów (38,3%);
- niewywiązywanie się przez uczestnika z innych obowiązków rodzicielskich (36,1%) oraz
- trudności w nawiązywaniu z nim kontaktu (33,3%)[35].

Jednocześnie w raporcie nie wskazano danych, które pozwałyby ustalić, w jakim stopniu zarzuty o przemoc zostały ocenione przez sąd.

Ostatnim polskim raportem, który chciałbym omówić, jest opracowanie M. Białeckiego, również przygotowane w ramach Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, pt. *Nielojalne działania uczestników postępowania rozwodowego*[36]. W raporcie dokonano analizy różnych nadużyć procesowych, w tym w szczególności wykorzystywanie procedury Niebieskiej Karty oraz zawiadomień o przemocy domowej jako elementu strategii procesowej w sporach o rozwód i władzę rodzicielską. Autor wskazuje, że niejednokrotnie już samo uruchomienie tej

[34] S. Kotas-Turoboyska, *Wykonywanie władzy rodzicielskiej przez rozwiedzionych rodziców*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości 2022, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2023/01/IWS_Kotas-Turoboyska-S._Wykonywanie-wladzy-rodzicielskiej-przez-rozwiedzionych-rodzicow.pdf, dostęp: 22 listopada 2025 r.

[35] Ibidem, s. 18–19.

[36] M. Białecki, *Nielojalne działania uczestników postępowania rozwodowego, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości 2022, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2022/11/IWS_Bialecki-M._Nielojalne-dzialania-uczestnikow-postepowania-rozwodowego.pdf, dostęp: 26 listopada 2025 r.

procedury stanowi w praktyce podstawę do przypisania winy w wyroku rozwodowym, zwracając jednocześnie uwagę na marginalny stopień weryfikacji motywów, które legły u podstaw jej wszczęcia[37]. Wprawdzie w raporcie wskazano na możliwe środki reakcji na nielojalne działania stron, w tym odpowiedzialność karną za składanie fałszywych zeznań oraz zakwalifikowanie danego zachowania jako nadużycia prawa procesowego w rozumieniu art. 41 k.p.c. i zastosowanie sankcji z art. 226^2 k.p.c., niemniej, jak podkreśla autor, instrumenty te są w praktyce wykorzystywane stosunkowo rzadko[38].

Z przywołanych powyżej opracowań wynika, że w sprawach rodzinnych przemoc, rozumiana zarówno jako rzeczywiście występujące zjawisko, jak i jako przedmiot twierdzeń procesowych stron, stanowi stały, choć niejednorodny element postępowań z zakresu prawa rodzinnego. Zarzut przemocy pojawia się zwykle obok innych, typowych dla „trudnych" spraw rodzinnych okoliczności, takich jak: wysoki poziom konfliktu między rodzicami, zaburzenia funkcjonowania rodziny, niewydolność wychowawcza czy uzależnienia. Ciężar gatunkowy tego argumentu jest zmienny i zależy od przedmiotu postępowania (w szczególności spraw o uregulowanie kontaktów, postępowań w przedmiocie zarządzeń wydawanych na podstawie art. 109 k.r.o. czy spraw o zmianę rozstrzygnięcia o władzy rodzicielskiej). W zależności od kategorii sprawy przemoc może stanowić samoistną i kluczową przesłankę ingerencji sądu lub jedynie wątek poboczny, towarzyszący innym przyczynom rozstrzygnięcia. Jednocześnie należy podkreślić, że choć przywołane wyżej badania dotyczą zbliżonego obszaru – wykonywania władzy rodzicielskiej i kontaktów – koncentrują się na innych pytaniach badawczych niż niniejszy raport. Nie pozwalają wprost ustalić, w jaki sposób i w jakim celu formułowany jest zarzut przemocy ani czy stanowi on przede wszystkim odzwierciedlenie rzeczywistych doświadczeń stron, czy też bywa wykorzystywany jako element strategii procesowej służącej uzyskaniu korzystniejszego rozstrzygnięcia. Wskazana luka poznawcza w pełni uzasadnia celowość przygotowania niniejszego raportu.

Problem podnoszenia fałszywych zarzutów w toku postępowań rozwodowych czy rodzinnych jest również przedmiotem raportów przygotowanych przez zagraniczne instytucje/zagranicznych ekspertów. Oczywiście ze względu na tematykę niniejszego opracowania, odnoszącego się do polskiej praktyki sądowej, kwestia ta nie może być szerzej poruszona. W ocenie autora warto jednak odwołać się choćby do opracowania przygotowanego w 2025 r. przez Myers-JDC-Brookdale Institute, zainicjowanego i współfinansowanego przez Administrację Usług Osobistych i Społecznych w Izraelskim Ministerstwie Opieki Społecznej i Zabezpieczenia Społecznego[39]. Jego celem było zebranie i uporządkowanie wiedzy o zjawisku

[37] M. Białecki, *Nielojalne działania uczestników…*, *op. cit.*, s. 23 i n.
[38] Ibidem, s. 25 i n.
[39] O. Toporek Barr, T. Lento, Y. Sorek, *False Allegations in Separation and Divorce Disputes: An International Review*, Myers-JDC-Brookdale Institute, Jerusalem 2025, https://brookdale.jdc.org.il/en/publication/false-allegations-in-separation-and-divorce-disputes-an-international-review/, dostęp: 22 listopada 2025 r.

tzw. fałszywych oskarżeń w sprawach rozwodowych i separacyjnych, w krajach zachodnich i w Izraelu. Raport obejmuje przegląd literatury (VI–XI 2024) oraz wywiady z badaczami z USA, Kanady i Australii, specjalizującymi się w sporach rodzinnych, przemocy domowej i ochronie dzieci. W podsumowaniu podkreślono trudności w ustaleniu skali zjawiska, wynikające z braku jednolitej definicji i problemów dowodowych w zakresie ustalenia zamiaru działania w złej wierze. Wskazano, że szacunki w literaturze są rozbieżne: część prac wskazuje odsetek rzędu 6–12%, inne – przy odmiennych definicjach i próbach – podają nawet około 50%[40]. Raport rozróżnia oskarżenia niepotwierdzone (których nie wykazano, lecz nie muszą być intencjonalnie fałszywe) oraz oskarżenia świadomie nieprawdziwe; przy czym odsetek pierwszych bywa znacząco wyższy i w niektórych badaniach sięga 70–90% w określonych kategoriach spraw.

Warto także wskazać na raport Department of Justice Canada z 2018 r.[41] Nie jest to badanie empiryczne oparte na materiale własnym; raport stanowi opracowanie wyników Canadian Incidence Study (CIS-2008), z odniesieniem do wcześniejszej analizy CIS-1998[42]. Przywoływane wskaźniki nie pochodzą z akt sądowych, lecz z kwalifikacji dokonanych przez pracowników systemu ochrony dziecka (*child welfare investigators*) w toku prowadzonych przez nich dochodzeń. W sprawach, którym towarzyszył spór o wykonywanie władzy rodzicielskiej lub o kontakty, około 10% zgłoszeń zakwalifikowano jako intencjonalnie fałszywe, 60% jako potwierdzone lub stanowiące uzasadnione podejrzenie, 18% jako niepotwierdzone bez cech złej wiary, natomiast w 12% przypadków nie ustalono ich intencji. Ustalenia te mają charakter administracyjny, a nie sądowy, jednak stanowią użyteczne tło dla oceny zarzutów formułowanych w sporach rodzinnych.

Zestawienie powyższych zagranicznych opracowań pozwala wysnuć wniosek, że problem fałszywych bądź niepotwierdzonych zarzutów przemocy w sporach rodzinnych nie ma charakteru wyłącznie incydentalnego ani ograniczonego do jednego porządku prawnego. Niemniej szeroka rozpiętość prezentowanych w literaturze szacunków oraz różnice definicyjne nakazują daleko idącą ostrożność przy formułowaniu wniosków co do ich skali, zwłaszcza przy próbie przenoszenia danych zagranicznych na grunt polskiej praktyki sądowej.

[40] O. Toporek Barr, T. Lento, Y. Sorek, *False Allegations in Separation…*, *op. cit.*, s. 10–11.

[41] Raport *Family Violence: Relevance in family law*, https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/jr/rg-rco/2018/sept01, Kanada 2018, dostęp: 22 listopada 2025 r.

[42] „The Canadian Incidence Study of Reported Child Abuse and Neglect (CIS) is a national initiative to collect data on children who come to the attention of a child welfare authority due to alleged or suspected abuse and/or neglect. The CIS examines the incidence of reported child maltreatment and the characteristics of the children and families investigated by child welfare authorities in the year the study is conducted".

2. Analiza wyników ankiet – dane o uczestnikach, przebieg postępowania

2.1. Skala występowania zarzutu przemocy

W pierwszej kolejności należy zauważyć, że zarzut przemocy pojawił się w 46 spośród 190 zbadanych spraw, co stanowi 24,2% wszystkich przypadków. Oznacza to, że w pozostałych 75,8% spraw (144 przypadkach) zarzut taki nie został podniesiony.

Powyższe statystyki warto zestawić z danymi przedstawionymi w pkt 1.4.3 niniejszego raportu. Ustalony w badaniu odsetek spraw, w których pojawił się zarzut przemocy, sytuuje analizowaną próbę po środku spektrum wyznaczonego przez dotychczasowe badania aktowe, omówione w poprzednim podrozdziale. Należy zastrzec, że przy interpretacji powyższych danych konieczna jest ostrożność. W niniejszym badaniu przyjęto stosunkowo szerokie rozumienie przemocy, podczas gdy zakres tego pojęcia w pozostałych opracowaniach może być odmienny, co ogranicza możliwość prostego porównywania danych ilościowych.

Z jednej strony wskaźnik ten jest niższy niż w raportach dotyczących postępowań wiążących się z najdalej idącą ingerencją sądu (zakaz kontaktów, zarządzenia w trybie art. 109 k.r.o.), gdzie wątek przemocy identyfikowano w ponad 30% spraw. Różnica ta wynika przede wszystkim z koncentracji wskazanych badań na sprawach o wysokim stopniu konfliktu i głębszej ingerencji w sferę relacji rodzic-dziecko.

Z drugiej strony, wynik ten pozostaje wyraźnie wyższy od wartości odnotowanej przez S. Kotas-Turoboyską w sprawach o zmianę wyroku rozwodowego (4,4%). Rozbieżność ta znajduje uzasadnienie w odmiennym przedmiocie obu analiz. Badanie przywołanej autorki dotyczyło wyłącznie spraw o zmianę wyroku w części dotyczącej władzy rodzicielskiej. Tymczasem w niniejszej próbie, obejmującej 46 spraw z zarzutem przemocy, jedynie 12 postępowań (26,1%) dotyczyło wyizolowanego żądania w przedmiocie władzy rodzicielskiej. Zdecydowana większość, bo aż 34 sprawy (73,9%), obejmowała kwestię kontaktów – bądź samodzielnie (24 sprawy), bądź w połączeniu z rozstrzygnięciem o władzy rodzicielskiej (10 spraw). Struktura ta sugeruje, że zarzuty dotyczące przemocy są zjawiskiem znacznie częściej towarzyszącym sporom o uregulowanie kontaktów niż sprawom dotyczącym wyłącznie sfery władzy rodzicielskiej.

Należy również zwrócić uwagę, że wskaźnik uzyskany w niniejszym raporcie jest zbieżny z ustaleniami E. Holewińskiej-Łapińskiej, która w badaniu spraw o ograniczenie kontaktów odnotowała zbliżony odsetek przypadków, w których ujawniono element przemocy (24%). Jednocześnie należy zauważyć, że próba wykorzystana w badaniu tej autorki miała charakter wyraźnie selektywny. Obejmowała ona sprawy, w których faktycznie orzeczono ograniczenie kontaktów (często w formie ich realizacji w obecności kuratora lub innego profesjonalisty), a pozyskanie odpowiedniej liczby takich akt wymagało stopniowego poszerzania listy sądów i dotyczyło postępowań wielotomowych, o wysokim stopniu złożoności i konfliktu. Zbieżność wskaźników (około 24% w obu badaniach) należy zatem traktować raczej jako ogólne potwierdzenie, że w sprawach, w których osią sporu jest wykonywanie kontaktów, argument przemocy pojawia się w istotnej, choć niedominującej części postępowań, niż jako podstawę do formułowania dalej idących wniosków porównawczych.

2.2. Przedmiot wniosku

Dopełnieniem obrazu badanej próby jest analiza przedmiotu żądań formułowanych przez wnioskodawców.

TABELA 2. Przedmiot wniosku

Wniosek	Zarzut przemocy		Bez zarzutu		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Zmiana wyroku rozwodowego w zakresie władzy rodzicielskiej	12*	26,1%	56	38,9%	68**	35,8%
Zmiana wyroku rozwodowego w zakresie kontaktów	14	30,4%	43	29,9%	57	30,0%
Zmiana wyroku rozwodowego w zakresie kontaktów i władzy	8	17,4%	7	4,9%	15***	7,9%
Zmiana ugody w zakresie kontaktów	5	10,9%	19	13,2%	24	12,6%
Zmiana postanowienia w przedmiocie kontaktów	5	10,9%	16	11,1%	21	11,1%
Zmiana wyroku rozwodowego w zakresie władzy rodzicielskiej oraz zmiana ugody o kontaktach	0	0,0%	2	1,4%	2	1,1%
Zmiana wyroku rozwodowego w zakresie władzy rodzicielskiej oraz zmiana postanowienia o kontaktach	2	4,3%	1	0,7%	3	1,6%
Ogółem	**46**	**100,0%**	**144**	**100,0%**	**190**	**100,0%**

* W ramach tej kategorii w 2 sprawach głównym przedmiotem żądania była zmiana miejsca zamieszkania dziecka (przy wnioskodawcy).

** W ramach tej kategorii w 17 sprawach (12% całej próby) głównym przedmiotem żądania była zmiana miejsca zamieszkania dziecka (w tym 15 wniosków o ustalenie pobytu przy wnioskodawcy oraz 2 wnioski o ustalenie pobytu przy uczestniku).

*** W ramach tej kategorii w 2 sprawach żądanie zmiany władzy rodzicielskiej polegało de facto na zmianie miejsca zamieszkania dziecka przy wnioskodawcy, połączonej z jednoczesnym uregulowaniem kontaktów.

Źródło: obliczenia własne autora.

W skali całej badanej próby wnioski w przeważającej mierze dotyczyły zmiany wyroku rozwodowego. W blisko trzech czwartych spraw (73,7%) żądanie ograniczało się do modyfikacji tego orzeczenia w zakresie władzy rodzicielskiej, kontaktów albo obu tych elementów łącznie. Jeżeli uwzględnić dodatkowo sprawy „łączone", w których obok wyroku rozwodowego kwestionowano jednocześnie ugodę lub postanowienie o kontaktach, udział postępowań z komponentem „wyrokowym" sięga ponad 76%. Z kolei wnioski dotyczące wyłącznie zmiany ugody w zakresie kontaktów albo zmiany postanowienia o kontaktach stanowiły mniejszość (niespełna 24% próby). Oznacza to, że zasadniczym kontekstem sporów w badanym materiale jest rewizja pierwotnego rozstrzygnięcia rozwodowego, a nie wtórna korekta ugód czy późniejszych postanowień sądów opiekuńczych. Co istotne, podział na sprawy z zarzutem przemocy i bez takiego zarzutu nie zmienia tej ogólnej proporcji. W obu grupach statystycznych źródłem obowiązku podlegającego zmianie jest najczęściej wyrok rozwodowy, podczas gdy wnioski odnoszące się wyłącznie do ugody lub postanowienia kształtują się na zbliżonym, niższym poziomie.

TABELA 3. Rodzaje żądań wnioskodawcy zawarte we wnioskach w sprawach, w których postawiono zarzut przemocy

Rodzaj żądania wnioskodawcy	Zarzut zgłoszony przez wnioskodawcę		Zarzut zgłoszony przez uczestnika		Zarzuty obustronne		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Wnioski restrykcyjne*	22	91,7%	2	14,3%	2	25,0%	26	56,5%
Wnioski o rozszerzenie kontaktów	1	4,2%	7	50,0%	1	12,5%	9	19,6%
Wnioski o ustalenie kontaktów	0	0,0%	2	14,3%	0	0,0%	2	4,3%
Wnioski o zmianę pieczy**	1	4,2%	1	7,1%	3	37,5%	5	10,9%
Wnioski neutralne***	0	0,0%	2	14,3%	2	25,0%	4	8,7%
Ogółem	**24**	**100,0%**	**14**	**100,0%**	**8**	**100,0%**	**46**	**100,0%**

* Ograniczenie/pozbawienie władzy, ograniczenie kontaktów, zakaz kontaktów.
** Zmiana miejsca zamieszkania, opieka naprzemienna.
*** Zmiana organizacji kontaktów – dni/godziny.
Źródło: obliczenia własne autora.

Na wstępie należy ponownie zastrzec, że poszczególne podgrupy (w szczególności wnioski o ustalenie kontaktów, zmianę pieczy czy wnioski neutralne) obejmują stosunkowo niewielką liczbę spraw, wobec czego dalsze ustalenia należy traktować z odpowiednią ostrożnością.

Warto doprecyzować, że struktura wniosków wykazuje istotną asymetrię ze względu na płeć wnioskodawcy. Wnioski o charakterze restrykcyjnym są w przeważającej części składane przez matki – stanowią one aż 75% wszystkich żądań zgłaszanych przez tę grupę.

Z kolei w przypadku ojców wnioski są znacznie bardziej zróżnicowane. Żądania restrykcyjne obejmują 38,9% spraw inicjowanych przez ojców, co stanowi dokładnie taki sam odsetek, jak wnioski o charakterze rozszerzającym.

Dane zawarte w tabeli wskazują, że konfiguracja zarzutu przemocy pozostaje ściśle powiązana z rodzajem żądania zgłaszanego przez wnioskodawcę. W sprawach, w których formułowane są wnioski o charakterze restrykcyjnym, zarzut przemocy jest niemal wyłącznie domeną wnioskodawcy, natomiast przy innych typach żądań pojawia się jedynie incydentalnie. Ograniczenie władzy rodzicielskiej lub kontaktów zakłada co do zasady istnienie naruszenia dobra dziecka, dlatego – co nie dziwi – to w tej kategorii spraw zarzut przemocy pojawia się najczęściej i stanowi główny punkt odniesienia dla argumentacji wnioskodawcy.

Odmienny obraz wyłania się z analizy spraw, w których zarzut przemocy zgłasza wyłącznie uczestnik. W tej podgrupie wyraźnie przeważa powiązanie zarzutu z wnioskami o rozszerzenie lub ustalenie kontaktów. W praktyce najprawdopodobniej uczestnik reaguje w ten sposób na próbę poprawy swojej sytuacji procesowej przez drugiego rodzica: zarzut przemocy pełni wówczas z reguły funkcję obronną wobec żądania zwiększenia obecności wnioskodawcy w życiu dziecka. Również ta konfiguracja wydaje się spójna z logiką postępowania, wnioskodawca co do zasady „otwiera" sprawę, domagając się zmiany korzystnej dla siebie, natomiast uczestnik sięga po narrację przemocy jako instrument utrzymania dotychczasowego stanu rzeczy lub przynajmniej ograniczenia rozmiaru postulowanej zmiany.

Na szczególną uwagę zasługują sprawy o zmianę pieczy. W tej kategorii relatywnie często pojawiają się zarzuty obustronne, przy jednocześnie mniejszym, ale dostrzegalnym udziale zarzutów jednostronnych po obu stronach. W zestawieniu z opisami akt wskazuje to, że spory o zmianę miejsca zamieszkania dziecka lub zasadniczą przebudowę modelu opieki sprzyjają eskalacji konfliktu do poziomu wzajemnych oskarżeń o zachowania przemocowe.

Wreszcie, wnioski określone jako neutralne, dotyczące zasadniczo jedynie organizacyjnej korekty kontaktów (dni, godziny, sposób odbierania dziecka), również nie są wolne od wątku przemocy. Choć formalnie nie zmierzają one wprost ani do rozszerzenia, ani do ograniczenia kontaktów, w tej grupie pojawiają się zarówno zarzuty po stronie uczestnika, jak i zarzuty obustronne.

Zasadne dodatkowo wydaje się odniesienie się do żądań zawartych we wnioskach, w postępowaniach, w ramach których nie podniesiono zarzutu przemocy.

TABELA 4. Rodzaje żądań wnioskodawcy zawarte we wnioskach w sprawach, w których nie postawiono zarzut przemocy

Rodzaj żądania wnioskodawcy	Zarzut zgłoszony przez wnioskodawcę	
	N	%
Wnioski restrykcyjne	38	26,4%
Wnioski o rozszerzenie kontaktów	41	28,5%
Wnioski o ustalenie kontaktów	3	2,1%
Wnioski o zmianę pieczy	21	14,6%
Wnioski neutralne	41	28,5%
Ogółem	**144**	**28,5%**

Źródło: obliczenia własne autora.

Analiza porównawcza wskazuje, że w sprawach wolnych od zarzutu przemocy struktura żądań procesowych jest zrównoważona. Wnioski restrykcyjne, zmierzające do ograniczenia praw drugiego rodzica, stanowią w tej grupie około ¼ ogółu spraw, co koresponduje z odsetkiem wniosków liberalizujących (rozszerzenie kontaktów). Konflikt w tych postępowaniach rzadziej przybiera postać dążenia do wyłącznego sprawowania pieczy, koncentrując się na regulacji bieżącego funkcjonowania rodziny. W sprawach z zarzutem przemocy następuje natomiast wyraźna radykalizacja stanowisk procesowych. Udział wniosków restrykcyjnych wzrasta ponad dwukrotnie (z 26,1% do 56,5%), przy równoczesnym spadku znaczenia wniosków liberalizujących oraz neutralnych. Po podniesieniu zarzutu przemocy spór przyjmuje postać dążenia do ograniczenia lub wyłączenia roli drugiego rodzica, a rzadziej sprowadza się do korekty dotychczasowego modelu kontaktów.

Warto również wskazać, że podobnie jak w sprawach z zarzutem przemocy, także tutaj widoczna jest istotna asymetria żądań ze względu na płeć wnioskodawcy. W przypadku gdy wnioskodawcą jest matka, wnioski o charakterze restrykcyjnym stanowią aż 45,6% wszystkich żądań tej grupy[43]. Dla porównania, w przypadku ojców odsetek ten wynosi jedynie 17,1%, a dominującą kategorią (48,7%) są wnioski o rozszerzenie kontaktów lub przywrócenie władzy rodzicielskiej. Prowadzi to do konkluzji, że niezależnie od występowania zarzutu przemocy, ojcowie w analizowanych postępowaniach dążą przede wszystkim do zwiększenia swojego udziału w życiu dziecka, podczas gdy aktywność procesowa matek koncentruje się na utrzymaniu lub zaostrzeniu ograniczeń wobec drugiego rodzica.

[43] Dalej odpowiednio najczęściej występujące: wnioski neutralne – 39,7%; rozszerzające – 10,3%.

2.3. Podstawowe informacje o uczestnikach postępowania

2.3.1. Płeć, relacja, władza rodzicielska wnioskodawców i uczestników

Analizę materiału badawczego należy rozpocząć od charakterystyki podmiotowej uczestników postępowania, ze szczególnym uwzględnieniem struktury płci oraz ról procesowych w sprawach, w których podniesiono zarzut przemocy. Dane w tym zakresie przedstawia tabela 5.

TABELA 5. Rola procesowa i płeć rodziców podnoszących zarzut przemocy na tle rodziców w sprawach bez zarzutu przemocy

Podmiot	Płeć	Rodzice podnoszący zarzut przemocy*		Rodzice w sprawach bez zarzutu przemocy**		Ogółem	
		N	%	N	%	N	%
Wnioskodawca	Ojciec	9	16,7%	77	26,7%	86	25,1%
	Matka	22	40,7%	67	23,3%	89	26,0%
Uczestnik	Ojciec	9	16,7%	67	23,3%	76	22,2%
	Matka	14	25,9%	77	26,7%	91	26,6%
Ogółem		**54**	**100,0%**	**288**	**100,0%**	**342**	**100,0%**

* Do kolumny „Rodzice podnoszący zarzut przemocy" zaliczono wyłącznie tych rodziców, którzy w toku postępowania sformułowali zarzut przemocy.

** Do kolumny „Rodzice w sprawach bez zarzutu przemocy" zaliczono rodziców występujących w sprawach, w których zarzut przemocy nie był podnoszony.

Źródło: obliczenia własne autora.

Spośród 54 zidentyfikowanych zarzutów przemocy, 36 zostało sformułowanych przez matki (66,7%), a 18 przez ojców (33,3%). Dane te należy odnieść do ogólnej struktury badanej próby, w której udział obu płci jest zbliżony (kobiety stanowią 52,6% podmiotów, mężczyźni – 47,4%). Oznacza to, że matki formułują zarzuty przemocy wyraźnie częściej, niż wynikałoby to z ich statystycznego udziału w postępowaniach.

Analiza częstotliwości podnoszenia zarzutu w poszczególnych grupach przedstawia się następująco:

a) matki-wnioskodawczynie: zarzut w 22 z 89 spraw (24,7%);
b) matki-uczestniczki: zarzut w 14 z 91 spraw (15,4%);
c) ojcowie-uczestnicy: zarzut w 9 z 76 spraw (11,8%);
d) ojcowie-wnioskodawcy: zarzut w 9 z 86 spraw (10,5%).

Powyższe zestawienie prowadzi do wniosku, że zarzut przemocy najczęściej podnoszą matki inicjujące postępowanie. W tej grupie odsetek spraw z elementem przemocy jest wyraźnie wyższy od średniej dla całej próby (15,8%). Potwierdza to również, że strona inicjująca częściej sięga po ten argument, co może służyć wzmocnieniu wniosków w przedmiocie

władzy rodzicielskiej i kontaktów. Jednocześnie, ze względu na liczebność próby, wnioski te należy traktować ostrożnie.

W dalszej kolejności przeanalizowano charakter związku łączącego uczestników postępowania. Poniższe zestawienie prezentuje strukturę stanu cywilnego rodziców, pozwalając ustalić, czy forma relacji (małżeństwo, konkubinat) różnicuje częstotliwość formułowania zarzutów dotyczących przemocy.

TABELA 6. Relacja pomiędzy wnioskodawcą a uczestnikiem

Podmiot	Zarzut przemocy		Bez zarzutu		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Rozwiedzeni	37	80,4%	111	77,1%	148	77,9%
Były konkubinat	9	19,6%	32	22,2%	41	21,6%
Małżonkowie	0	0,0%	1	0,7%	1	0,5%
Ogółem	**46**	**100,0%**	**144**	**100,0%**	**190**	**100,0%**

Źródło: obliczenia własne autora.

Analiza struktury statusu cywilnego stron nie ujawnia istotnych dysproporcji pomiędzy sprawami, w których podniesiono zarzut przemocy, a sprawami wolnymi od tego wątku. W obu podgrupach dominującą kategorię stanowią osoby rozwiedzione, a udział spraw pochodzących z byłych związków konkubenckich jest zbliżony. Na gruncie zbadanego materiału pozwala to przyjąć, że formalny charakter związku rodziców nie jest istotnym czynnikiem różnicującym częstotliwość formułowania zarzutów dotyczących przemocy.

Uzupełnieniem analizy podmiotowej jest zestawienie dotyczące zakresu władzy rodzicielskiej uczestników postępowania w chwili inicjowania sporu. Tabela 7 przedstawia rozkład uprawnień rodzicielskich wśród osób formułujących zarzuty przemocy oraz osób, przeciwko którym zarzuty te zostały skierowane.

TABELA 7. Uczestnicy/wnioskodawcy – władza rodzicielska

Władza rodzicielska	Autor zarzutu		Adresat przemocy		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Matka – pełna władza rodzicielska	31	55,6%	18	33,3%	49	45,4%
Matka – ograniczona władza rodzicielska	5	9,3%	2	3,7%	7	6,5%
Ojciec – pełna władza rodzicielska	12	22,2%	19	35,2%	31	28,7%
Ojciec – ograniczona władza rodzicielska	6	11,1%	15	27,8%	21	19,4%
RAZEM	**54**	**100,0%**	**54**	**100,0%**	**108**	**100,0%**

Źródło: obliczenia własne autora.

Zestawienie zakresu władzy rodzicielskiej z analizą zarzutów przemocy ujawnia istotną prawidłowość, polegającą na częstym kierowaniu oskarżeń pod adresem ojców, których władza rodzicielska uległa uprzedniemu ograniczeniu. Nasuwają się tu dwa możliwe, częściowo konkurencyjne wyjaśnienia.

Po pierwsze, ograniczenie władzy rodzicielskiej może stanowić pochodną wcześniejszych nieprawidłowości w funkcjonowaniu rodzica, w tym zachowań o charakterze przemocowym, które następnie znajdują odzwierciedlenie w twierdzeniach strony przeciwnej.

Po drugie, w części badanych spraw ojciec z ograniczoną władzą występuje jako wnioskodawca, dążąc do jej rozszerzenia lub zwiększenia zakresu kontaktów, podczas gdy matka – jako rodzic sprawujący zasadniczą pieczę – dąży do utrzymania status quo. W takim układzie zarzut przemocy pełni jednocześnie funkcję argumentu ochronnego oraz instrumentu obrony istniejącego rozstrzygnięcia. Kwestia ta będzie przedmiotem analizy w dalszej części raportu.

Niezależnie od powyższego korelację tę można postrzegać jako logiczne następstwo sprawowania faktycznej pieczy nad dzieckiem. Rodzic dysponujący pełnią władzy rodzicielskiej to zazwyczaj rodzic wiodący, z którym dziecko mieszka na stałe. To on na co dzień obserwuje funkcjonowanie małoletniego, co w konsekwencji czyni go naturalnym inicjatorem działań ochronnych w przypadku pojawienia się podejrzeń krzywdzenia dziecka. Kwestia ta będzie również przedmiotem analizy w dalszej części raportu.

2.3.2. Zastępstwo procesowe

W badaniu uwzględniono również kwestię zastępstwa procesowego. Tabela 8 obrazuje, w jakim zakresie wnioskodawcy i uczestnicy postępowania korzystali z pomocy profesjonalnego pełnomocnika, a w jakim działali osobiście, z podziałem na kategorie spraw.

TABELA 8. Rodzaj reprezentacji, z której korzystali wnioskodawca i uczestnik

Reprezentacja	Podmiot podnoszący zarzut		Adresat zarzutu		Wnioskodawca/ uczestnik w sprawie bez zarzutu		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Profesjonalny pełnomocnik	37	68,5%	32	59,3%	177	61,5%	246	64,7%
Osobiście	17	31,5%	22	40,7%	111	38,5%	134	35,3%
Ogółem	**54**	**100,0%**	**54**	**100,0%**	**288**	**100,0%**	**380**	**100,0%**

Źródło: obliczenia własne autora.

Z powyższych danych wynika, że w całej próbie badawczej większość uczestników postępowania była reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika, łącznie 246 osób (64,7%)

wobec 134 osób działających osobiście (35,3%). Zbliżona proporcja utrzymuje się zarówno w sprawach, w których podniesiono zarzut przemocy, jak i w tych, w których zarzut taki nie wystąpił. W związku z tym można uznać, że korzystanie z pomocy adwokata lub radcy prawnego nie jest czynnikiem wyraźnie różnicującym pojawienie się zarzutu przemocy. W konsekwencji brak jest podstaw do twierdzenia, że samo zastępstwo przez profesjonalnego pełnomocnika sprzyja częstszemu formułowaniu zarzutów przemocy (ani przeciwnie).

2.3.3. Dane dotyczące małoletnich

Istotnym uzupełnieniem obrazu postępowań jest profil demograficzny małoletnich, których one dotyczyły. Poniższe zestawienia prezentują rozkład wieku i płci małoletnich (łącznie N = 254), umożliwiając bezpośrednie porównanie spraw z zarzutem przemocy oraz postępowań wolnych od tego typu oskarżeń. Dane te przedstawiają tabele 9 i 10.

TABELA 9. Wiek małoletnich, których dotyczyło postępowanie

Wiek małoletniego	Sprawa z zarzutem		Sprawa bez zarzutu		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
15-18	7	11,1%	44	23,0%	51	20,1%
12-14	14	22,2%	39	20,4%	53	20,9%
9-11	13	20,6%	46	24,1%	59	23,2%
6-8	19	30,2%	31	16,2%	50	19,7%
3-5	9	14,3%	28	14,7%	37	14,6%
0-2	1	1,6%	3	1,6%	4	1,6%
RAZEM	**63**	**100,0%**	**191**	**100,0%**	**254**	**100,0%**

Źródło: obliczenia własne autora.

Dane wskazują na szczególną koncentrację zarzutów przemocy w sprawach dotyczących małoletnich w wieku 6–8 lat (30,2% wobec 16,2% w sprawach bez przemocy). Natomiast w odniesieniu do grupy najstarszych nastolatków (15–18 lat) odnotowano zjawisko odwrotne – udział spraw z elementem przemocy jest w tym przedziale wiekowym wyraźnie niższy niż w sprawach standardowych (11,1% wobec 23%).

Można przypuszczać, że niższy odsetek spraw dotyczących najstarszych nastolatków wiąże się przede wszystkim z ich faktyczną autonomią. Osoby w tym wieku w dużej mierze samodzielnie organizują swoje kontakty z rodzicami, potrafią dojechać na spotkanie, porozumieć się, jasno zakomunikować sprzeciw. W sytuacji nasilonego konfliktu lub zachowań przemocowych część nastolatków po prostu rezygnuje ze spotkań z rodzicem, a wymuszanie

kontaktów jest w praktyce bardzo ograniczone. Istotny wydaje się również efekt wcześniejszej „selekcji" spraw. W rodzinach, w których przemoc ma charakter długotrwały, poważniejsze reakcje sądów opiekuńczych zapadają zazwyczaj na wcześniejszych etapach życia dziecka, zanim osiągnie ono wiek nastoletni.

Z kolei stosunkowo duża grupa małoletnich w wieku 6–8 lat może wynikać z tego, że dziecko zaczyna funkcjonować w bardziej rozbudowanym otoczeniu (szkoła, nocowania, zajęcia dodatkowe), co sprzyja powstawaniu sporów na tle obowiązków wychowawczych i kwestii logistycznych. Jednocześnie dziecko w tym wieku nadal jest postrzegane jako wymagające wzmożonej ochrony, co sprzyja eksponowaniu ewentualnych nieprawidłowości w relacjach z rodzicami.

Warto jednocześnie odnieść się do płci małoletnich, których dotyczył zarzut przemocy. Dane te przedstawia tabela poniżej.

TABELA 10. Płeć małoletnich, których dotyczyło postępowanie

Płeć małoletniego	Sprawa z zarzutem		Sprawa bez zarzutu		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Kobieta	33	52,4%	91	47,6%	124	48,8%
Mężczyzna	30	47,6%	100	52,4%	130	51,2%
RAZEM	**63**	**100,0%**	**191**	**100,0%**	**254**	**100,0%**

Źródło: obliczenia własne autora.

Struktura płci w sprawach z zarzutem przemocy wykazuje lekką przewagę dziewczynek (52,4%), podczas gdy w sprawach standardowych (bez przemocy) nieznacznie dominują chłopcy (52,4%). W obu grupach rozkład jest jednak zbliżony, co sugeruje, że płeć dziecka nie jest kluczowym determinantem występowania zarzutów przemocowych w sporze rodzicielskim. Dysproporcje w strukturze wiekowej można wiązać z kilkoma nakładającymi się na siebie czynnikami, wynikającymi zarówno z rozwoju dziecka, jak i mechanizmów selekcji spraw sądowych.

2.4. Sformułowanie zarzutu przemocy, argumenty wskazywane we wnioskach

W tabeli 11 przedstawiono, który z uczestników postępowania, wnioskodawca bądź uczestnik, podnosił zarzut przemocy oraz w jakiej kolejności to następowało.

TABELA 11. Podmiot podnoszący zarzut

Podmiot podnoszący zarzut	N	%
Zarzut przemocy został postawiony przez wnioskodawcę jako pierwszy	29	53,7%
Zarzut przemocy został postawiony przez uczestnika w odpowiedzi na zarzut wnioskodawcy	5	9,3%
Zarzut przemocy został postawiony przez wnioskodawcę w odpowiedzi na zarzut uczestnika	3	5,6%
Zarzut przemocy został postawiony przez uczestnika bez zarzutu wnioskodawcy	17	31,5%
Ogółem	**54**	**100,0%**

Źródło: obliczenia własne autora.

Odnosząc się do przedmiotowych danych, należy zauważyć, że liczba spraw, w których jednostronnie postawiono zarzut przemocy, wyniosła 24 po stronie wnioskodawcy (52,2%) oraz 14 po stronie uczestnika (30,4%)[44]. W konsekwencji jednostronność zarzutu wystąpiła łącznie w 38 na 46 spraw (82,6%). W pozostałych 8 przypadkach (17,4%) zarzut przemocy został postawiony po obu stronach. Dodatkowo w sprawach o obustronnym zarzucie w 5 z nich to wnioskodawca pierwszy podniósł zarzut, zaś w pozostałych 3 uczynił to uczestnik. Całościowo, wnioskodawca podniósł zarzut przemocy w 32 sprawach, zaś uczestnik w 22.

Dane te pokazują, że zarzut przemocy ma w badanych sprawach w przeważającej mierze charakter jednostronny. W ponad czterech piątych postępowań, w których pojawił się wątek przemocy, został on sformułowany wyłącznie przez uczestnika/wnioskodawcę, bez „lustrzanego" zarzutu po drugiej stronie. W ramach tej grupy częściej czyni to wnioskodawca niż uczestnik, co koresponduje z wcześniejszą obserwacją, że wnioskodawca częściej sięga po argument przemocy. Relatywnie rzadsze są sytuacje, w których zarzuty przemocy padają po obu stronach jednocześnie. Można zakładać, że tego rodzaju układ – zwłaszcza tam, gdzie zarzut w krótkim odstępie czasu „odbijany" jest przez przeciwnika procesowego – odzwierciedla najwyższy poziom konfliktu.

Następnie istotne jest wskazanie, na jakim etapie wnioskodawca oraz uczestnik postępowania podnoszą zarzut przemocy. Może być to pomocne przy określaniu celu, w jakim został on postawiony.

[44] Odpowiedź „Zarzut przemocy został postawiony przez uczestnika bez zarzutu wnioskodawcy" nie wyklucza, że wnioskodawca następnie podniósł własny zarzut. W badanym zbiorze w 3 spośród 17 takich spraw wnioskodawca złożył kontrzarzut, co oznacza, że nie były to sprawy jednostronne.

TABELA 12. Forma postawienia zarzutu

Podmiot podnoszący zarzut	Forma postawienia zarzutu	N	%
Wnioskodawca	W piśmie inicjującym sprawę	24	75,0%
	W późniejszym piśmie procesowym	6	18,8%
	Ustnie do protokołu na rozprawie/posiedzeniu	2	6,2%
	Ogółem	**32**	**100%**
Uczestnik	W odpowiedzi na wniosek / w pierwszym piśmie uczestnika	17	77,3%
	Ustnie do protokołu na rozprawie/posiedzeniu	3	13,6%
	W dalszych pismach procesowych	2	9,1%
	Ogółem	**22**	**100,0%**

Źródło: obliczenia własne autora.

Na podstawie danych z powyższej tabeli można stwierdzić, że zasadnicza część zarzutów przemocy jest wprowadzana do sprawy już na etapie wstępnym. Wśród wnioskodawców dominującą praktyką jest formułowanie oskarżeń bezpośrednio w piśmie inicjującym postępowanie. Podnoszenie tej kwestii z opóźnieniem, w dalszych pismach procesowych czy dopiero ustnie na rozprawie, zdarza się zdecydowanie rzadziej. Tożsamy schemat widoczny jest u uczestników, gdzie zarzut najczęściej pojawia się w pierwszej reakcji procesowej, czyli w odpowiedzi na wniosek. Marginalny udział zgłoszeń na późniejszym etapie potwierdza, że przemoc jest zazwyczaj traktowana przez strony jako okoliczność fundamentalna, konstytuująca oś sporu od samego początku.

W odniesieniu do wnioskodawców, na podstawie zgromadzonego materiału można wyodrębnić cztery główne grupy przyczyn:

1. **Taktyka procesowa w reakcji na opinię biegłych**: w jednym przypadku wnioskodawczyni tłumaczyła opóźnienie początkową niechęcią do ujawniania materiałów mogących skutkować odpowiedzialnością karną uczestnika. Decyzja o podniesieniu zarzutu zapadła dopiero na późniejszym etapie i była argumentowana koniecznością podważenia – w ocenie strony nierzetelnej – opinii biegłych.
2. **Nowe zdarzenia**: w jednej sprawie późniejsze zgłoszenie zarzutu było bezpośrednią konsekwencją faktu, że do aktów przemocy doszło już w toku trwającego postępowania.
3. **Presja czasu i frustracja**: w kolejnym postępowaniu zarzut pojawił się po kilku miesiącach, co w świetle akt sprawy można wiązać z frustracją wnioskodawczyni przedłużającym się procesem oraz próbą wymuszenia szybszego rozstrzygnięcia sprawy w obliczu planowanego wyjazdu.
4. **Działanie reaktywne**: W trzech sprawach zarzut przemocy pojawił się jako bezpośrednia odpowiedź na wcześniejsze oskarżenia sformułowane przez uczestnika. W dwóch pozostałych przypadkach, mimo braku wyraźnego uzasadnienia w pismach, kontekst

sytuacyjny sugeruje, że nagła zmiana taktyki wiązała się z niekorzystnym przebiegiem postępowania i chęcią odwrócenia jego losów.

Z kolei w grupie uczestników przyczyny opóźnienia były trudniejsze do jednoznacznego ustalenia. Jedynie w jednym przypadku wynikało to wprost z faktu, że do zachowań przemocowych doszło już po złożeniu odpowiedzi na wniosek. W pozostałych sprawach analiza akt nie pozwoliła na zrekonstruowanie motywów stojących za zgłoszeniem zarzutu na późniejszym etapie sporu.

Podsumowując, późne podnoszenie zarzutów przemocy w badanych sprawach jest rzadkim zjawiskiem. Tam, gdzie udało się zidentyfikować tło tego opóźnienia, miało ono zazwyczaj charakter reaktywny, stanowiło odpowiedź na niekorzystny przebieg postępowania (np. treść opinii biegłych, przewlekłość, zmianę taktyki drugiej strony) lub na nowe zdarzenia faktyczne. Z uwagi na niewielką liczebność tej grupy, wniosków tych nie należy traktować jako reprezentatywnych dla wszystkich spraw, w których podniesiono zarzut przemocy.

Dopełnieniem powyższych ustaleń jest ustalenie argumentacji podnoszonej we wnioskach. Warto bowiem sprawdzić, czy zarzut przemocy funkcjonuje jako samodzielna podstawa żądania zmiany orzeczenia, czy też towarzyszą mu inne twierdzenia dotyczące sytuacji dziecka i kompetencji wychowawczych uczestnika. Szczegółowe zestawienie argumentacji – z podziałem na wnioski zawierające zarzut przemocy oraz te od niego wolne – prezentuje tabela nr 13.

TABELA 13. Argumenty uzasadniające żądanie zawarte we wniosku

Argumenty podnoszone przez wnioskodawcę oprócz zarzutu przemocy	Wnioski z zarzutem		Wnioski bez zarzutu		Ogółem	
	N	%*	N	%**	N	%***
Chęć rozszerzenia kontaktów	10	31,3%	45	28,5%	55	28,9%
Brak realizacji kontaktów	5	15,6%	36	22,8%	41	21,6%
Zaniedbywanie obowiązków rodzicielskich	9	28,1%	27	17,1%	36	18,9%
Utrudniania kontaktów	6	18,8%	27	17,1%	33	17,4%
Faktyczne przejęcie opieki przez wnioskodawcę	1	3,1%	19	12,0%	20	10,5%
Brak możliwości realizacji kontaktów w wyznaczonych terminach	1	3,1%	16	10,1%	17	8,9%
Uczestnik nie płaci alimentów	5	15,6%	12	7,6%	17	8,9%
Uzależnienie rodzica	5	15,6%	9	5,7%	14	7,4%
Brak współpracy	3	9,4%	10	6,3%	13	6,8%
Zły wzorzec wychowawczy	8	25,0%	2	1,3%	10	5,3%
Wola dziecka do większych kontaktów z wnioskodawcą	4	12,5%	6	3,8%	10	5,3%
Dziecko odmawia kontaktów	4	12,5%	4	2,5%	8	4,2%
Niestabilne warunki mieszkaniowe rodzica	1	3,1%	5	3,2%	6	3,2%

Argumenty podnoszone przez wnioskodawcę oprócz zarzutu przemocy	Wnioski z zarzutem		Wnioski bez zarzutu		Ogółem	
	N	%*	N	%**	N	%***
Długotrwały brak relacji	0	0%	6	3,8%	6	3,2%
Polepszenie relacji rodzica z dzieckiem	0	0%	3	1,9%	3	1,6%
Ustalone kontakty dezorganizują życie dziecka	0	0%	3	1,9%	3	1,6%
Zdolności wychowawcze drugiego rodzica	0	0%	2	1,3%	2	1,1%
Faktycznie przejęcie opieki przez uczestnika	1	3,1%	1	0,6%	2	1,1%
Wola dziecka do większych kontaktów z uczestnikiem	0	0%	1	0,6%	1	0,5%
Stan zdrowia wnioskodawcy	0	0%	1	0,6%	1	0,5%
Stan zdrowia drugiego rodzica	0	0%	1	0,6%	1	0,5%
Ogólne wskazanie na dobro dziecka	0	0%	1	0,6%	1	0,5%
Leczenie uzależnienia przez wnioskodawcę	0	0%	1	0,6%	1	0,5%
Dziecko potrzebuje drugiego rodzica	0	0%	1	0,6%	1	0,5%
Brak innych zarzutów niż przemoc	2	6,3%	0	0,0%	2	1,1%

* W odniesieniu do liczby wniosków z zarzutem, tj. 32.

** W odniesieniu do liczby wniosków, w których nie podniesiono zarzutu, tj. 158.

*** W odniesieniu do wszystkich wniosków, tj. 190.

Źródło: obliczenia własne autora.

Wartości w tabeli przedstawiają liczbę spraw, w których dany argument został podniesiony co najmniej raz, niezależnie od współwystępowania innych argumentów. W wielu sprawach argumenty te pojawiały się łącznie. W 56,9% spraw podniesiono jeden argument, w 35,4% dwa, a w 6,3% trzy. Konfiguracje czterech i pięciu argumentów miały charakter jednostkowy.

Choć obecność zarzutu przemocy zmienia strukturę argumentacji, to w obu grupach spraw, z przemocą i bez, najczęstszą przyczyną składania wniosku pozostaje chęć rozszerzenia kontaktów (odpowiednio 31,3% i 28,5%). Poza tym punktem stycznym widać jednak wyraźne różnice.

W sprawach, w których pojawia się wątek przemocy, wnioskodawcy znacznie częściej sięgają po argumenty uderzające w podstawowe kompetencje i postawę moralną drugiego rodzica. Widać to w statystykach dotyczących zaniedbywania obowiązków (28,1% wobec 17,1%), niepłacenia alimentów (15,6% wobec 7,6%), uzależnień (15,6% wobec 5,7%), a przede wszystkim wskazywania na „zły wzorzec wychowawczy" (25% przy zaledwie 1,3% w sprawach bez przemocy). Sugeruje to, że dla strony podnoszącej zarzut przemocy celem jest nie tyle korekta grafiku spotkań, co wykazanie ogólnej niewydolności wychowawczej uczestnika.

Charakterystyczne dla tej grupy jest również częstsze odwoływanie się do postawy samego dziecka. Argumenty takie jak „dziecko odmawia kontaktów" (12,5%) czy „wola dziecka do częstszych kontaktów z wnioskodawcą" (12,5%) pojawiają się tu kilkukrotnie częściej niż

w sprawach „nieprzemocowych". Może to świadczyć o strategii wiązania żądania procesowego z subiektywnym poczuciem bezpieczeństwa i wolą małoletniego.

Zupełnie inny obraz wyłania się ze spraw wolnych od zarzutów przemocowych. Tam relatywnie częściej pojawiają się kwestie czysto organizacyjne, jak faktyczne przejęcie opieki (12%) czy długotrwały brak relacji (3,8%), które w grupie z przemocą są marginalne. Oś sporu przesuwa się tu z oceny osoby rodzica na dostosowanie orzeczenia do realiów życiowych.

Warto też odnotować, że przemoc rzadko stanowi wyłączną podstawę wniosku (tylko w 6,3% spraw). Zazwyczaj nie funkcjonuje ona samodzielnie, ale jest elementem szerszej narracji o dysfunkcji rodziny.

Oczywiście przy interpretacji tych wyników trzeba brać poprawkę na różną liczebność obu grup. O ile w sprawach bez przemocy próba jest duża, o tyle przy wnioskach z zarzutem przemocy różnica kilku przypadków mocno wpływa na wartość wyrażoną w procentach. Dlatego powyższe zestawienie należy traktować jako obraz pewnych tendencji w strategii procesowej stron, a nie jako sztywne dane statystyczne.

2.5. Stanowisko uczestnika postępowania

Istotnym wyznacznikiem dynamiki konfliktu rodzicielskiego jest reakcja uczestnika na żądania zawarte we wniosku inicjującym postępowanie. Dane dotyczące przedmiotowej kwestii zostały przedstawione w tabeli 14.

TABELA 14. Stanowisko procesowe uczestnika

Stanowisko procesowe uczestnika	W sprawach z zarzutem wnioskodawcy		W sprawach bez zarzutu przemocy		W sprawach z zarzutem uczestnika	
	N	%	N	%	N	%
Milczenie procesowe	1	3,4%	19	13,2%	0	0%
Zgoda z wnioskodawcą*	0	0%	28	19,4%	0	0%
Częściowa zgoda z wnioskodawcą	4	13,8%	42	29,2%	2	9,1%
Całkowity brak zgody z wnioskodawcą	22	75,9%	55	38,2%	20	90,9%
Brak informacji**	2	6,9%	0	0%	0	0%
Ogółem	**29**	**100,0%**	**144**	**100,0%**	**22**	**100,0%**

* Zgoda dotyczy wyłącznie żądania zawartego we wniosku, a nie stosowania przemocy.

** Brak możliwości ustalenie ze względu na wycofanie wniosku na wczesnym etapie postępowania.

Źródło: obliczenia własne autora.

Dane zestawione w tabeli pokazują wyraźne zróżnicowanie postaw procesowych uczestnika w zależności od tego, czy w sprawie pojawia się zarzut przemocy. W postępowaniach, w których taki zarzut nie występuje, rozkład stanowisk jest bardziej rozproszony: w 38,2% spraw uczestnik całkowicie sprzeciwia się żądaniu, natomiast w pozostałych przypadkach nie dochodzi do pełnej konfrontacji. W szczególności pełna zgoda na wniosek występuje w 19,4% spraw, częściowa zgoda w 29,2%, a milczenie procesowe – w 13,2%. To ostatnie zjawisko należy raczej wiązać z biernością lub obniżonym zaangażowaniem w spór niż z rzeczywistą gotowością do porozumienia.

Na tym tle sprawy, w których zarzut przemocy formułuje wnioskodawca, cechują się zdecydowanie wyższym poziomem konfliktu. W 75,9% spraw uczestnik zajmuje stanowisko całkowitej niezgody wobec żądania, a odsetek postaw o charakterze ugodowym jest wyraźnie niższy (13,8% przypadków częściowej zgody, przy braku pełnej zgody). Milczenie procesowe występuje incydentalnie (3,4%), a w kilku sprawach odnotowano brak danych co do stanowiska uczestnika. Taki rozkład jest w dużej mierze intuicyjny: podniesienie zarzutu przemocy z reguły utrudnia przyjęcie przez drugą stronę postawy otwartej na porozumienie i sprzyja polaryzacji stanowisk.

Jeszcze bardziej jednoznaczny obraz wyłania się ze spraw, w których zarzut przemocy zgłasza sam uczestnik. W tej podgrupie w 90,9% spraw przyjmuje on stanowisko całkowitej niezgody wobec żądania, a jedynie w 9,1% spraw wyraża częściową akceptację. Nie odnotowano ani jednego przypadku pełnej zgody czy milczenia procesowego. Pojawienie się zarzutu przemocy, niezależnie od tego, która strona go formułuje, wiąże się z wyraźnym ograniczeniem postaw konsensualnych i zaostrzeniem konfliktu.

Jednocześnie należy pamiętać, że analiza nie różnicuje szczegółowych konfiguracji ról (np. sytuacji, w których uczestnik formułuje zarzut jako środek obrony lub jako samodzielny „atak"), gdyż przy przyjętych liczebnościach dalsze rozbijanie próby prowadziłoby do powstania bardzo małych podgrup. Podgrupy spraw z zarzutem przemocy są relatywnie nieliczne, przez co pojedyncze obserwacje mogą w istotny sposób wpływać na rozkład procentowy. Wyniki należy więc traktować przede wszystkim jako opis wyraźnych tendencji konfliktowych, a nie jako podstawę do formułowania bardzo daleko idących uogólnień statystycznych.

2.6. Rodzaj zarzuconej przemocy

W rozdziale 1.4.1 przedstawiona została definicja przemocy domowej. Wskazano, że zarówno w niniejszym raporcie, jak i w ankiecie, pojęcie to rozumiane jest tożsamo z przemocą domową w ujęciu u.p.p.d. Szczegółowe dane dotyczące rodzaju zarzucanej przemocy

przedstawiono w tabeli poniżej. Za zasadne uznano przy tym zestawienie rodzaju zarzucanych czynów z płcią osoby podnoszącej zarzut.

TABELA 15. Zestawienie płci podnoszącego zarzut przemocy z jej rodzajem

Rodzaj przemocy	Kobieta		Mężczyzna		Ogółem	
	N*	%**	N	%***	N	%****
Psychiczna	27	57,4%	15	57,7%	42	57,5%
Fizyczna	16	34,0%	10	38,5%	26	35,6%
Seksualna	3	6,4%	1	3,8%	4	5,5%
Ekonomiczna	1	2,1%	0	0%	1	1,4%
Ogółem	**47**	**100,0%**	**26**	**100,0%**	**73**	**100,0%**

* Liczba wskazań danego rodzaju przemocy.
** W odniesieniu do wszystkich postawionych zarzutów przemocy podniesionych przez kobiety.
*** W odniesieniu do wszystkich postawionych zarzutów przemocy podniesionych przez mężczyzn.
**** W odniesieniu do wszystkich postawionych zarzutów przemocy podniesionych, tj. 73.
Źródło: obliczenia własne autora.

Przed przejściem do analizy danych wynikających z powyższej tabeli należy przypomnieć, że, jak wskazano w pkt 2.4 niniejszej części raportu, w badanej próbie zidentyfikowano łącznie 54 zarzuty przemocy, z czego 36 zostało sformułowanych przez kobiety (66,7%), a 18 przez mężczyzn (33,3%). Tymczasem łączna liczba wskazań w tabeli 15 wynosi 73. Różnica ta wynika z faktu, że strony niejednokrotnie wskazywały na współwystępowanie różnych form agresji (zjawisko kumulacji zarzutów). Odnosząc się do samych danych z tabeli, widać, że struktura rodzajów przemocy jest bardzo zbliżona dla obu płci. Niezależnie od tego, czy podnoszącym zarzut jest kobieta czy mężczyzna, dominują wskazania na przemoc psychiczną (57,4% u kobiet i 57,7% u mężczyzn), a na drugim miejscu plasuje się przemoc fizyczna (odpowiednio 34% i 38,5%). Ponadto w 21 sprawach (tj. 45,7% ogółu postępowań z zarzutem przemocy) zarzuty przemocy fizycznej i psychicznej zostały postawiony łącznie. Co istotne, o ile przemoc psychiczna często zgłaszana była jako jedyna forma agresji, o tyle przemoc fizyczna niemal zawsze współwystępowała z zarzutami dotyczącymi sfery psychicznej. Zarzuty przemocy seksualnej oraz ekonomicznej pojawiają się jedynie incydentalnie – przemoc seksualną odnotowano łącznie w czterech wskazaniach (trzy u kobiet, jedno u mężczyzny), a przemoc ekonomiczną tylko w jednym przypadku (wskazanym przez kobietę).

2.7. Domniemana ofiara przemocy

W dalszej kolejności zasadne jest ustalenie, kogo osoba podnosząca zarzut wskazywała jako ofiarę domniemanej przemocy. Analizę tę warto przeprowadzić z uwzględnieniem podziału na płeć zgłaszającego.

TABELA 16. Zestawienie domniemanej ofiary przemocy z uczestnikiem podnoszącym zarzut

Ofiara przemocy	Podnosząca zarzut matka		Podnoszący zarzut ojciec		Ogółem	
	N*	%	N	%	N	%
Tylko osoba podnosząca zarzut	12	33,3%	9	50,0%	21	44,4%
Tylko dziecko	12	33,3%	8	44,4%	20	37,0%
Razem dziecko i podnoszący zarzut	9	25,0%	1	5,6%	10	18,5%
Osoba podnosząca i inna osoba	3	8,4%	0	0,0%	3	5,6%
Ogółem	**36**	**100,0%**	**18**	**100,0%**	**54**	**100,0%**

* N = liczba ofiar.

Źródło: obliczenia własne autora.

Analiza danych zawartych w tabeli pozwala stwierdzić, że w skali całej próby najliczniejszą kategorią jest wskazanie na osobę podnoszącą zarzut jako na bezpośrednią ofiarę przemocy, choć różnica względem kategorii „tylko dziecko" jest niewielka. U kobiet dwie kategorie – „tylko zgłaszająca" oraz „tylko dziecko" – pojawiają się z jednakową częstotliwością (po 33,3%), podczas gdy mężczyźni najczęściej wskazują, że agresja drugiego rodzica skierowana jest wyłącznie wobec nich (50% przypadków). Po zsumowaniu wszystkich konfiguracji obejmujących rodzica (tj. „tylko zgłaszający" oraz „razem dziecko i zgłaszający") okazuje się, że rodzic występuje w roli pokrzywdzonego w 31 z 54 analizowanych przypadków, co stanowi około 57% próby. Dla porównania, dziecko zostało wskazane jako osoba doznająca przemocy, czy to jako ofiara wyłączna, czy też współdzieląca los z rodzicem, w 30 spośród 54 przypadków (tj. w 55,6% ogółu). Oznacza to, że choć w ponad połowie analizowanych zarzutów pojawia się wątek krzywdy dziecka, to statystycznie równie często – a nawet z nieznaczną przewagą – to rodzic wskazywany jest jako ofiara przemocy. Przypadki, w których jako ofiarę wskazywano wyłącznie inną osobę (nowego partnera, członka rodziny), są nieliczne (3 na 54, 5,6%) i nie wpływają istotnie na ogólny obraz struktury zarzutów.

Szczegółowa analiza ujawnia jednak istotne różnice wynikające z płci autora zarzutu. U mężczyzn widoczna jest wyraźna polaryzacja: wskazują oni jako ofiarę albo wyłącznie siebie (50%), albo wyłącznie dziecko (44,4%), natomiast konfiguracja łączna występuje u nich marginalnie (5,6%). Z kolei w zarzutach formułowanych przez kobiety znacznie częściej, bo aż w 25% przypadków, przemoc definiowana jest jako wymierzona jednocześnie w matkę

i dziecko. Z jednej strony może to wynikać z faktu, że matki częściej postrzegają zagrożenie dla siebie jako bezpośrednie zagrożenie dla dobra dziecka. Z drugiej strony nie można wykluczyć motywacji o charakterze procesowym: łączne wskazanie na przemoc wobec matki i dziecka może pełnić funkcję środka wzmacniającego narrację o ogólnej agresywnej postawie ojca, co zwiększa szansę na uzyskanie korzystnego rozstrzygnięcia w przedmiocie władzy rodzicielskiej lub kontaktów. Fakt, że w badanym materiale przemoc wobec rodzica jest eksponowana co najmniej równie często jak przemoc wobec samego dziecka, może zatem sugerować, iż zarzuty te w istotnej części pełnią funkcję narzędzia procesowego służącego dyskredytowaniu drugiej strony konfliktu, a nie wyłącznie ochronie małoletniego. Kwestia ta zostanie szerzej omówiona w dalszej części raportu.

2.8. Domniemany sprawca przemocy

Dopełnieniem analizy przedmiotowej zarzutów jest identyfikacja podmiotów wskazywanych przez strony jako sprawcy przemocy.

TABELA 17. Domniemany sprawca przemocy

Sprawca przemocy	N	%
Ojciec	36	65,5%
Matka	17	30,9%
Partner matki	2	3,6%
Ogółem	**55***	**100,0%**

* Suma wskazań (przewyższa liczbę badanych spraw z zarzutem przemocy – 46, ponieważ uwzględnia sytuacje, w których zarzuty były podnoszone wzajemnie przez oboje rodziców – zarzut liczony podwójnie) oraz przypadki, w których wskazywano więcej niż jednego sprawcę (np. matkę i jej partnera).

Źródło: obliczenia własne autora.

Struktura wskazań co do sprawcy przemocy jest oczywiście odzwierciedleniem uprzednio ustalonych danych dotyczących osoby zgłaszającej zarzut – w badanej próbie zdecydowanie częściej czyni to matka. Na tym tle nie zaskakuje, że w blisko dwóch trzecich wszystkich wskazań (65,5%) domniemanym sprawcą przemocy jest ojciec. Potwierdza to, że konflikt rodzicielski w sprawach o władzę rodzicielską i kontakty najczęściej konstruowany jest jako przemoc ze strony ojca/męża/partnera, co koresponduje z szerszymi ustaleniami badań nad przemocą domową.

2.9. Postępowanie karne

Istotnym wymiarem analizy jest ustalenie, czy konflikt rodzicielski przeniósł się na płaszczyznę prawnokarną. Dane odnoszącego się do tej kwestii zostały przedstawione w tabeli 18.

TABELA 18. Zarzut przemocy a postępowanie karne

Postępowanie karne	Wszczęte/ zakończone*		Zawiadomienie**		Łącznie	
	N	%	N	%	N	%
Wobec uczestnika będącego domniemanym sprawcą	7	15,2%	4	8,7%	11	23,9%
Wobec wnioskodawcy będącego domniemanym sprawcą	4	8,7%	3	6,5%	7	15,2%
Zarówno wobec uczestnika i wnioskodawcy	0	0,0%	1	2,2%	1	2,2%
Ogółem	**11**	**23,9%**	**8**	**17,4%**	**19**	**41,3%**

* Etap na moment wydania orzeczenia.
** Etap na moment wydania orzeczenia.
Źródło: obliczenia własne autora.

W grupie uczestników (zazwyczaj ojców) dominują zarzuty z art. 207 k.k. (znęcanie się). Wśród 11 odnotowanych przypadków:

a) Sprawy zakończone (6):
   - 3 prawomocne wyroki skazujące (2 dotyczące znęcania się z art. 207 k.k. oraz 1 dotyczący uszkodzenia mienia z art. 288 k.k.);
   - 1 warunkowe umorzenie postępowania (art. 207 k.k.);
   - 2 prawomocne umorzenia postępowań przygotowawczych (art. 207 k.k.).

b) Sprawy niezakończone prawomocnym orzeczeniem (5):
   - 1 postępowanie wszczęte (dotyczące składania fałszywych zeznań, art. 233 k.k.);
   - 4 zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa (dotyczące głównie znęcania się z art. 207 k.k. oraz gróźb karalnych).

W przypadku wnioskodawców struktura ta przedstawia się następująco:

a) Sprawy zakończone (3):
   - 1 prawomocny wyrok uniewinniający w sprawie o uprowadzenie małoletniego (art. 211 k.k.);
   - 2 prawomocne umorzenia postępowań przygotowawczych (jedno dotyczące przestępstwa o charakterze seksualnym z art. 197-199 k.k., drugie – uporczywego nękania z art. 190a k.k.).

b) Sprawy niezakończone prawomocnym orzeczeniem (4):
   - 1 nieprawomocny wyrok skazujący (art. 190a k.k.);
   - 1 postępowanie wszczęte (dotyczące przestępstwa przeciwko wolności seksualnej);

- 2 zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa (dotyczące odpowiednio gróźb karalnych oraz znęcania się, pozostające na etapie czynności sprawdzających). Dodatkowo w jednej sprawie odnotowano wzajemne zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa skierowane zarówno wobec uczestnika, jak i wnioskodawcy.

Z powyższych danych wynika, że w ponad 40% spraw (41,3%), w których podniesiono zarzut przemocy, odnotowano również inicjatywę na płaszczyźnie prawnokarnej. Jednocześnie prawomocne wyroki skazujące pozostają wyjątkiem. W całej badanej próbie (N = 46) zapadły jedynie trzy tego rodzaju rozstrzygnięcia. W pozostałym zakresie aktywność karna ograniczała się do etapu postępowania przygotowawczego lub do złożenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, co, w świetle analizy akt spraw rodzinnych, nie przełożyło się na wydanie prawomocnych orzeczeń skazujących. Taki stan rzeczy pozwala przypuszczać, że składanie zawiadomień przez wnioskodawców/uczestników w analizowanych postępowaniach wykorzystywane nie tylko jako środek reakcji na przemoc, lecz także – przynajmniej w części przypadków – jako element strategii procesowej w sporach o władzę rodzicielską i kontakty.

2.10. Postępowanie dowodowe w sprawach z zarzutem przemocy

Omawiając podnoszenie zarzutu stosowania przemocy w toku postępowań w przedmiocie władzy rodzicielskiej oraz kontaktów, nie sposób nie poruszyć kwestii postępowania dowodowego, którego zasadniczym celem jest weryfikacja twierdzeń uczestników postępowania. Przy tym, jak zaznaczono w pkt 1.4.2 niniejszego raportu, w postępowaniach tych zasada kontradyktoryjności doznaje pewnych ograniczeń i postawienie przez uczestnika postępowania zarzutu powinno spotkać się z odpowiednią reakcją sądu, w tym dopuszczeniem dowodu z urzędu.

Analiza spraw, w których zarzut przemocy został sformułowany przez wnioskodawcę (32 przypadki), pokazuje, że w przeważającej większości nie funkcjonuje on jako „gołe" twierdzenie. W 24 spośród 32 spraw (75%) wnioskodawca albo przedłożył dokumenty, albo złożył wnioski o przeprowadzenie dowodów. W 8 sprawach (25%) zarzut przemocy nie został poparty żadnym materiałem dowodowym. Zbliżony obraz wyłania się z analizy spraw, w których zarzut przemocy formułuje uczestnik (22 przypadki). W 17 z nich (77,3%) uczestnik przedstawił dowody lub zgłosił wnioski dowodowe odnoszące się do zarzutu, natomiast w pozostałych 5 sprawach (22,7%) ograniczył się wyłącznie do twierdzeń, nie podejmując żadnej aktywności dowodowej w tym zakresie.

W tabelach 19 i 20 przedstawiono szczegółowe informacje dotyczące dowodów załączanych przez wnioskodawców i uczestników podnoszących zarzut, jak i zgłaszanych przez nich wniosków dowodowych.

TABELA 19. Dowody załączane przez wnioskodawców/uczestników podnoszących zarzut

Dowody załączane przez wnioskodawców/uczestników podnoszących zarzut	Postępowania	
	N	%*
Wydruki SMS-ów / treści z komunikatorów	10	21,7%
Prywatne opinie psychologiczne	7	15,2%
Dokumentacja medyczna	6	13,0%
Nagranie audio / wideo / zdjęcia	5	10,9%
Materiały policyjne (notatki, wezwania)	4	8,7%
Dokumenty związane z niebieską kartą	3	6,5%
Zaświadczenie z OPS/PCPR o wsparciu	2	4,3%
Zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa	2	4,3%
Opinia o dziecku ze szkoły / placówki	1	2,2%
Wyrok w sprawie karnej	1	2,2%

* Procent spraw z zarzutem przemocy, w których wystąpił dany dowód.

Źródło: obliczenia własne autora.

Najczęściej uczestnicy/wnioskodawcy posługują się wydrukami korespondencji elektronicznej (SMS-y, komunikatory), dokumentacją medyczną oraz prywatnymi opiniami psychologicznymi, uzupełnianymi niekiedy nagraniami audio, wideo lub zdjęciami. Pozostałe kategorie – materiały policyjne, dokumenty związane z procedurą Niebieskiej Karty, zaświadczenia OPS/PCPR, zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa czy dokumenty ze szkoły oraz wyroki karne – pojawiają się rzadziej.

TABELA 20. Wnioski dowodowe składane przez wnioskodawców/uczestników podnoszących zarzut

Wnioski dowodowe składane przez wnioskodawców/uczestników podnoszących zarzut	Postępowania	
	N	%
Przesłuchanie członków rodziny innych niż uczestnicy	22	47,8%
Przesłuchanie świadków spoza rodziny	18	39,1%
Przesłuchanie matki jako uczestnika	12	26,1%
Materiały policyjne / akta sprawy karnej	10	21,7%
Przesłuchanie ojca	9	19,6%
Opinia biegłego psychologa	9	19,6%
Wysłuchanie dziecka	8	17,4%
Dołączenie akt innej sprawy cywilnej	6	13,0%
Dołączenie akt Niebieskiej Karty	3	6,5%
Wywiad środowiskowy kuratora sądowego	3	6,5%

Źródło: obliczenia własne autora.

Dane dotyczące wniosków dowodowych pokazują, że postępowanie w sprawach z zarzutem przemocy opiera się przede wszystkim na dowodach osobowych. Najczęściej wnioskowane jest przesłuchanie członków rodziny oraz innych świadków z otoczenia stron, a także – choć rzadziej – przesłuchanie samych rodziców i wysłuchanie dziecka. Dopiero w dalszej kolejności pojawiają się wnioski o przeprowadzenie dowodu z dokumentów znajdujących się w aktach spraw karnych, opinii biegłego psychologa, akt innych spraw cywilnych czy dokumentów związanych z procedurą Niebieskiej Karty i wywiadu kuratora.

Dopełnieniem powyższych ustaleń jest analiza czynności dowodowych faktycznie podjętych przez sąd w toku postępowania. Zestawienie to ma istotny walor poznawczy, albowiem pokazuje, w jakim stopniu sąd, działając zarówno na wniosek stron, jak i z urzędu, dążył do weryfikacji twierdzeń podnoszonych przez uczestników/wnioskodawców.

TABELA 21. Dowody przeprowadzone przez sąd

Dowody przeprowadzone przez sąd	Postępowania zakończone merytorycznie		Postępowanie zakończone umorzeniem		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Wywiad środowiskowy kuratora	28	90,3%	8	53,3%	36	78,3%
Opinia biegłego psychologa (OZSS)	17	54,8%	7	46,7%	24	52,2%
Przesłuchanie matki	16	51,6%	4	26,7%	20	43,5%
Przesłuchanie ojca	14	45,2%	4	26,7%	18	39,1%
Przesłuchanie innych członków rodziny	14	45,2%	4	26,7%	18	39,1%
Przesłuchanie świadków spoza rodziny	10	32,3%	5	33,3%	15	32,6%
Wysłuchanie dziecka	6	19,4%	2	13,3%	8	17,4%
Akta postępowania karnego	5	16,1%	3	20,0%	8	17,4%
Opinia o dziecku ze szkoły / placówki	4	12,9%	2	13,3%	6	13,0%
Brak dowodów przeprowadzonych przez sąd	0	0,0%	3	20,0%	3	6,5%
Akta innych postępowań cywilnych*	2	6,5%	0	0,0%	2	4,3%
Dokumenty związane z Niebieską Kartą	1	3,2%	1	6,7%	2	4,3%
Opinia / stanowisko OPS/PCPR	1	3,2%	0	0,0%	1	2,2%

* Akta z postępowań rozwodowych oraz dotyczące władzy rodzicielskiej i kontaktów.

Źródło: obliczenia własne autora.

W badanych sprawach wyraźnie dominuje wywiad środowiskowy kuratora – sąd przeprowadził ten dowód w ponad 90% postępowań zakończonych rozstrzygnięciem merytorycznym i w ponad połowie spraw umorzonych. Na drugim miejscu plasuje się opinia biegłego psychologa (OZSS), wykorzystywana w około połowie spraw. W dalszej kolejności pojawiają się odpowiednio: dowód z przesłuchania wnioskodawcy lub uczestnika oraz dowód z przesłuchania świadków – zarówno członków rodziny, jak i osób spoza niej (np. sąsiadów, partnerów uczestników postępowania). Na tym tle zwraca uwagę relatywnie rzadkie dopuszczanie dowodu z wysłuchania dziecka. Sądy często odstępowały od tej czynności, powołując się na nadrzędną zasadę dobra dziecka; w pojedynczych przypadkach wnioski dowodowe w tym zakresie były cofane przez samych uczestników postępowania. Należy jednak podkreślić, że brak wysłuchania przed sądem nie oznacza pominięcia stanowiska małoletniego. W zdecydowanej większości spraw, w których przeprowadzono wywiad środowiskowy lub opinię OZSS, dziecko brało udział w rozmowie z kuratorem bądź uczestniczyło w badaniu psychologicznym wraz z rodzicami. W tym stanie rzeczy, ponowne angażowanie małoletniego w procedurę sądowego wysłuchania mogłoby narazić go na zbędny stres, co uzasadnia ostrożność sądu w tym zakresie.

Zaprezentowane powyżej dane odnoszą się do ogółu dowodów przeprowadzonych w danym postępowaniu, a nie tylko tych, które wiążą się z zarzutem przemocy. Tymczasem w większości

postępowań zarzut ten nie był de facto przedmiotem postępowania dowodowego. Jego postawienie w części spraw nie spotkało się z żadną reakcją sądu. Wydając postanowienia dowodowe, w szczególności dopuszczając dowód z wywiadu środowiskowego czy opinii biegłego, w tezie dowodowej nie wskazywano na kwestie stosowania przemocy. W konsekwencji w 28 przypadkach (60,9%) przeprowadzone dowody nie odnosiły się do tego zagadnienia.

Z jednej strony było to związane z faktem, że, co zostanie przedstawione w dalszej części raportu, zarzut stosowania przemocy w części spraw dotyczył zachowań adresowanych do samego rodzica, a nie do dziecka. Z drugiej strony może to świadczyć o pewnym znieczuleniu sądów opiekuńczych na podnoszenie tego typu zarzutów, co wiąże się z ich instrumentalnym wykorzystywaniem przez uczestników postępowania. Jest to oczywiście jedynie przypuszczenie, natomiast samo zjawisko instrumentalizacji zostanie szerzej omówione w dalszej części niniejszego raportu.

2.11. Postępowanie zabezpieczające

W ramach niniejszego badania analizie poddano również zagadnienie zabezpieczeń udzielanych w toku badanych postępowań. Zasadniczym celem postępowania zabezpieczającego jest zapewnienie skuteczności przyszłego lub już toczącego się postępowania rozpoznawczego poprzez tymczasowe ukształtowanie sytuacji prawnej stron i udzielenie ochrony dochodzonemu roszczeniu. Postępowanie zabezpieczające ma zapobiec sytuacji, w której upływ czasu, inne czynniki lub działania uczestników udaremnią bądź istotnie utrudnią wykonanie przyszłego orzeczenia. W art. 755 k.p.c. dotyczącym zabezpieczenia roszczeń niepieniężnych jako przykład zabezpieczenia wskazano wprost uregulowanie sposobu sprawowania pieczy nad małoletnimi dziećmi oraz utrzymywania kontaktów z dzieckiem. W sprawach rodzinnych zabezpieczenie polega zatem głównie na czasowym uregulowaniu sposobu wykonywania władzy rodzicielskiej lub organizacji kontaktów na czas trwania postępowania. Co do zasady jest ono udzielane na wniosek. Niemniej w sprawach, które mogą być wszczęte z urzędu (co w badanej próbie odnosi się do postępowań w przedmiocie władzy rodzicielskiej), sąd jest władny udzielić zabezpieczenia również z urzędu.

Szczegółowe dane dotyczące postępowania zabezpieczającego w badanych sprawach zostały przedstawione w tabeli 22.

TABELA 22. Postępowanie zabezpieczające

Składający wniosek	Autor/ adresat zarzutu	Uwzględniono		Oddalono		Brak rozpoznania		Razem	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Uczestnik	Tylko stawiający zarzut	0	0,0%	1	100,0%	0	100,0%	1	3,8%
	Tylko adresat	1	33,3%	1	33,3%	1	33,3%	3	11,5%
	Zarzuty obustronne	0	0,0%	0	0,0%	1	100,0%	1	3,8%
Wnioskodawca	Tylko stawiający zarzut	2	15,4%	5	38,5%	6*	46,2%	13	50,0%
	Tylko adresat	3	75,0%	1	25,0%	0	0,0%	4	15,4%
	Zarzuty obustronne	1	25,0%	0	0,0%	3**	75,0%	4	15,4%
	Ogółem	**7**	**26,9%**	**8**	**30,8%**	**11**	**42,3%**	**26**	**100,0%**

* W dwóch przypadkach wnioskodawca cofnął wniosek.
** W jednym przypadku wnioskodawca cofnął wniosek.
Źródło: obliczenia własne autora.

W sprawach, w których sąd zdecydował się na udzielenie zabezpieczenia (łącznie 7 postępowań), zastosowano następujące środki:

a) zakaz zbliżania się – 2 postępowania,
b) powierzenie pieczy wnioskującemu rodzicowi – 1 postępowanie,
c) ustalenie kontaktów bez obecności drugiego rodzica – 1 postępowanie,
d) ustalenie kontaktów w Miejskim Ośrodku Pomocy – 1 postępowanie,
e) rozszerzenie kontaktów względem wnioskującego – 1 postępowanie,
f) ustalenie harmonogramu kontaktów – 1 postępowanie.

Z przedmiotowych danych wynika, że w sprawach, w których podniesiono zarzut przemocy, złożono łącznie 26 wniosków o udzielenie zabezpieczenia. W ujęciu „na sprawę" wnioski pojawiły się w 24 postępowaniach, co stanowi 52,2% wszystkich spraw z zarzutem. Dominującą grupę wnioskujących stanowią wnioskodawcy jednostronnie zgłaszający przemoc (50% wszystkich wniosków). Paradoksalnie to właśnie ta grupa cechuje się najniższą skutecznością procesową, jedynie 15,4% jej wniosków zostało uwzględnionych przez sąd. Co więcej, wnioski o zabezpieczenie składane przez adresatów zarzutu przemocy (zmierzające np. do uregulowania kontaktów) charakteryzują się wyraźnie wyższą skutecznością. Wskazuje to, że samo postawienie zarzutu przemocy nie skutkuje automatycznym udzieleniem zabezpieczenia, a w konsekwencji, że sądy nie traktują na tym etapie samego faktu zgłoszenia przemocy jako wystarczającej przesłanki do przyjęcia zagrożenia dobra dziecka. Jednocześnie wysoki odsetek wniosków zakwalifikowanych do kategorii „brak rozpoznania" sugeruje daleko idącą powściągliwość sądów w tym zakresie i częste pozostawianie ukształtowania sytuacji uczestników oraz dziecka dopiero na etap rozstrzygnięcia merytorycznego. Oczywiście – ze względu na ograniczoną próbę – ustalenia te należy traktować z odpowiednią ostrożnością.

2.12. Czas trwania postępowań przed sądem I instancji

Istotnym wyznacznikiem sprawności wymiaru sprawiedliwości w sprawach rodzinnych jest czas oczekiwania na orzeczenie kończące postępowanie. Ma on szczególne znaczenie z perspektywy dobra dziecka: zagrożenie temu dobru powinno spotkać się z możliwie szybką reakcją sądu. W niniejszym podrozdziale poddano analizie czas trwania postępowań, ze szczególnym uwzględnieniem różnic pomiędzy sprawami, w których sformułowano zarzut przemocy, a sprawami wolnymi od tego rodzaju zarzutów. Celem jest ustalenie, czy konieczność weryfikacji przemocy wpływa w sposób istotny na wydłużenie czasu trwania postępowania przed sądem I instancji.

TABELA 23. Czas trwania postępowań we wszystkich sprawach

Przedział czasowy	Zarzut przemocy		Bez zarzutu przemocy		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Do 3 miesięcy	5	10,9%	52	36,1%	57	30,0%
4-6 miesięcy	5	10,9%	42	29,2%	47	24,7%
7-9 miesięcy	6	13,0%	16	11,1%	22	11,6%
10-12 miesięcy	9	19,6%	10	6,9%	19	10,0%
13-15 miesięcy	5	10,9%	5	3,5%	10	5,3%
16-18 miesięcy	4	8,7%	4	2,8%	8	4,2%
19-21 miesięcy	5	10,9%	2	1,4%	7	3,7%
22-24 miesięcy	1	2,2%	5	3,5%	6	3,2%
Powyżej 25 miesięcy	6	13,0%	8	5,6%	14	7,4%
Ogółem	**46**	**100,0%**	**144**	**100,0%**	**190**	**100,0%**

Źródło: obliczenia własne autora.

Dane wskazują, że sprawy bez zarzutu przemocy zdecydowanie częściej kończą się szybko: blisko dwie trzecie z nich (65,3%) zostaje zakończona w ciągu pierwszych sześciu miesięcy, podczas gdy w sprawach z zarzutem przemocy odsetek ten wynosi jedynie 21,7%. W tej drugiej grupie wyraźnie częściej występują postępowania trwające ponad rok, w tym powyżej 25 miesięcy. Przekłada się to na wyraźną różnicę średnich: sprawy bez zarzutu przemocy trwają przeciętnie 7,6 miesiąca, natomiast sprawy z zarzutem przemocy – 13,11 miesiąca.

TABELA 24. Czas trwania postępowań w sprawach zakończonych merytorycznie

Przedział czasowy	Zarzut przemocy		Bez zarzutu przemocy		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Do 3 miesięcy	1	3,2%	31	38,8%	32	28,8%
4–6 miesięcy	5	16,1%	21	26,3%	26	23,4%
7–9 miesięcy	3	9,7%	8	10,0%	11	9,9%
10–12 miesięcy	7	22,6%	7	8,8%	14	12,6%
13–15 miesięcy	4	12,9%	2	2,5%	6	5,4%
16–18 miesięcy	2	6,5%	2	2,5%	4	3,6%
19–21 miesięcy	4	12,9%	1	1,3%	5	4,5%
22–24 miesięcy	0	0,0%	4	5,0%	4	3,6%
Powyżej 25 miesięcy	5	16,1%	4	5,0%	9	8,1%
Ogółem	**31**	**100,0%**	**80**	**100,0%**	**111**	**100,0%**

Źródło: obliczenia własne autora.

W podgrupie spraw zakończonych rozstrzygnięciem merytorycznym różnice są jeszcze wyraźniejsze. W sprawach bez zarzutu przemocy 38,8% postępowań kończy się w ciągu trzech miesięcy, podczas gdy w sprawach z zarzutem jest to jedynie 3,2%. Z kolei udział postępowań trwających powyżej 25 miesięcy jest w tej grupie kilkukrotnie wyższy (16,1% wobec 5%). Średni czas trwania spraw bez zarzutu wynosi 7,56 miesiąca, natomiast przy zarzucie przemocy – 15,1 miesiąca, co oznacza, że postępowania z zarzutem trwają przeciętnie około dwukrotnie dłużej. Należy to przede wszystkim wiązać ze specyfiką i złożonością postępowania dowodowego w tej kategorii spraw. Weryfikacja oskarżeń wymaga zazwyczaj przeprowadzenia czasochłonnych czynności, w szczególności:

- zasięgania opinii OZSS;
- analizy akt toczących się lub zakończonych postępowań karnych;
- przesłuchania licznych świadków.

Niemniej stoi w sprzeczności z postulatem szybkości postępowania w sprawach opiekuńczych i niesie ryzyko albo długotrwałego narażenia dziecka na przemoc, albo niezasadnego, przewlekłego pozbawienia go kontaktu z rodzicem w przypadku zarzutów nieprawdziwych.

3. Analiza wyników ankiet – zakończenie postępowania

3.1. Sposoby zakończenia postępowania przed sądem I instancji – informacje ogólne

W postępowaniu nieprocesowym sąd, co do zasady, wydaje orzeczenia w formie postanowień, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej (art. 516 k.p.c.). Postanowienia te mogą mieć charakter merytoryczny albo wyłącznie procesowy. Do tej drugiej kategorii należą w szczególności postanowienia o odrzuceniu wniosku lub umorzeniu postępowania. Dane dotyczące sposobów zakończenia analizowanych postępowań zostały przedstawione w tabeli 25.

TABELA 25. Zarzut przemocy a rodzaj rozstrzygnięcia

Rozstrzygnięcie	Umorzenia		Merytoryczne		Zwrot wniosku	
	N	%	N	%	N	%
Zarzut przemocy	15	32,6%	31	67,4%	0	0%
Bez zarzutu przemocy	63	43,8%	80	55,6%	1	0,7%
Wszystkie sprawy	78	41,1%	111	58,4%	1	0,5%

Źródło: obliczenia własne autora.

Z powyższego wynika, że w sprawach, w których sformułowano zarzut przemocy, rozstrzygnięcia co do istoty zapadały częściej (67,4% wobec 55,6%), natomiast do umorzenia dochodziło rzadziej (32,6% wobec 43,8%) niż w sprawach pozbawionych takiego zarzutu. Niezależnie od obecności zarzutu odsetek umorzeń w całej próbie jest relatywnie wysoki (41,1%). Zasadne wydaje się zatem przedstawienie danych dotyczących przyczyn umorzeń analizowanych postępowań. Informacje te zostaną omówione w następnym podrozdziale.

3.2. Umorzenie postępowania

TABELA 26. Przyczyny umorzeń postępowań

Przyczyna umorzenia	Cofnięcie wniosku		Zawarcie ugody	
	N	%	N	%
Zarzut przemocy	4	26,7%	11	73,3%
Bez zarzutu przemocy	8	12,7%	55	87,3%
Wszystkie sprawy	12	15,4%	66	84,6%

Źródło: obliczenia własne autora.

Na podstawie powyższych danych należy stwierdzić, że ugody stanowią dominującą przyczynę umorzeń (84,6%). Obecność zarzutu przemocy wyraźnie modyfikuje profil zakończeń: w tej podgrupie umorzenie ponad dwukrotnie częściej następuje wskutek cofnięcia wniosku (26,7%) niż w sprawach bez zarzutu (12,7%), co współgra z relatywnie rzadszym umarzaniem na skutek ugody (73,3% wobec 87,3%). W konsekwencji można przyjąć istnienie korelacji między podniesieniem zarzutu przemocy a większym prawdopodobieństwem merytorycznego rozstrzygnięcia; natomiast w razie zakończenia proceduralnego ciężar przesuwa się z rozwiązania konsensualnego na jednostronne cofnięcie wniosku. Niemniej do powyższych danych należy podchodzić ostrożnie ze względu na stosunkową ograniczoną liczbę spraw, w których podniesiono zarzut przemocy. Niezależnie od powyższego zwraca uwagę fakt, że – mimo powagi samego zarzutu przemocy – w tej właśnie podgrupie większość umorzeń nadal wynika z zawarcia ugody. Taki rezultat budzi uzasadnione pytania co do charakteru i funkcji podnoszonych zarzutów (w tym ewentualnego ich instrumentalnego użycia), jak też co do warunków, w jakich dochodzi do zakończenia tych spraw.

3.2.1. Umorzenie postępowania z powodu cofnięcia wniosku – sprawy z zarzutem przemocy

Uszczegóławiając dane dotyczące spraw, w których postawiono zarzut przemocy, należy wskazać, że w sprawach zakończonych cofnięciem wniosku:

a) w dwóch przypadkach zarówno wniosek, jak i sam zarzut zostały złożone przez matkę;
b) w jednym przypadku zarzut przemocy został podniesiony przez uczestniczkę postępowania będącą matką;
c) w jednym przypadku pojawiły się obustronne zarzuty przemocy, przy czym wniosek został złożony przez matkę.

Ze względu na stosunkowo niewielką liczbę powyższych przypadków zasadne wydaje się bardziej szczegółowe odniesienie się do powyższych spraw, tym bardziej że część z nich budziła wątpliwości.

W odniesieniu do grupy a):

- w pierwszej sprawie wniosek cofnięto na bardzo wczesnym etapie, zanim sąd podjął jakiekolwiek istotne czynności. Zarzut przemocy dotyczył zdarzeń sprzed kilku lat, a domniemanym adresatem przemocy psychicznej i fizycznej była zarówno matka, jak i ojciec.
- w drugiej sprawie brak było aktywności procesowej: strony osiągnęły porozumienie poza tokiem postępowania. Domniemanym adresatem przemocy psychicznej była wnioskodawczyni, matka dziecka.

W odniesieniu do grupy b):

- uczestniczka w odpowiedzi na wniosek domagała się dalszego, ponad już obowiązujące, ograniczenia kontaktów wnioskodawcy z małoletnim. Załączyła opinie, z których wynikało, że wnioskodawca ma problemy wychowawcze, przy czym żadna z nich nie dotyczyła przemocy; wskazywały one raczej na niewłaściwy wpływ na dziecko. W toku postępowania zawarto ugodę obowiązującą na czas jego trwania: zakres kontaktów został rozszerzony, przy czym miały się one odbywać w obecności kuratora.

Na dalszym etapie uczestniczka poinformowała o ryzyku wystąpienia przemocy seksualnej wobec dziecka, wskazując, iż złożyła zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa przez wnioskodawcę, oraz domagała się zawieszenia wykonywania ugody i udzielenia odpowiedniego zabezpieczenia. Na tej podstawie sąd zwrócił się o akta sprawy karnej oraz o informacje kuratora dotyczące przebiegu dotychczasowych kontaktów. Zwrócono się również do OZSS, jednak termin badania został wyznaczony na bardzo odległy dzień. Kurator poinformował, że spotkania przebiegały prawidłowo. Przesłuchano także osoby z fundacji, w której odbywały się spotkania, i nie stwierdzono żadnych nieprawidłowości.

Sąd nie uwzględnił wniosku uczestniczki o zabezpieczenie poprzez zawieszenie wykonywania ugody, pozostając jednocześnie w stałym kontakcie z prokuraturą. Następnie matka wystąpiła o całkowity zakaz kontaktów ze względu na toczące się postępowanie karne dotyczące rzekomej przemocy seksualnej, twierdząc m.in., że dziecko po wizytach zmieniło się, przestało mówić, boi się, jest sfrustrowane.

Sąd wydał postanowienie zabezpieczające odmienne niż żądanie uczestniczki, ustalił kontakty w obecności kuratora w miejscu publicznym, w wymiarze nie większym niż dwie godziny tygodniowo, zobowiązał wnioskodawcę i uczestniczkę do uczestnictwa w warsztatach z zakresu komunikacji interpersonalnej oraz radzenia sobie z agresją, a także zagroził nałożeniem obowiązku zapłaty określonej kwoty w razie niewykonywania postanowienia.

W uzasadnieniu sąd stwierdził, że zgromadzony materiał dowodowy nie uprawdopodobnił stosowania przemocy. Kurator nadzorujący spotkania nie stwierdził nieprawidłowości, a sama uczestniczka przyznała, że szkoła – pedagog czy dyrektor – nie sygnalizowała zachowań charakterystycznych dla ofiary przemocy seksualnej. Sąd podkreślił, iż matka podejmowała liczne działania zmierzające do utrudniania kontaktów, m.in. powoływała się na rzekomą chorobę dziecka, nieznajdującą odzwierciedlenia w dokumentacji medycznej, oraz nie stawiła się na terapię z udziałem dziecka i wnioskodawcy, mimo deklarowanej przez niego gotowości. Sąd nie dał wiary jej zeznaniom, jakoby małoletnia miała opisywać dotyk wnioskodawcy w okolicach intymnych. Zażalenie uczestniczki zostało oddalone przez sąd II instancji.

Po tych rozstrzygnięciach uczestniczka zrezygnowała z podnoszenia zarzutu przemocy seksualnej i wniosła o dopuszczenie dowodu z opinii OZSS na okoliczność relacji dziecka z wnioskodawcą, już bez jakichkolwiek odniesień do przemocy. OZSS wskazał, że matka manipuluje dzieckiem i wmawia córce, że jest ofiarą. Nie ustalono, jak zakończyło się postępowanie karne. Ostatecznie wnioskodawca, mając na uwadze reakcje uczestniczki oraz konfrontowanie dziecka z kolejnymi konsultacjami psychologicznymi, cofnął wniosek, na co uczestniczka wyraziła zgodę.

W odniesieniu do grupy c):

- adresatem przemocy według uczestnika (ojca) było dziecko, natomiast według wnioskodawcy (matki) ona sama oraz dziecko. Wnioskodawczyni domagała się zmiany godzin i dni kontaktów, zaś uczestnik złożył wniosek wzajemny o ustalenie kontaktów oraz udzielenie zabezpieczenia. Do wniosku załączył opinię psychologiczną wskazującą, że współpracuje z psychologiem w celu poprawy kompetencji rodzicielskich, oraz opinię, z której wynikało, że jedna z małoletnich córek jest zaniedbywana pod względem opieki rodzicielskiej. Wnioskodawczyni poinformowała, że toczy się postępowanie karne. Sąd zwrócił się do biegłego psychologa o wydanie opinii, który – ze względu na silny konflikt pomiędzy rodzicami – zasugerował ograniczenie ich władzy rodzicielskiej poprzez ustanowienie kuratora. Po zapoznaniu się z opinią psychologiczną wnioskodawczyni i uczestnik cofnęli swoje wnioski. Nie przeprowadzono dowodów z zeznań świadków, nie badano bezpośrednio małoletnich, a sporządzane co pewien czas wywiady środowiskowe jedynie marginalnie odnosiły się do kwestii związanych z zarzutami przemocy. Sąd nie pogłębił również wiedzy o przebiegu postępowania karnego, w aktach znajdowała się jedynie informacja od prokuratury, że toczy się ono „w sprawie", a nie „przeciwko" konkretnej osobie.

Przedstawione opisy pokazują, że cofnięcie wniosku w sprawach z elementem przemocy może oznaczać zarówno rzeczywiste uspokojenie konfliktu, jak i rezygnację z dochodzenia ochrony w sytuacji przedłużającego się, obciążającego postępowania.

W niektórych przypadkach cofnięcie następuje już po tym, jak sąd zakwestionował wiarygodność zarzutu przemocy, co może świadczyć o przypisaniu rodzicowi go podnoszącemu motywacji instrumentalnych. Oczywiście, z uwagi na skalę materiału empirycznego sprawy te należy traktować przede wszystkim jako ilustrację złożoności decyzji o cofnięciu wniosku w sprawach z zarzutem przemocy, a nie jako podstawę do formułowania ogólnych tez o charakterze praktyki orzeczniczej.

3.1.2. Umorzenie postępowania z powodu zawarcia ugody – sprawy z zarzutem przemocy

Kolejnym etapem analizy jest omówienie spraw, w których – pomimo podniesienia zarzutu przemocy – postępowanie zakończyło się zawarciem ugody (11 przypadków). Poniżej zaprezentowano szczegółowe studium przypadków obejmujące wspomniane postępowania. Ze względu na ich charakter zasadne jest krótkie przedstawienie tych spraw, a następnie podjęcie próby oceny formułowanych zarzutów przemocy z punktu widzenia ich ewentualnego wykorzystywania jako elementu strategii procesowej. Ocena ta została oparta na całokształcie materiału zgromadzonego w aktach poszczególnych postępowań i ma siłą rzeczy charakter domniemania. W zdecydowanej większości spraw brak było pisemnych uzasadnień orzeczeń, co istotnie ogranicza możliwość jednoznacznego odtworzenia motywów rozstrzygnięcia.

Na potrzeby analizy empirycznej przyjęto trójstopniową klasyfikację zarzutów przemocy:

1) zarzut o charakterze faktycznym;
2) zarzut o charakterze mieszanym;
3) zarzut o charakterze instrumentalnym.

Pierwsza kategoria obejmuje sytuacje, w których zarzut przemocy znajduje istotne oparcie w materiale dowodowym zgromadzonym w aktach sprawy. W tej kategorii zarzut oceniany jest jako przede wszystkim opis faktycznie występującej przemocy, a nie wyłącznie jako narzędzie taktyki procesowej.

Druga kategoria dotyczy spraw, w których istnieją przesłanki wskazujące na możliwość faktycznego występowania przemocy (np. częściowe potwierdzenie w opiniach, zgłoszenia do organów ścigania), jednocześnie jednak sposób formułowania i eksponowania zarzutu w toku postępowania sugeruje jego dodatkową, taktyczną funkcję. Zarzut ten może być prawdziwy co do podstawowych faktów, ale jednocześnie jest w istotnym stopniu instrumentalizowany w ramach strategii procesowej.

Do ostatniej kategorii zaliczono sprawy, w których brak jest dostatecznych, obiektywnych podstaw w materiale dowodowym, aby przyjąć faktyczne występowanie przemocy. Sposób jego podnoszenia, w tym moment zgłoszenia, późniejsze wycofanie lub marginalizowanie,

wskazuje, że zasadniczo pełni on funkcję środka argumentacji procesowej, a nie przede wszystkim środka ochrony przed przemocą. Kwalifikacja ta nie oznacza przesądzenia, iż do przemocy w ogóle nie dochodziło, lecz wskazuje, że zgromadzony materiał dowodowy nie daje podstaw do jej potwierdzenia, a sposób formułowania i podtrzymywania zarzutu w toku postępowania sugeruje jego wykorzystanie w celach innych niż zapewnienie ochrony bezpieczeństwa.

Uzupełniająco należy wskazać, że poza powyższą klasyfikacją znalazły się nieliczne przypadki, w których ze względu na skąpy materiał dowodowy lub wczesne zakończenie postępowania, jednoznaczna ocena charakteru zarzutu nie była możliwa.

Kategoria I – zarzuty o charakterze faktycznym:

Sprawa 1

a) Wnioskodawca: ojciec; uczestnik: matka.

b) Zarzut przemocy: ojciec zarzuca stosowanie przemocy matce oraz jej partnerowi wobec dziecka/dzieci.

b1) Rodzaj zarzucanej przemocy:
- przemoc fizyczna,
- przemoc psychiczna.

c) Wniosek:
- ograniczenie władzy rodzicielskiej matki,
- ustalenie miejsca zamieszkania dziecka przy ojcu.

d) Treść ugody:
- władza rodzicielska: pozostawienie władzy bez zmian, ustalenie miejsca zamieszkania dziecka u ojca, zobowiązanie do współpracy z psychologiem;
- kontakty: ograniczenie kontaktów matki z dzieckiem.

e) Opis: zarzut został podniesiony we wniosku o wszczęcie postępowania. Analiza układu zarzutów oraz treści ugody może sugerować, że do zachowań przemocowych faktycznie dochodziło. Uczestniczka zaprzeczała stosowaniu przemocy, jednak jednocześnie wskazywała, że rozstała się z partnerem „ze względu na dzieci"; dopiero po tym rozstaniu doszło do zawarcia ugody, co pośrednio wzmacnia wiarygodność zgłaszanych przez ojca obaw i znajduje odzwierciedlenie w przyjętym przez sąd modelu wykonywania władzy rodzicielskiej oraz utrzymywania kontaktów. W sprawie dotyczącej przemocy wszczęto śledztwo. Do akt wnioskodawca dołączył prywatną opinię psychologiczną, w której wskazano, że dziecko może być ofiarą przemocy domowej.

Sprawa 2

a) Wnioskodawca: matka; uczestnik: ojciec.

b) Zarzut przemocy:

- matka zarzuca ojcu stosowanie przemocy wobec niej oraz wobec innej osoby spokrewnionej lub wspólnie zamieszkującej.

c) Wniosek: ograniczenie kontaktów ojca – ustanowienie kuratora.

d) Treść ugody:
- władza rodzicielska: brak rozstrzygnięcia w zakresie władzy rodzicielskiej,
- kontakty: ograniczenie kontaktów wobec ojca.

e) Opis: zarzut podniesiono we wniosku o wszczęcie postępowania. Z twierdzeń wnioskodawczyni wynika, że uczestnik pod wpływem alkoholu przejawia zachowania agresywne, w szczególności dopuszcza się niszczenia mienia oraz kieruje pod adresem wnioskodawczyni i członków jej rodziny zniewagi oraz groźby bezprawne. Wnioskodawczyni domagała się ograniczenia kontaktów uczestnika z małoletnim oraz objęcia ich nadzorem kuratora sądowego. Pomimo powyższych twierdzeń, sąd nie wystąpił o sporządzenie opinii OZSS ani o przeprowadzenie wywiadu środowiskowego, nie podjął też z urzędu inicjatywy dowodowej zmierzającej do wyjaśnienia zarzutów przemocy. W aktach sprawy znajduje się informacja z Komendy Policji o wszczęciu procedury Niebieskiej Karty, jednak sąd nie podjął żadnych czynności zmierzających do weryfikacji tej okoliczności. W toku przesłuchania uczestnik przyznał ponadto, iż został prawomocnie skazany za przestępstwa groźby karalnej i znęcania się wobec poprzedniej żony/dziecka, wskazał również, że ma problem z agresją. Zgodził się na zmniejszenie liczby dni kontaktów, jednak bez objęcia ich nadzorem kuratora. Treść zawartej ugody pozostaje częściowo konsekwencją tego, iż wnioskodawczyni ostatecznie wyraziła zgodę jedynie na zmniejszenie liczby dni kontaktów, rezygnując z żądania ich realizacji w obecności kuratora sądowego, którego ustanowienia domagała się w początkowej fazie postępowania.

Sprawa 3

a) Wnioskodawca: matka; uczestnik: ojciec.

b) Zarzut przemocy: matka zarzuca ojcu stosowanie przemocy wobec dziecka/dzieci oraz wobec niej samej.

b1) Rodzaj zarzucanej przemocy:
- przemoc psychiczna,
- przemoc fizyczna.

c) Wniosek: zmiana miejsca odbywania kontaktów na MOPS.

d) Treść ugody:
- władza rodzicielska: brak rozstrzygnięcia w zakresie władzy rodzicielskiej;
- kontakty: rozszerzenie kontaktów względem ojca.

e) Opis: zarzut podniesiono we wniosku o wszczęcie postępowania. W sprawie zapadł prawomocny wyrok karny za znęcanie się, jednak odpis tego orzeczenia nie znajdował się w aktach postępowania; informacja ta została podana w opinii OZSS. Biegli OZSS, po zbadaniu wszystkich członków rodziny, nie stwierdzili u uczestnika aktualnych przejawów agresji. Zgoda wnioskodawczyni na zawarcie ugody wydaje się pozostawać w związku z tym, że w toku postępowania przyznawała ona, iż w kontaktach z dzieckiem, już po zakończeniu postępowania karnego i wydaniu wyroku, uczestnik nie zachowywał się agresywnie ani wobec niej, ani wobec córki, a kontakty przebiegały w sposób bezproblemowy. Wnioskodawczyni podkreślała ponadto, że córka potrzebuje ojca, zaś z opinii OZSS nie wynikało, aby małoletnia odczuwała lęk przed uczestnikiem. W dalszym toku postępowania, zarówno na rozprawach, jak i w kolejnych pismach procesowych, nie eksponowano już problemu agresji, co zapewne przyczyniło się do takiego, a nie innego rozstrzygnięcia sprawy. Dodatkowo uczestnik wskazywał, że ukończył kurs radzenia sobie z agresją.

Kategoria II – zarzuty o charakterze mieszanym:
Sprawa 4

a) Wnioskodawca: ojciec; uczestnik: matka.

b) Zarzut przemocy:
- ojciec zgłasza przemoc ze strony nowego partnera matki wobec dzieci,
- matka zarzuca ojcu stosowanie przemocy wobec niej.

b1) Rodzaj zarzucanej przemocy:
- przemoc fizyczna,
- przemoc psychiczna.

c) Wniosek: ograniczenie władzy rodzicielskiej matki; ustalenie miejsca zamieszkania dzieci przy wnioskodawcy.

d) Treść ugody:
- władza rodzicielska: powierzenie wykonywania władzy rodzicielskiej matce; ograniczenie władzy rodzicielskiej ojcu,
- kontakty: brak rozstrzygnięcia w zakresie kontaktów.

e) Opis: zarzuty zostały podniesione przez strony odpowiednio: we wniosku (przez wnioskodawcę) oraz w pierwszym piśmie procesowym uczestniczki. W toku postępowania babcia dzieci zeznała, że dzieci są adresatem przemocy ze strony partnerki ojca. Następnie w opinii OZSS jedno z dzieci wskazało, że partnerka „czasem je szturchnie", niemniej biegli nie poświęcili tej okoliczności większej uwagi. Pod koniec postępowania wnioskodawca zmienił stanowisko, wycofał się z większości dotychczasowych żądań i wniósł o ustalenie miejsca zamieszkania dzieci przy matce.

Sprawa 5

a) Wnioskodawca: ojciec; uczestnik: matka.
b) Zarzut przemocy: matka zarzuca ojcu stosowanie przemocy wobec niej.
b1) Rodzaj zarzucanej przemocy:
- przemoc psychiczna.

c) Wniosek: ustalenie miejsca zamieszkania dziecka przy ojcu.
d) Treść ugody:
- władza rodzicielska: ustalenie miejsca zamieszkania dziecka u ojca,
- kontakty: ustalenie kontaktów matki z dzieckiem.

e) Opis: zarzut został podniesiony dopiero na rozprawie. Uczestniczka wskazywała na groźby kierowane wobec niej, dołączając informacje o prowadzonym w tej sprawie dochodzeniu. Okoliczność tę potwierdziła świadek – jej matka. Kwestia przemocy nie stanowiła jednak głównego przedmiotu postępowania. Główną linię argumentacyjną matki stanowiło podnoszenie manipulowania synem przez ojca oraz jego negatywnego nastawienia.

Sprawa 6

a) Wnioskodawca: ojciec; uczestnik: matka.
b) Zarzut przemocy: matka zarzuca ojcu stosowanie przemocy wobec niej.
b1) Rodzaj zarzucanej przemocy:
- przemoc psychiczna.

c) Wniosek: rozszerzenie kontaktów.
d) Treść ugody:
- władza rodzicielska: brak rozstrzygnięcia w zakresie władzy rodzicielskiej,
- kontakty: rozszerzenie kontaktów względem ojca.

e) Opis: matka-uczestniczka wskazała, że przy odbiorze dzieci dochodziło do uszczypliwych, zastraszających i poniżających ataków w obecności dzieci. Zarzut podniesiono w pierwszym piśmie procesowym uczestniczki. Uczestnik częściowo zgodził się z wnioskiem.

Sprawa 7

a) Wnioskodawca: ojciec; uczestnik: matka.
b) Zarzut przemocy: matka zarzuca ojcu stosowanie przemocy wobec niej.
b1) Rodzaj zarzucanej przemocy:
- przemoc psychiczna.

c) Wniosek: rozszerzenie kontaktów.
d) Treść ugody:

- władza rodzicielska: brak rozstrzygnięcia w zakresie władzy rodzicielskiej,
- kontakty: ustalenie kontaktów ojca z dzieckiem (roszczenie o kontakty na rzecz wnioskodawcy).

e) Opis: wskazano na używanie wulgaryzmów, przekleństw oraz grożenie przemocą. Zarzut podniesiono w pierwszym piśmie procesowym uczestniczki. Nie wydaje się jednak, aby zarzut ten stanowił główną oś argumentacji matki; został raczej podniesiony wtórnie, w odpowiedzi na twierdzenia, że matka rzekomo utrudnia kontakty. Matka podkreślała, że pomimo opisywanego nagannego zachowania wnioskodawcy nadal podejmuje próby porozumienia z nim w zakresie kontaktów. W konsekwencji kwestia ta nie była później eksponowana w toku postępowania, a żadne z wydanych w sprawie opinii w istotny sposób się do niej nie odnosiły.

Kategoria III – zarzuty o charakterze instrumentalnym:
Sprawa 8

a) Wnioskodawca: ojciec; uczestnik: matka.

b) Zarzut przemocy:
- matka zarzuca ojcu stosowanie przemocy wobec dziecka oraz wobec niej samej,
- ojciec zarzuca matce stosowanie przemocy wobec dziecka/dzieci.

b1) Rodzaj zarzucanej przemocy:
- przemoc psychiczna i fizyczna.

c) Wniosek: ustanowienie opieki naprzemiennej.

d) Treść ugody:
- władza rodzicielska: powierzenie wykonywania władzy rodzicielskiej matce; ograniczenie władzy rodzicielskiej ojca,
- kontakty: ustalenie kontaktów ojca z dzieckiem.

e) Opis: zarzuty zostały podniesione przez strony odpowiednio: we wniosku (przez wnioskodawcę) oraz w pierwszym piśmie procesowym uczestniczki. W sprawie podniesiono zarzuty dotyczące nadużywania alkoholu, zażywania narkotyków oraz stosowania przemocy. Niemniej sposób ich sformułowania, brak konkretyzacji oraz fakt, że w dalszym toku postępowania zasadniczo do nich nie nawiązywano, sugerują, iż pełniły one przede wszystkim funkcję środka nacisku w sporze o rozstrzygnięcie. Matka wskazała na agresję w sposób ogólnikowy, nie przytaczając konkretnych przykładów zdarzeń. Ojciec z kolei wskazał na incydent uderzenia dziecka, nie podając jednak konkretnych ram czasowych tego zdarzenia. Zarzuty zostały zgłoszone na początku postępowania, jednak w jego dalszym toku zasadniczo do nich nie nawiązywano. W opinii OZSS nie wskazano, że dziecko może być ofiarą przemocy. Ostatecznie zarówno wnioskodawca, jak i uczestniczka cofnęli większość swoich żądań, co umożliwiło zawarcie ugody.

Sprawa 9

a) Wnioskodawca: ojciec; uczestnik: matka.
b) Zarzut przemocy: matka zarzuca ojcu stosowanie przemocy wobec dziecka/dzieci oraz wobec niej samej.
b1) Rodzaj zarzucanej przemocy:
– przemoc psychiczna,
– przemoc fizyczna.
c) Wniosek: rozszerzenie kontaktów.
d) Treść ugody:
– władza rodzicielska: brak rozstrzygnięcia w zakresie władzy rodzicielskiej,
– kontakty: rozszerzenie kontaktów względem ojca.
e) Opis: zarzut podniesiono w pierwszym piśmie procesowym uczestniczki. Zasadniczą osią zarzutów formułowanych przez nią był brak należytej kontroli ojca nad synem, w szczególności w zakresie korzystania przez dziecko z gier komputerowych. Kwestia przemocy miała charakter drugoplanowy. W odniesieniu do zachowań przemocowych wobec samej uczestniczki wskazano jedynie na incydent z okresu ciąży, bez powoływania się na zdarzenia po narodzinach dziecka. Po sporządzeniu opinii OZSS, w której nie stwierdzono stosowania przemocy przez ojca, uczestniczka zasadniczo zmodyfikowała linię argumentacyjną – koncentrowała się przede wszystkim na podnoszeniu uzależnienia dziecka od gier komputerowych oraz zaniedbywania przez ojca obowiązków rodzicielskich. Pod koniec postępowania uczestniczka wniosła o umorzenie postępowania w przedmiocie ograniczenia władzy rodzicielskiej, w konsekwencji czego zawarta ugoda objęła wyłącznie kwestie kontaktów.

Sprawa 10

a) Wnioskodawca: ojciec; uczestnik: matka.
b) Zarzut przemocy: matka zarzuca ojcu stosowanie przemocy wobec dziecka/dzieci.
c) Wniosek: rozszerzenie kontaktów.
d) Treść ugody:
- władza rodzicielska: brak rozstrzygnięcia w zakresie władzy rodzicielskiej,
- kontakty: ustalenie kontaktów ojca z dzieckiem (roszczenie kontaktów względem ojca).
e) Opis: w toku postępowania podniesiono zarzut zachowania o charakterze naruszającym intymność, polegającego na podglądaniu pod prysznicem, choć nie został on wprost określony jako przemoc. Kwestia ta została podniesiona dopiero w toku posiedzenia. Ojciec wyjaśnił, że sytuacja miała charakter incydentalny i wynikała z konieczności jednorazowego wejścia do łazienki. Następnie okoliczność ta nie była już przedmiotem

dalszych ustaleń w sprawie. W dalszym toku postępowania wnioskodawca i uczestniczka poczynili wzajemne ustępstwa, co umożliwiło zawarcie ugody.

Sprawa niekwalifikowalna do którejkolwiek z kategorii.

Sprawa 11

a) Wnioskodawca: matka; uczestnik: ojciec.

b) Zarzut przemocy: matka zarzuca ojcu stosowanie przemocy wobec niej.

b1) Rodzaj zarzucanej przemocy:

- przemoc fizyczna.

c) Wniosek: ograniczenie kontaktów ojca – bez nocowania.

d) Treść ugody:

- władza rodzicielska: brak rozstrzygnięcia w zakresie władzy rodzicielskiej,
- kontakty: rozszerzenie kontaktów względem ojca.

e) Opis: zarzut przemocy został zgłoszony na późnym etapie postępowania, w związku z domniemanym pobiciem, do którego miało dojść już w toku sprawy. Do akt dołączono fotografie przedstawiające siniaki. Niedługo po zgłoszeniu zarzutu doszło do zawarcia ugody, co w świetle ograniczonego materiału dowodowego uniemożliwia jednoznaczną ocenę charakteru zarzutu.

Analiza powyższych spraw pozwala wysnuć kilka wniosków. Analiza charakteru zarzutów przemocy w badanym podzbiorze spraw ugodowych pokazuje ich znaczną niejednorodność. Jedynie w trzech sprawach można mówić o zarzutach o charakterze faktycznym, tj. opartych na stosunkowo stabilnym materiale dowodowym i konsekwentnie podtrzymywanych w toku postępowania. W czterech sprawach zarzuty miały charakter mieszany – łączyły elementy relacji o rzeczywistych zdarzeniach z wyraźnym komponentem taktycznym, służącym wzmocnieniu stanowiska procesowego strony. W trzech sprawach zarzuty zdają się pełnić przede wszystkim funkcję instrumentalną, pojawiając się na wstępnym etapie postępowania, bez późniejszego rozwinięcia i weryfikacji dowodowej. W jednej sprawie dostępny materiał nie pozwala na jednoznaczną kwalifikację charakteru zarzutów. Taki rozkład sugeruje, że w sprawach rodzinnych zakończonych ugodą przemoc rzadko występuje jako jedyny, jasno wyodrębniony problem. Często staje się ona elementem szerszej strategii argumentacyjnej stron, bywa zarówno sygnałem realnego ryzyka, jak i narzędziem negocjacyjnym, a granica między „prawdziwą" sprawą przemocową a konfliktem o opiekę i kontakty, w którym odwołanie do przemocy pełni rolę pomocniczą, pozostaje w praktyce bardzo płynna. Niezależnie od powyższego należy zauważyć, że w zdecydowanej większości, ugody zawarto w sprawach, w których to matka stawia zarzut przemocy (osiem jednostronnie i dwie dwustronnie).

3.3. Orzeczenia o charakterze merytorycznym

3.3.1. Struktura rozstrzygnięć z perspektywy podmiotu zgłaszającego przemoc

Jak już wskazano, w sprawach, w których podniesiono zarzut przemocy, w 31 przypadkach zapadło rozstrzygnięcie merytoryczne. Doprecyzowując tę informację, należy zauważyć, że:

a) 15 z tych rozstrzygnięć (48,4%) dotyczyło wyłącznie kontaktów z dzieckiem;
b) 8 spraw (25,8%) odnosiło się wyłącznie do władzy rodzicielskiej;
c) w pozostałych 8 sprawach (25,8%) sąd rozstrzygał łącznie o władzy rodzicielskiej i kontaktach.

Kluczowym z perspektywy niniejszego raportu jest skorelowanie osoby podnoszącej zarzut przemocy z ostatecznym wynikiem postępowania.

Na potrzeby dalszej analizy przyjęto typologię orzeczeń opartą na ocenie zbieżności treści rozstrzygnięcia ze stanowiskiem procesowym osoby podnoszącej zarzut przemocy. Pozwala to zweryfikować, w jakim stopniu zgłoszenie zarzutu przełożyło się na decyzje sądu o ograniczeniu praw drugiego rodzica. Wyróżniono trzy kategorie orzeczeń:

a) Orzeczenia zbieżne ze stanowiskiem podnoszącego zarzut.
   - Są to rozstrzygnięcia, w których sąd w całości lub w zasadniczym zakresie podzielił stanowisko rodzica podnoszącego zarzut. Skutkowało to przyznaniem temu rodzicowi pieczy nad dzieckiem (np. poprzez ustalenie miejsca zamieszkania lub powierzenie wykonywania władzy rodzicielskiej), ograniczeniem, pozbawieniem lub istotną redukcją władzy rodzicielskiej bądź kontaktów drugiego rodzica (adresata zarzutu), ewentualnie odmową uwzględnienia jego żądań zmierzających do poprawy sytuacji (np. rozszerzenia kontaktów, zniesienia ograniczeń).
b) Orzeczenia rozbieżne ze stanowiskiem podnoszącego zarzut.
   - Sąd w całości lub zasadniczo odmówił uwzględnienia żądań rodzica podnoszącego zarzut zmierzających do pogorszenia sytuacji drugiego rodzica, a pozycja drugiego rodzica w zakresie władzy lub kontaktów uległa poprawie bądź co najmniej nie uległa pogorszeniu.
c) Orzeczenia mieszane.
   - Grupa rozstrzygnięć o niejednoznacznych skutkach dla podnoszącego zarzut. Z jednej strony wprowadzono wobec drugiego rodzica określone obowiązki lub środki (np. zobowiązanie do terapii), z drugiej, nie doszło do pełnej realizacji wniosku o eliminację lub daleko idące ograniczenie kontaktów lub władzy rodzicielskiej.

Mając na uwadze zdefiniowane powyżej kategorie rozstrzygnięć, zasadne jest przeanalizowanie skuteczności procesowej zarzutów przemocy w zależności od konfiguracji podmiotowej. Kluczowe z punktu widzenia dalszych wniosków jest ustalenie, czy – i w jakim

zakresie – tożsamość rodzica zgłaszającego koreluje z rodzajem zapadłego orzeczenia. W tym celu sprawy z zarzutem przemocy, w których zapadło merytoryczne orzeczenie zostało podzielone dodatkowo na trzy grupy:

1) sprawy z jednostronnym zarzutem matki,
2) sprawy z jednostronnym zarzutem ojca,
3) sprawy, w których zarzuty miały charakter obustronny.

Rozstrzygnięcia w sprawach z jednostronnym zarzutem matki (N = 17).

W badanej grupie 17 spraw, w których zarzut stosowania przemocy został postawiony jednostronnie przez matkę, wyróżniono następujące kategorie rozstrzygnięć.

Orzeczenia zbieżne (11 spraw) – do tej kategorii zaliczono sprawy, w których sąd w istotnym zakresie podzielił stanowisko matki lub oddalił wnioski ojca zmierzające do poprawy jego sytuacji, co w efekcie oznaczało procesowe uwzględnienie podnoszonych obaw. W czterech sprawach ingerencja dotyczyła bezpośrednio sfery władzy rodzicielskiej i miała charakter daleko idący. W tej grupie odnotowano dwie sytuacje pozbawienia ojca władzy rodzicielskiej zgodnie z wnioskiem matki (w tym jedną połączoną z jednoczesnym zakazem kontaktów), jeden przypadek ograniczenia władzy rodzicielskiej, a w ostatniej ze spraw powierzenie wykonywania władzy rodzicielskiej matce połączono z ograniczeniem uprawnień ojca oraz ustaleniem miejsca zamieszkania dziecka przy niej, co również odpowiadało treści złożonego wniosku.

W trzech sprawach sąd ograniczył kontakty ojca z dzieckiem, zasadniczo podążając za kierunkiem wniosków matki, choć w jednym przypadku w węższym zakresie (orzekając o ograniczeniu, zamiast żądanego całkowitego zakazu). Zarzuty w tej grupie dotyczyły przemocy wobec matki (jeden przypadek) bądź dziecka (dwa przypadki).

W pozostałych czterech sprawach uwzględnienie stanowiska matki polegało przede wszystkim na oddaleniu wniosków ojca. W przypadku, w którym adresatem przemocy była matka, sąd ustalił miejsce zamieszkania dziecka przy niej, nie uwzględniając odmiennych żądań ojca. W sprawie, gdzie zarzut dotyczył przemocy wobec dziecka, oddalono wniosek o ustanowienie opieki naprzemiennej. W dwóch ostatnich przypadkach, w których wskazywano na przemoc wobec innej osoby spokrewnionej (w tym w jednym również wobec matki), sąd oddalił wniosek o rozszerzenie kontaktów, pozostawiając je bez zmian, bądź ograniczył się jedynie do technicznej modyfikacji dni i godzin spotkań, odmawiając wprowadzenia dalej idących zmian postulowanych przez ojca.

Łącznie w tej podgrupie 11 z 17 spraw zakończyło się rozstrzygnięciami, które można zakwalifikować jako zbieżne ze stanowiskiem matki w rozumieniu przyjętej typologii.

a) Orzeczenia rozbieżne (5 spraw) – sprawy, w których sąd nie podzielił obaw matki w stopniu uzasadniającym pogorszenie sytuacji ojca. Rozstrzygnięcia te były dla niego korzystne w tym sensie, że jego pozycja w zakresie władzy rodzicielskiej i kontaktów została utrzymana lub wręcz wzmocniona.

W trzech sprawach sąd zdecydował się na istotne rozszerzenie uprawnień ojca, mimo zgłaszanych zarzutów przemocy. W dwóch przypadkach doszło do rozszerzenia kontaktów z dzieckiem:

- w pierwszym, gdzie zarzut dotyczył przemocy wobec matki, rozstrzygnięcie zapadło wbrew jej wnioskowi o ograniczenie spotkań i objęcie ich nadzorem kuratora;
- w drugim, dotyczącym przemocy wobec dziecka, sąd przychylił się do wniosku ojca o szersze kontakty;
- w trzecim postępowaniu z tej podgrupy sąd, pomimo zarzutów odnoszących się zarówno do przemocy wobec matki, jak i dziecka, orzekł o wprowadzeniu pieczy naprzemiennej zamiast ustalenia miejsca zamieszkania dziecka wyłącznie przy matce, uznając tym samym, że podnoszone zarzuty nie stanowią przeszkody dla współdzielenia opieki.

W pozostałych dwóch sprawach sąd przyjął podejście zachowawcze, odmawiając wprowadzenia restrykcji wnioskowanych przez matkę. W sprawie, w której zarzut dotyczył przemocy wobec matki, sąd utrzymał dotychczasowy stan w mocy (pozostawiając kontakty i władzę bez zmian). W ostatnim przypadku, gdzie wskazywano na przemoc wobec dziecka, sąd poprzestał na drobnej zmianie organizacji kontaktów, nie uwzględniając wniosku matki o ograniczenie władzy rodzicielskiej ojca.

b) Orzeczenia mieszane (1 sprawa) – rozstrzygnięcie miało charakter mieszany. W postępowaniu tym, w którym zarzut dotyczył przemocy wobec matki, sąd nie uwzględnił jej wniosku o całkowity zakaz kontaktów i ustalił je w określonym wymiarze. Jednocześnie jednak zobowiązał ojca do odbycia konsultacji psychiatrycznej i podjęcia terapii. Rozstrzygnięcie to częściowo odpowiadało więc na zgłaszane obawy (poprzez nałożenie na ojca dodatkowych obowiązków), ale nie realizowało głównego celu wniosku, czyli całkowitej eliminacji kontaktów.

Rozstrzygnięcia w sprawach z jednostronnym zarzutem ojca (N = 9).

a) Orzeczenia zbieżne (N = 7) – do tej kategorii zaliczono orzeczenia, które były zbieżne ze stanowiskiem ojca, albo poprzez przyznanie mu pieczy nad dzieckiem, albo poprzez skuteczną obronę przed restrykcjami wnioskowanymi przez matkę.

W pięciu sprawach ojciec podnoszący zarzut przemocy przejął opiekę nad dzieckiem:

- w dwóch przypadkach powierzono wykonywanie władzy ojcu przy jednoczesnym jej ograniczeniu matce (w jednej sprawie zobowiązano rodziców do współpracy z psychologiem i uzależniono kontakty matki od woli dziecka);
- w trzech kolejnych sprawach ustalono miejsce zamieszkania dziecka przy ojcu (w tym raz z jednoczesnym uregulowaniem kontaktów matki).

We wszystkich powyższych sprawach adresatem przemocy wskazywanym przez ojca było dziecko.

W dwóch sprawach uwzględnienie stanowiska ojca polegało na oddaleniu niekorzystnych dla niego wniosków matki:

- w pierwszej sprawie sąd pozostawił władzę rodzicielską bez zmian, nie uwzględniając wniosku matki o ustalenie miejsca zamieszkania dziecka przy niej (adresatem przemocy był tu ojciec);
- w drugiej sprawie sąd pozostawił kontakty ojca bez zmian, oddalając wniosek matki o zmniejszenie ich liczby (adresatem przemocy były dzieci).

b) Orzeczenia rozbieżne (1 sprawa) – sąd wydał orzeczenie nieuwzględniające wniosków ojca. Mimo podniesienia zarzutu przemocy wobec dzieci, sąd odmówił zniesienia ciążącego na ojcu ograniczenia władzy rodzicielskiej oraz zakazu kontaktów, pozostawiając dotychczasowe rozstrzygnięcia bez zmian.

c) Orzeczenia mieszane (1 sprawa) – rozstrzygnięcie miało charakter niejednoznaczny. W postępowaniu tym (gdzie adresatem przemocy miał być ojciec), sąd ograniczył kontakty ojca z dzieckiem oraz zobowiązał go do odbycia terapii uzależnień. Choć orzeczenie to nakładało na ojca restrykcje, zakwalifikowano je jako mieszane (a nie w pełni niekorzystne), ponieważ zapadło w odpowiedzi na wniosek matki o całkowite pozbawienie go władzy rodzicielskiej, którego sąd nie uwzględnił.

Łącznie w tej podgrupie 7 z 9 spraw zakończyło się rozstrzygnięciami, które można zakwalifikować jako zbieżne ze stanowiskiem ojca w rozumieniu przyjętej typologii.

Rozstrzygnięcia w sprawach z zarzutami obustronnymi (N = 5).

a) Orzeczenia zbieżne ze stanowiskiem ojca (3 sprawy).

W pierwszej sprawie sąd zniósł dotychczasowe ograniczenie władzy rodzicielskiej ojca i ustalił miejsce zamieszkania dziecka przy nim (zgodnie z jego wnioskiem).

W drugiej sprawie doszło do rozszerzenia kontaktów ojca z dzieckiem (początkowo w obecności kuratora, docelowo bez), mimo że matka wnioskowała o powierzenie jej wyłącznej władzy i nadzór kuratora nad spotkaniami.

W trzeciej sprawie sąd ograniczył kontakty matki, nakazując ich wykonywanie w miejscu neutralnym i w obecności kuratora, co stało w sprzeczności z jej wnioskiem o ich rozszerzenie.

b) Orzeczenia zbieżne ze stanowiskiem matki (1 sprawa) – sąd przychylił się do stanowiska matki i ograniczył kontakty ojca z dzieckiem.

c) Orzeczenia neutralne (1 sprawa) – w ostatniej sprawie z tej grupy sąd dokonał jedynie zmiany organizacyjnej sposobu wykonywania kontaktów (doprecyzowanie zasad odbierania dziecka), nie ingerując istotnie w zakres władzy rodzicielskiej ani w wymiar spotkań, co stanowiło realizację wniosku matki o techniczne doprecyzowanie zasad.

Dla przejrzystości powyższych danych, zostały one dodatkowo przedstawione w tabeli 27.

TABELA 27. Treść rozstrzygnięcia a stanowisko podnoszącego zarzut

Rodzic podnoszący zarzut	Zbieżne ze stanowiskiem matki		Zbieżne ze stanowiskiem ojca		Orzeczenie mieszane		Orzeczenie neutralne		Suma	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Matka*	11	64,7%	5	29,4%	1	5,9%	0	0,0%	17	100%
Ojciec*	1	11,1%	7	77,8%	1	11,1%	0	0,0%	9	100%
Obustronne	1	20,0%	3	60,0%	0	0,0%	1	20,0%	5	100%
RAZEM	**13**	**41,9%**	**15**	**48,4%**	**2**	**6,5%**	**1**	**3,2%**	**31**	**100%**

* Jednostronnie.

Źródło: obliczenia własne autora.

Przeprowadzona analiza pozwala dostrzec asymetrię w zakresie relacji między treścią orzeczeń a stanowiskiem procesowym rodzica podnoszącego zarzut przemocy. W badanej próbie w przypadku ojców odnotowano wyraźniejszą zbieżność zgłaszanych postulatów z końcowym rozstrzygnięciem – w 77,8% spraw orzeczenia pozostawały w zasadniczej zgodzie z ich żądaniami, podczas gdy dla matek wskaźnik ten wyniósł 64,7%. Przewaga ta zarysowuje się także w sprawach z zarzutami obustronnymi, gdzie w 60% przypadków rozstrzygnięcia pokrywały się ze stanowiskiem ojca. Co istotne, w sprawach z inicjatywy matki zauważalnie częściej (29,4%) dochodzi do rozbieżności między zgłaszanym postulatem ochronnym a decyzją sądu, skutkującej poprawą sytuacji ojca (np. poprzez rozszerzenie kontaktów), co w sprawach z zarzutem zgłaszanym przez ojców jest zjawiskiem rzadszym (11,1%). Zgromadzone dane mogą zatem sugerować, że o ile w przypadku ojców podniesienie zarzutu silnie koreluje z modyfikacją pieczy na ich korzyść, o tyle w przypadku matek samo zgłoszenie przemocy rzadziej przekłada się na uzyskanie rozstrzygnięcia zgodnego z ich oczekiwaniami. Tendencję tę potwierdza ogólna statystyka: wśród 31 rozstrzygnięć merytorycznych, 15 (48,4%) było korzystnych dla ojca, 13 (41,9%) dla matki, a 3 (9,7%) miały charakter mieszany lub neutralny.

3.1.4. Charakter ingerencji sądu w sferę władzy rodzicielskiej i kontaktów – sprawy z zarzutem przemocy i sprawy bez takiego zarzutu

Analiza wewnętrznej struktury orzeczeń w sprawach z zarzutem przemocy, przedstawiona w poprzednim podrozdziale, pozwala zrozumieć skuteczność procesową poszczególnych stron sporu. Konieczne jest jednak osadzenie tych danych w szerszym kontekście, aby dostrzec, czy i jak podniesienie zarzutu przemocy modyfikuje sposób interwencji sądu w sferę władzy rodzicielskiej i kontaktów.

TABELA 28. Rodzaje rozstrzygnięć w sprawach z zarzutem przemocy i bez zarzutu przemocy[45]

Rodzaj orzeczenia	Sprawy z zarzutem przemocy		Sprawy bez zarzutu przemocy		Suma	
	N	%	N	%	N	%
Ograniczenie władzy rodzicielskiej lub kontaktów	17	54,8%	50	62,5%	67	60,4%
Rozszerzenie władzy lub kontaktów	4	12,9%	11	13,8%	15	13,5%
Zmiany neutralne*	4	12,9%	13	16,2%	17	15,3%
Status quo	6	19,4%	6	7,5%	12	10,8%
RAZEM	**31**	**100,0%**	**80**	**100,0%**	**111**	**100,0%**

* Orzeczenia, w których sąd dokonał modyfikacji (np. zmiana dni kontaktów, doprecyzowanie godzin odbioru, zamiana weekendów), ale zmiany te nie stanowiły ani ograniczenia, ani rozszerzenia władzy rodzicielskiej lub kontaktów.

Źródło: obliczenia własne autora.

Z powyższych danych wynika, że sądy nieco częściej orzekają o ograniczeniu władzy rodzicielskiej lub kontaktów w sprawach bez zarzutu przemocy (62,5%) niż w tych, w których taki zarzut się pojawia (54,8%). Różnica ta nie ma jednak charakteru fundamentalnego. Mając na uwadze liczebność próby spraw zakończonych merytorycznie, do wskazanej dysproporcji należy podchodzić z ostrożnością, przyjmując raczej, że struktura orzeczeń restrykcyjnych w obu badanych grupach pozostaje zasadniczo zbliżona. Co istotne, chociaż w sprawach z zarzutem przemocy dominują rozstrzygnięcia o charakterze restrykcyjnym, uwagę zwraca fakt, że w pozostałych około 45% spraw sądy albo utrzymują dotychczasowy stan (status quo), albo poprzestają na zmianach neutralnych, bądź wręcz liberalizują zakres władzy lub kontaktów. Wynika z tego, że samo postawienie zarzutu przemocy nie przekłada się automatycznie na restrykcyjną ingerencję sądu.

Warto w tym kontekście przedstawić jeszcze dane dotyczące rodzajów rozstrzygnięć wobec osoby wskazanej jako sprawca przemocy domowej.

[45] Per sprawa.

TABELA 29. Rodzaj ingerencji sądu wobec domniemanego sprawcy przemocy[46]

Rodzaj ingerencji sądu	Ojciec – domniemany sprawca		Matka – domniemany sprawca		Razem	
	N	%	N	%	N	%
Ograniczenie władzy rodzicielskiej lub kontaktów	8	36,4%	7	50,0%	15	41,7%
Rozszerzenie władzy lub kontaktów	5	22,7%	0	0,0%	5	13,9%
Zmiany neutralne*	2	9,1%	1	7,1%	3	8,3%
Status quo	7	31,8%	6	42,9%	13	36,1%
RAZEM	**22**	**100,0%**	**14**	**100,0%**	**36**	**100,0%**

* Orzeczenia, w których sąd dokonał modyfikacji (np. zmiana dni kontaktów, doprecyzowanie godzin odbioru, zamiana weekendów), ale zmiany te nie stanowiły ani ograniczenia, ani rozszerzenia władzy rodzicielskiej lub kontaktów.

Źródło: obliczenia własne autora.

Powyższe dane ponownie potwierdzają, że samo wskazanie danej osoby jako sprawcy przemocy nie prowadzi automatycznie do nałożenia na nią dalej idących ograniczeń. Wynika z nich również, że w przypadku ojców relatywnie częściej niż wobec matek zapadają rozstrzygnięcia prowadzące do rozszerzenia zakresu ich władzy rodzicielskiej lub kontaktów. Z jednej strony wynika to z tego, że ojcowie częściej składają wnioski o rozszerzenie kontaktów/władzy, z drugiej, że sądy stosunkowo rzadko uwzględniają stawiane przez matki zarzuty o przemoc.

3.1.5. Uzasadnienie orzeczeń merytorycznych

Wśród 31 spraw zakończonych rozstrzygnięciem merytorycznym pisemne uzasadnienie sporządzono jedynie w 11 przypadkach (35,5%). Okoliczność ta w istotny sposób ogranicza możliwość bezpośredniej rekonstrukcji motywów rozstrzygnięcia sądu w zakresie zarzutu przemocy i wymusza w pozostałych sprawach oparcie się na całokształcie materiału aktowego.

Analiza dostępnych uzasadnień pozwala wyróżnić trzy sposoby odniesienia się przez sąd do podniesionego zarzutu przemocy. W pięciu sprawach (54,5%) sąd expressis verbis stwierdził brak przemocy ze strony rodzica, którego dotyczył zarzut. W czterech sprawach (27,3%) sąd w ogóle nie odniósł się w uzasadnieniu do kwestii przemocy, mimo że była ona wyraźnie podnoszona w toku postępowania. Natomiast tylko w dwóch sprawach (18,2%) sąd przyjął występowanie przemocy.

[46] Per zarzut.

Warto dodać, że powyższych sprawach, jedynie w jednej występowały zarzuty wzajemne; w pozostałych dziesięciu postępowaniach zarzut przemocy miał charakter jednostronny, formułowany przez jednego z rodziców.

W pierwszej z wyróżnionych grup sąd wprost stwierdził, że zarzucana przemoc nie miała miejsca. Oznacza to, że po przeprowadzeniu postępowania dowodowego negatywnie zweryfikował twierdzenia strony (najczęściej matki) i oparł rozstrzygnięcie na ustaleniu, iż zagrożenie przemocą nie występuje. Jednocześnie uznał ten zarzut za na tyle istotny, że poświęcił mu odrębny fragment uzasadnienia.

W odniesieniu do drugiej grupy można domniemywać, że, w ocenie sądu, zarzut przemocy został uznany za irrelewantny dla istoty rozstrzygnięcia lub miał charakter marginalny z punktu widzenia dobra dziecka, skoro nie wymagał w ocenie sądu szczegółowego omówienia w pisemnych motywach.

Jedynie w dwóch sprawach sąd wprost przyjął w uzasadnieniu, że do zachowań przemocowych faktycznie dochodziło.

3.4. Ocena charakteru zarzutów

Przeprowadzona dotychczas analiza pokazała, że samo podniesienie zarzutu przemocy nie determinuje ani sposobu zakończenia postępowania, ani rodzaju ingerencji sądu w sferę władzy rodzicielskiej i kontaktów. Dane dotyczące struktury rozstrzygnięć merytorycznych nie pozwalają jednak uchwycić wewnętrznego zróżnicowania samych zarzutów przemocy – ich treści, stopnia zakorzenienia w materiale dowodowym oraz funkcji pełnionej w dynamice sporu. Na potrzeby analizy empirycznej spraw zakończonych ugodą (pkt 3.1.2) przyjęto już autorską, trójstopniową klasyfikację zarzutów przemocy, wyróżniając:

1) zarzuty o charakterze faktycznym,
2) zarzuty o charakterze mieszanym,
3) zarzuty o charakterze instrumentalnym.

W niniejszym podrozdziale ta sama typologia zostanie wykorzystana w szerszym ujęciu, jako narzędzie porządkujące materiał także w sprawach zakończonych rozstrzygnięciem merytorycznym, co pozwoli lepiej uchwycić relację między charakterem zarzutu a treścią wydanego orzeczenia.

W pierwszej kolejności należy odnieść się do uzasadnień postanowień omówionych w pkt 3.2.3. W analizowanej podgrupie (N = 11) w czterech sprawach sąd w pisemnych motywach w ogóle nie odniósł się do podniesionej kwestii przemocy; w świetle analizy całokształtu akt zarzuty te zakwalifikowano jako mające charakter instrumentalny. W pięciu sprawach sąd *expressis verbis* stwierdził brak przemocy ze strony rodzica, którego dotyczył zarzut, w jednej

z nich wprost wskazując, że podnoszone twierdzenia miały na celu zdyskredytowanie ojca. Jednocześnie w tej jednej sprawie zarzuty miały charakter obustronny. Przy zastosowaniu przyjętej typologii oraz uwzględnieniu pełnego materiału dowodowego pięć z tych zarzutów oceniono jako instrumentalne, a jeden jako mieszany[47]. Z kolei w dwóch sprawach, w których sąd przyjął występowanie przemocy, kwalifikacja badawcza wskazała na mieszany charakter zarzutu, wynikający ze współwystępowania rzeczywistego rdzenia faktycznego oraz jego procesowej instrumentalizacji. Dokonana kwalifikacja ma charakter uzupełniający wobec ustaleń sądu, nie zmierza do ich podważania, lecz do opisu dominującej funkcji, jaką zarzut przemocy pełnił w strukturze sporu.

Podsumowując, dotychczas stwierdzono dziewięć zarzutów instrumentalnych oraz trzy mieszane.

W pozostałych 20 sprawach, niewchodzących do powyższego zestawienia reakcji sądu na zarzut przemocy, kwalifikacji charakteru zarzutów dokonano wyłącznie na podstawie całości materiału aktowego. Spośród tych 20 spraw 16 obejmowało zarzuty jednostronne; w tej grupie rozkład ocen przedstawia się następująco:

1) zarzuty o charakterze instrumentalnym – 7 spraw;
2) zarzuty o charakterze faktycznym – 2 sprawy;
3) zarzuty o charakterze mieszanym – 4 sprawy;
4) zarzuty trudne do jednoznacznej kwalifikacji (materiał dowodowy niewystarczający) – 3 sprawy.

Pozostałe 4 sprawy obejmowały zarzuty wzajemne i wymagają odrębnego omówienia. W całym materiale (tj. we wszystkich 31 sprawach zakończonych rozstrzygnięciem merytorycznym) zidentyfikowano łącznie 5 spraw obejmujących zarzuty wzajemne; kwalifikacji dokonywano w nich odrębnie dla każdego z zarzutów. Zarzut pierwotny (inicjujący) – podniesiony jako pierwszy przez jedną ze stron (N = 5 zarzutów pierwotnych) – w czterech przypadkach uznano za posiadający co najmniej częściowy rdzeń faktyczny (mieszany), natomiast w jednym przypadku miał on charakter instrumentalny. Zarzut wtórny (kontrzarzut) – sformułowany reaktywnie przez stronę przeciwną (N = 5 zarzutów wtórnych) – w każdym z analizowanych przypadków oceniono jako instrumentalny.

Podsumowując sprawy, w których wydano rozstrzygnięcie merytoryczne, należy stwierdzić, że, przy uwzględnieniu odrębnej kwalifikacji zarzutów wzajemnych, zidentyfikowano łącznie 36 zarzutów przemocy:

a) 20 instrumentalnych (55,6%),
b) 2 faktyczne (5,6%),

[47] W pięciu sprawach wystąpiło łącznie sześć zarzutów.

c) 11 mieszanych (30,6%),
d) 3 niejednoznaczne (8,3%).

Jak wskazano w rozdziale 3.1.2, na poziomie spraw umorzonych w związku z zawarciem ugody wyróżniono 3 sprawy z zarzutami faktycznymi, 4 z mieszanymi, 3 z instrumentalnymi oraz 1 sprawę, w której materiał nie pozwalał na jednoznaczną kwalifikację. Przeliczenie tych ustaleń na poziom pojedynczych zarzutów (11 spraw, łącznie 13 zarzutów, w tym zarzuty wzajemne) prowadzi do następującego rozkładu:

a) 4 zarzuty o charakterze instrumentalnym (około 30,8%),
b) 3 faktyczne (około 23,1%),
c) 5 mieszanych (około 38,5%),
d) 1 zarzut uznany za trudny do jednoznacznej kwalifikacji (około 7,7%).

Oznacza to, że w tej podgrupie najczęściej występowały zarzuty ocenione jako mieszane.

Zestawiając obie podgrupy, należy stwierdzić, że w sprawach zakończonych merytorycznie dominują zarzuty instrumentalne, natomiast w sprawach ugodowych proporcjonalnie częściej pojawiają się zarzuty mieszane oraz faktyczne. Kategorie niejednoznaczne pozostają w obu ujęciach marginalne. Jednocześnie trzeba mieć na uwadze, że podgrupa ugodowa obejmuje jedynie 13 zarzutów (11 spraw), co istotnie ogranicza możliwość formułowania dalej idących wniosków o charakterze ogólnym.

Uwzględniając łącznie sprawy zakończone rozstrzygnięciem merytorycznym oraz ugodą, zidentyfikowano 49 zarzutów przemocy. Ich rozkład, przy zachowaniu przyjętych kryteriów kwalifikacji, przedstawia się następująco:

a) zarzuty instrumentalne – 23 (46,9%),
b) zarzuty faktyczne – 6 (12,2%),
c) zarzuty mieszane – 16 (32,7%),
d) zarzuty niejednoznaczne – 4 (8,2%).

Pozwala to sformułować kilka wniosków o charakterze bardziej ogólnym.

Po pierwsze, dominacja zarzutów instrumentalnych (niemal połowa wszystkich przypadków) wskazuje, że w badanej praktyce procesowej przemoc bardzo często funkcjonuje jako kategoria „procesowa" – uruchamiana w celu wzmocnienia własnej narracji, zdyskredytowania przeciwnika albo uzyskania korzystnego ukształtowania władzy rodzicielskiej i kontaktów. Traktowanie tych danych jako dowodu na marginalny charakter samej przemocy domowej byłoby jednak nadużyciem.

Po drugie, wysoki udział zarzutów mieszanych (około ⅓) pokazuje, że typowy zarzut przemocy w sporach rodzicielskich nie mieści się w prostym schemacie „prawda-fałsz". W znacznej grupie spraw można dostrzec pewien rdzeń zdarzeń lub zachowań granicznych, który następnie zostaje rozbudowany do roli głównego argumentu procesowego. Z perspektywy badawczej oznacza to, że przemoc funkcjonuje często jako element sprzężony z konfliktem

rodzicielskim: nawet jeśli nie jest całkowicie pozbawiona podstaw, bywa wykorzystywana w celach taktycznych.

Po trzecie, relatywnie niski odsetek zarzutów wyraźnie faktycznych (12,2%), przy jednocześnie wysokim udziale zarzutów mieszanych, należy wiązać przede wszystkim z tym, w jaki sposób strony wprowadzają i podtrzymują zarzut w toku postępowania, a nie wyłącznie z „rzeczywistą" skalą przemocy. W wielu sprawach zarzut pojawia się nagle, w formule ogólnej, bez konsekwentnej konkretyzacji i bez rozwinięcia inicjatywy dowodowej, a następnie schodzi na dalszy plan sporu; w efekcie trudniej jest mu nadać w aktach postać zarzutu jednoznacznie faktycznego. Równocześnie trzeba mieć na uwadze obiektywną specyfikę przemocy domowej jako zjawiska relacyjnego i często rozproszonego w czasie: nawet tam, gdzie dochodzi do zachowań przemocowych, ich „procesowe odwzorowanie" bywa fragmentaryczne, oparte na relacjach stron albo pośrednich wskaźnikach, co sprzyja kwalifikacji mieszanej.

Dla pełniejszego zobrazowania powyższych ustaleń przygotowano zestawienie krzyżowe, uwzględniające zarówno rodzaj zakończenia postępowania, jak i rodzica formułującego zarzut przemocy.

TABELA 30. Rodzic podnoszący zarzut a ocena zarzutu przemocy

Rodzaj zakończenia	Autor zarzutu	Instrumentalny		Faktyczny		Mieszany		Niejednoznaczny		Suma	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Co do istoty	Matka	10	45,5%	0	0,0%	9	40,9%	3	13,6%	22	100%
	Ojciec	9	64,3%	3	21,4%	2	14,3%	0	0,0%	14	100%
Ugoda	Matka	3	30,0%	2	20,0%	4	40,0%	1	10,0%	10	100%
	Ojciec	1	33,3%	1	33,3%	1	33,3%	0	0,0%	3	100%
Suma		**23**	**46,9%**	**6**	**12,2%**	**16**	**32,7%**	**4**	**8,2%**	**49**	**100%**

Źródło: obliczenia własne autora.

Struktura zarzutów formułowanych przez matki (N = 32) wskazuje na wyraźną koncentrację w dwóch kategoriach: instrumentalnej oraz mieszanej (po 13 zarzutów). Zarzuty o charakterze jednoznacznie faktycznym mają w tej grupie charakter incydentalny (2 przypadki), podobnie jak zarzuty niejednoznaczne (4 przypadki). Pozwala to na stwierdzenie, że w badanym materiale zarzuty matek sytuują się przede wszystkim w spektrum „instrumentalno-mieszanym", obejmującym stany od czysto taktycznego wykorzystania zarzutu po przypadki posiadające pewien rdzeń faktyczny, lecz podlegające procesowej instrumentalizacji. W grupie ojców (N = 17) dominuje kategoria instrumentalna (10 zarzutów), przy rzadszym występowaniu pozostałych typów: zarzuty faktyczne odnotowano w 4 przypadkach, a mieszane w 3; kategoria niejednoznaczna nie wystąpiła. Zarysowujące się różnice należy jednak interpretować z dużą ostrożnością. Ze względu na niewielką liczbę zarzutów

w kategoriach faktycznych i mieszanych (rzędu 3–4 przypadków) nie sposób przesądzić, czy odzwierciedlają one trwałą odmienność strategii procesowych stron, czy stanowią jedynie efekt specyfiki badanej próby. W szczególności zgromadzony materiał nie daje podstaw do kategorycznego rozstrzygnięcia, która ze stron częściej instrumentalizuje zarzut przemocy w ujęciu ogólnym: wyższy udział zarzutów instrumentalnych w grupie ojców należy odczytywać łącznie z tym, że matki częściej formułują zarzut przemocy jako taki, a różnice proporcji w małej próbie ojców nie mają waloru rozstrzygającego.

TABELA 31. Adresat przemocy a charakter zarzutu

Adresat przemocy	Charakter zarzutu									
	Instrumentalny		Faktyczny		Mieszany		Niejednoznaczny		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Rodzic podnoszący zarzut	8	40,0%	1	5,0%	8	40,0%	3	15,0%	20	100%
Dziecko	10	58,8%	4	23,5%	2	11,8%	1	5,9%	17	100%
Dziecko i rodzic podnoszący zarzut	3	33,3%	0	0	6	66,7%	0	0,0%	9	100%
Inna osoba (np. nowy partner, członek rodziny)	2	66,7%	1	33,3%	0	0,0%	0	0,0%	3	100%
Razem	**23**	**46,9%**	**6**	**12,2%**	**16**	**32,7%**	**4**	**8,2%**	**49**	**100%**

Źródło: obliczenia własne autora.

Ze względu na niewielkie liczebności w poszczególnych podgrupach, do poniższych wniosków należy podchodzić z niezbędną rezerwą, traktując je jako opis tendencji w badanej próbie, a nie jako podstawę do formułowania ogólnych reguł.

Patrząc na liczby bezwzględne, najwięcej zarzutów ocenionych jako instrumentalne dotyczyło relacji między byłymi partnerami (8 przypadków) oraz ochrony dziecka (10 przypadków). Wskazuje to, że to właśnie te dwie sfery najczęściej są wykorzystywane jako narzędzie procesowe: zarzut przemocy służy przede wszystkim wzmocnieniu pozycji strony w sporze.

Kategoria „Rodzic podnoszący zarzut" wyróżnia się również najwyższą liczbą zarzutów o charakterze mieszanym (8 przypadków). W badanej próbie potwierdza to, że nawet tam, gdzie można dostrzec pewien rdzeń faktyczny, zarzut przemocy jest w istotnym stopniu – a nierzadko przede wszystkim – wykorzystywany w sposób instrumentalny, jako element strategii procesowej. Potwierdza to wysoki odsetek zarzutów mieszanych pojawiający się także w grupie obejmującej jednocześnie dziecko i rodzica. Warto odnotować, że to w grupie zarzutów dotyczących wyłącznie dziecka odnotowano najwyższą liczbę zarzutów zweryfikowanych jako faktyczne (4 przypadki). Oznacza to, że choć zarzuty dotyczące małoletnich są stosunkowo często instrumentalizowane (10 przypadków), to jednocześnie stanowią kategorię, w której najczęściej udaje się potwierdzić realne zagrożenie i uzyskać na nie

reakcję sądu. Marginalny pozostaje natomiast odsetek zarzutów odnoszących się do „innej osoby" (nowego partnera lub członka rodziny) – są one nieliczne i najczęściej przybierają charakter instrumentalny.

3.5. Apelacja

Od postanowienia co do istoty sprawy wydanego w trybie nieprocesowym przysługuje apelacja.

We wszystkich badanych sprawach zakończonych merytorycznie (111) apelacja została wniesiona w 14 przypadkach, co stanowi jedynie 12,6% ogółu rozstrzygnięć. Analiza porównawcza ujawnia jednak istotną dysproporcję w skłonności stron do zaskarżania orzeczeń. W sprawach z zarzutem przemocy wniesiono 8 apelacji, co oznacza wskaźnik zaskarżalności na poziomie 25,8%. Jest to wynik ponad trzykrotnie wyższy niż w sprawach bez zarzutu, gdzie apelację wywiedziono jedynie w 6 przypadkach (7,5%). Liczbę wniesionych apelacji z podziałem na rolę procesową skarżącego (wnioskodawca, uczestnik) oraz jego relację do zarzutu przemocy, a także sposób rozpoznania apelacji, przedstawiono w tabeli 32.

TABELA 32. Apelacje wniesione w sprawach z zarzutem przemocy

		Wniesione apelacja		Oddalenie		Uwzględnienie	
		N	%*	N	%**	N	%**
Uczestnik	Podnoszący zarzut	1	12,5%	0	0,0%	1	100,0%
	Adresat zarzutu	1	12,5%	1	100,0%	0	0,0%
Wnioskodawca	Podnoszący zarzut	3	37,5%	2	66,7%	1	33,3%
	Adresat zarzutu	2	25,0%	1	50,0%	1	50,0%
	Podnoszący/adresat zarzutu	1	12,5%	1	100,0%	0	0,0%
RAZEM		8	100,0%	5	62,5%	3	37,5%

* Procent w stosunku do wszystkich wniesionych apelacji w sprawach z zarzutem przemocy.

** Procent w stosunku do liczby apelacji wniesionych przez daną kategorię podmiotów.

Źródło: obliczenia własne autora.

Odnosząc się do spraw, w których środek odwoławczy został uwzględniony, należy wskazać, że w pierwszym przypadku apelację wniósł uczestnik-ojciec dziecka, będący podnoszącym zarzut przemocy. Sąd I instancji pozbawił go władzy rodzicielskiej, zobowiązując jednocześnie do podjęcia terapii od uzależnień, oraz ograniczył jego kontakty z dzieckiem. Sąd II instancji uchylił rozstrzygnięcie o pozbawieniu władzy rodzicielskiej, przy jednoczesnym utrzymaniu ograniczonych kontaktów.

W drugim przypadku apelację wniósł wnioskodawca-ojciec, który był adresatem zarzutu przemocy. Sąd I instancji rozszerzył kontakty wnioskodawcy z dzieckiem, lecz w ograniczonym zakresie. Sąd II instancji zmienił to rozstrzygnięcie, rozszerzając zakres kontaktów na korzyść wnioskodawcy.

W ostatnim przypadku apelację wniosła wnioskodawczyni-matka podnosząca zarzut przemocy. Sąd I instancji orzekł o rozszerzeniu kontaktów uczestnika – ojca oraz zmienił sposób organizacji kontaktów z dzieckiem. Sąd II instancji uchylił rozstrzygnięcie w części dotyczącej rozszerzenia kontaktów oraz zaostrzył zasady przewożenia dziecka.

Z powyższych danych wynika, że częściej apelacje wnoszą wnioskodawcy lub uczestnicy podnoszący zarzut przemocy, co koresponduje z wcześniejszymi ustaleniami, iż samo sformułowanie zarzutu nie przekłada się wprost na daleko idącą ingerencję sądu w sferę władzy rodzicielskiej lub kontaktów. Niemniej sąd II instancji zasadniczo oddalał apelacje, a przypadki ich uwzględnienia miały charakter wyjątkowy.

4. Podsumowanie i wnioski

Przeprowadzona analiza 190 spraw sądowych dotyczących władzy rodzicielskiej i kontaktów, zakończonych prawomocnie w latach 2023–2025, pozwoliła na zidentyfikowanie kluczowych mechanizmów związanych z podnoszeniem zarzutu przemocy w sporach rodzicielskich.

Zanim jednak przejdę do omówienia spraw z zarzutem przemocy, warto podsumować ogólne dane dotyczące wszystkich analizowanych postępowań. Zdecydowana większość wniosków dotyczyła modyfikacji wyroku rozwodowego w zakresie władzy rodzicielskiej lub kontaktów. W dalszej kolejności przedmiotem spraw były zmiany ugód oraz wcześniejszych postanowień sądowych w tym przedmiocie. Wnioski inicjujące postępowanie były składane z niemal równą częstotliwością przez matki i ojców.

Struktura żądań jest jednak wyraźnie zróżnicowana ze względu na płeć. Matki składały głównie wnioski o charakterze restrykcyjnym, mające na celu ograniczenie lub pozbawienie władzy rodzicielskiej, bądź też zakazanie lub ograniczenie kontaktów. Ojcowie natomiast częściej domagali się rozszerzenia kontaktów lub zniesienia ograniczeń władzy rodzicielskiej. Tendencja ta utrzymuje się zarówno w sprawach z zarzutem przemocy, jak i w postępowaniach, w których taki zarzut nie pada.

Zarzut przemocy został sformułowany w 46 postępowaniach, co stanowi 24,2% wszystkich badanych spraw. W ramach tych postępowań zidentyfikowano łącznie 54 zarzuty. Większość z nich została zgłoszona przez matki (66,7%), podczas gdy mężczyźni formułowali tego rodzaju oskarżenia dwukrotnie rzadziej.

Skala ta jest na tyle istotna, że pozwala formułować wnioski o charakterze ogólnym co do częstości pojawiania się wątku przemocy w sprawach o władzę rodzicielską i kontakty. Jednocześnie należy podkreślić, że wszystkie bardziej szczegółowe ustalenia, w szczególności dotyczące adresatów przemocy, jej rodzaju, konfiguracji podmiotowych oraz reakcji sądów, opierają się wyłącznie na podgrupie 46 spraw, co nakazuje zachować ostrożność przy formułowaniu dalej idących uogólnień.

Zarzuty przemocy miały w przeważającej mierze charakter jednostronny (łącznie 82,6% spraw). W tej grupie dominują oskarżenia formułowane przez wnioskodawcę (52,2%), wyraźnie rzadziej zaś zarzut podnoszony jest wyłącznie przez uczestnika postępowania (30,4%). Sytuacje, w których dochodzi do wzajemnych oskarżeń o przemoc (zarzuty obustronne), stanowią mniejszość badanej próby (17,4%).

W ponad połowie postępowań, w których sformułowano zarzut przemocy, jako domniemaną ofiarę wskazywano dziecko. Jednak po zsumowaniu wszystkich konfiguracji obejmujących rodzica – zarówno jako wyłączną ofiarę, jak i współofiara razem z dzieckiem – to właśnie rodzic, w praktyce najczęściej matka, nieznacznie częściej występuje w roli deklarowanej ofiary przemocy niż samo dziecko.

Analiza struktury przedmiotowej zarzutów wykazuje, że niezależnie od płci osoby zgłaszającej, dominującą formę stanowi przemoc psychiczna (wskazywana przez 57,4% kobiet i 57,7% mężczyzn). Na drugim miejscu pod względem częstotliwości występowania plasuje się przemoc fizyczna, która dotyczy odpowiednio 34% zarzutów formułowanych przez kobiety oraz 38,5% zarzutów podnoszonych przez mężczyzn. Często te dwie formy przemocy wskazywane są łącznie.

Na tle tych ustaleń szczególnie istotne są wnioski dotyczące reakcji sądów na podnoszone zarzuty przemocy, zwłaszcza w odniesieniu do dzieci. Zgłoszenie przez któregokolwiek z uczestników postępowania zarzutu stosowania przemocy wobec małoletniego obliguje sąd do niezwłocznego podjęcia – także z urzędu – czynności zmierzających do jego zweryfikowania. Tymczasem w większości analizowanych spraw zarzut ten nie był de facto przedmiotem postępowania dowodowego: w części postępowań nie wywołał żadnej dostrzegalnej reakcji sądu, a w 28 przypadkach (60,9%) przeprowadzone dowody, w szczególności wywiady środowiskowe i opinie biegłych, w ogóle nie odnosiły się wprost do kwestii stosowania przemocy. Sądy, zwracając się do biegłych czy kuratorów, nie wskazywały na ryzyko stosowania przemocy domowej. Na taki obraz wpływa co najmniej kilka czynników. Po pierwsze, jak już wskazano, w części spraw zarzut dotyczył przede wszystkim zachowań skierowanych wobec rodzica podnoszącego zarzut, a nie bezpośrednio wobec dziecka, co sprzyjało jego marginalizowaniu z perspektywy dobra małoletniego. Po drugie, można domniemywać, że rolę odgrywa również pewne „znieczulenie" sądów opiekuńczych na tego rodzaju twierdzenia, związane z ich częstym wykorzystywaniem w funkcji instrumentu taktyki procesowej. Niemniej zjawisko to należy ocenić negatywne. Każdy zarzut stosowania przemocy, w szczególności wobec dziecka, powinien zostać zweryfikowany przez sąd.

Przechodząc do omówienia orzeczeń, które zapadły w badanych postępowaniach należy w pierwszej kolejności zauważyć, że w sprawach, w których sformułowano zarzut przemocy, w ponad 67,4% postępowań zapadło rozstrzygnięcie merytoryczne, natomiast 32,6% zakończyło się umorzeniem. W sprawach pozbawionych zarzutu przemocy orzeczenia

co do istoty wydano w 55,6% postępowaniach, 43,8% zakończyło się umorzeniem, zaś w jednej sprawie sąd zwrócił wniosek. Oznacza to, że postępowania z zarzutem przemocy częściej kończą się postanowieniem co do istoty sprawy.

W odniesieniu do umorzeń, w skali wszystkich badanych postępowań, w zdecydowanej większości były one następstwem zawarcia ugody (84,6%), podczas gdy cofnięcie wniosku odpowiada jedynie za 15,4% takich zakończeń. Obecność zarzutu przemocy wyraźnie modyfikuje jednak strukturę przyczyn umorzeń: w sprawach z takim zarzutem cofnięcie wniosku występuje ponad dwukrotnie częściej niż w postępowaniach pozbawionych tego elementu (26,7% wobec 12,7%), czemu towarzyszy odpowiednio niższy udział umorzeń na skutek ugody (73,3% wobec 87,3%). Pomimo tej różnicy, również w podgrupie spraw z zarzutem przemocy większość umorzeń nadal następuje w wyniku zawarcia ugody. Taki sposób kończenia postępowań, przy jednoczesnej wadze stawianych zarzutów, rodzi uzasadnione pytania co do charakteru i funkcji odwołań do przemocy (w tym ich potencjalnej instrumentalizacji), a także co do warunków, w jakich dochodzi do zawierania ugód w tego rodzaju sprawach.

W sprawach z zarzutem przemocy, które zakończyły się rozstrzygnięciem merytorycznym niemal połowa orzeczeń (48,4%) odnosiła się wyłącznie do kontaktów z dzieckiem. W około ¼ badanych postępowań (25,8%) sąd ingerował wyłącznie w sferę władzy rodzicielskiej, a w kolejnej ¼ (również 25,8%) rozstrzygnięcie obejmowało łącznie zarówno władzę rodzicielską, jak i kontakty z dzieckiem.

Wśród 31 spraw zakończonych merytorycznie pisemne uzasadnienie sporządzono jedynie w 11 przypadkach (35,5%), co znacznie utrudniło analizę motywów poszczególnych sądów. W 5 przypadkach sąd stwierdził brak przemocy ze strony rodzica, którego dotyczył zarzut. W 4 sprawach sąd w ogóle nie odniósł się do kwestii przemocy, mimo że była ona wyraźnie podnoszona w toku postępowania. Natomiast jedynie w 2 sprawach sąd wprost przyjął występowanie przemocy.

Szczegółowa analiza akt postępowania pozwoliła ustalić kilka interesujących wniosków, niezależnie od tego, czy w sprawie sporządzono uzasadnienie, czy też nie.

Po pierwsze, orzeczenia ograniczające władzę rodzicielską lub kontakty zapadają nieco częściej w sprawach wolnych od tego zarzutu (62,5%) niż w tych, w których się on pojawia (54,8%).

Po drugie, w około 45% postępowań z zarzutem przemocy sąd albo utrzymuje dotychczasowy stan (status quo), albo poprzestaje na zmianach neutralnych, bądź wręcz liberalizuje zakres władzy lub kontaktów.

Po trzecie, nawet w sytuacji wskazania konkretnego rodzica jako domniemanego sprawcy przemocy, orzeczenia o charakterze restrykcyjnym (ograniczenie władzy lub kontaktów) zapadają jedynie w części spraw – odpowiednio w 36,4% przypadków, gdy sprawcą jest ojciec, i w 50% przypadków, gdy sprawcą jest matka. Jednocześnie wobec ojców istotny pozostaje

odsetek rozstrzygnięć prowadzących do rozszerzenia zakresu władzy rodzicielskiej lub kontaktów (22,7%), co w praktyce oznacza, że stawiane wobec nich zarzuty stosunkowo często nie znajdują wystarczającego potwierdzenia w materiale dowodowym.

W raporcie dokonano również analizy zapadłych orzeczeń z perspektywy podmiotu zgłaszającego przemoc. Na tej podstawie stwierdzono wyraźną asymetrię między treścią orzeczeń a stanowiskiem rodzica podnoszącego zarzut przemocy. W sprawach, w których zarzut formułuje ojciec, rozstrzygnięcia częściej są zbieżne z jego żądaniami (77,8% wobec 64,7% w przypadku matek). Podobna przewaga widoczna jest także przy zarzutach obustronnych, gdzie w 60% spraw wynik odpowiada stanowisku ojca. Jednocześnie w postępowaniach, w których zarzut przemocy zgłasza matka, relatywnie częściej dochodzi do rozstrzygnięć rozbieżnych z jej żądaniem, prowadzących do poprawy sytuacji ojca (29,4% wobec 11,1% w sprawach z zarzutem zgłaszanym przez ojców). W ogólnym bilansie 31 rozstrzygnięć merytorycznych 15 (48,4%) okazało się korzystnych dla ojca, 13 (41,9%) dla matki, a 3 (9,7%) miały charakter mieszany lub neutralny.

Z powyższego wynika, że samo postawienie zarzutu przemocy nie przekłada się automatycznie na restrykcyjną ingerencję sądu w sferę władzy rodzicielskiej lub kontaktów i pośrednio wskazuje, iż sądy w wielu przypadkach nie znajdują w materiale dowodowym podstaw do zastosowania dalej idących ograniczeń. Jednocześnie wyniki te sugerują, że w przypadku matek podnoszone przez nie zarzuty relatywnie rzadziej przekładają się na korzystne z ich perspektywy rozstrzygnięcia niż w przypadku ojców.

W ostatniej części raportu autor podjął próby oceny stawianych w sprawach zarzutów przemocy. Przyjęto trójstopniową klasyfikację zarzutów przemocy:

- zarzuty o charakterze faktycznym,
- zarzuty o charakterze mieszanym,
- zarzuty o charakterze instrumentalnym.

Analiza 49 zarzutów przemocy zidentyfikowanych w badanych sprawach (zakończonych merytorycznie lub ugodą) pozwoliła na wyodrębnienie trzech kategorii oskarżeń, różniących się stopniem zakorzenienia w materiale dowodowym oraz funkcją pełnioną w sporze.

Dominującą grupę (46,9%) stanowią zarzuty instrumentalne. Są to twierdzenia nieznajdujące potwierdzenia w dowodach, których sposób podnoszenia – np. nagłe pojawienie się w odpowiedzi na wniosek drugiej strony, brak konsekwencji czy wycofanie się z nich na dalszym etapie – wskazuje na wykorzystanie narracji o przemocy głównie jako narzędzia walki procesowej.

Drugą istotną kategorią (32,7%) są zarzuty mieszane, w których rzeczywiste zdarzenia lub zachowania graniczne są wyolbrzymiane bądź zniekształcane na potrzeby taktyki procesowej.

Zarzuty ocenione jako w pełni faktyczne (mające solidne oparcie w dowodach i niebudzące wątpliwości co do intencji ochronnych) stanowiły mniejszość badanej próby (12,2%).

Przewaga zarzutów instrumentalnych (blisko 50%) sugeruje, że przemoc często wykorzystywana jest jako narzędzie taktyczne, mające na celu dyskredytację drugiej strony i uzyskanie korzystnego orzeczenia. Znaczny odsetek spraw o charakterze mieszanym (około ⅓) dowodzi, że konflikty te rzadko poddają się prostej ocenie w kategoriach „prawda-fałsz". Z kolei niska liczba zarzutów jednoznacznie faktycznych (12,2%) wynika często ze sposobu prowadzenia sporu: oskarżenia bywają formułowane ogólnikowo, nagle i bez odpowiedniej inicjatywy dowodowej.

Struktura zarzutów wykazuje wyraźne zróżnicowanie ze względu na płeć. Zarzuty formułowane przez matki (N = 32) koncentrują się w kategoriach instrumentalnej oraz mieszanej (po 13 wskazań), przy marginalnym udziale zarzutów o jednoznacznie faktycznym charakterze. Wśród ojców (N = 17) dominuje kategoria instrumentalna (10 zarzutów), a pozostałe typy pojawiają się rzadziej. W ujęciu przedmiotowym najwięcej zarzutów instrumentalnych dotyczyło relacji między byłymi partnerami (8) oraz sytuacji określanych jako ochrona dziecka (10). Z kolei w przypadkach, w których za ofiarę wskazywano rodzica zgłaszającego zarzut, przeważały zarzuty o charakterze mieszanym (8). Potwierdza to, że nawet przy istnieniu faktycznych podstaw konfliktu narracja o przemocy jest często wykorzystywana jako element strategii procesowej. Co istotne, najwyższą liczbę zarzutów zweryfikowanych jako faktyczne (4) odnotowano w odniesieniu do przemocy wobec dzieci, co czyni tę kategorię – mimo częstej instrumentalizacji – relatywnie najbardziej wiarygodną w ocenie sądów.

Na podstawie przedstawionych danych empirycznych można sformułować kilka wniosków o charakterze praktycznym.

Wysoki odsetek spraw, w których zarzut przemocy nie stał się przedmiotem odrębnej analizy dowodowej ani nie znalazł odzwierciedlenia w uzasadnieniu orzeczenia, przemawia za koniecznością ujednolicenia standardów procedowania. Każdy przypadek zarzutu przemocy domowej, w szczególności tej skierowanej wobec dziecka, powinien zostać poddany weryfikacji, co winno znajdować wyraz w treści postanowień dowodowych. Częste występowanie zarzutów o charakterze mieszanym i instrumentalnym nie może bowiem uzasadniać automatycznego „znieczulenia" sądów na twierdzenia o przemocy. Z perspektywy praktyki orzeczniczej implikuje to konieczność przyjęcia podejścia zrównoważonego: z jednej strony – krytycznej oceny zarzutów formułowanych wyłącznie jako element taktyki procesowej, z drugiej zaś – zachowania szczególnej ostrożności w sytuacjach, w których zagrożone może być dobro dziecka. Jednocześnie w badanym sprawach wnioskodawcy i uczestnicy, których zarzuty przemocy okazały się niezasadne bądź ewidentnie instrumentalne, mimo że narażali drugiego rodzica na stygmatyzację, w praktyce nie ponosili z tego tytułu żadnych negatywnych konsekwencji procesowych. Wprawdzie k.p.c. przewiduje m.in. instytucję nadużycia prawa procesowego (art. 4^1 k.p.c. w zw. z art. 226^2 § 2 k.p.c.) oraz szczególne rozstrzygnięcia w zakresie kosztów postępowania, w badanym materiale nie odnotowano

ani jednego przypadku zastosowania tych instrumentów w reakcji na niezasadny zarzut przemocy. Jedynie w jednej sprawie toczyło się odrębne postępowanie karne w przedmiocie składania fałszywych zeznań. W konsekwencji należy postulować, aby sądy opiekuńcze częściej i odważniej korzystały z dostępnych środków reakcji na oczywiście niezasadne bądź ewidentnie instrumentalne zarzuty przemocy.

Bibliografia

Raporty

Białecki M., *Nielojalne działania uczestników postępowania rozwodowego*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości 2022, https://tiny.pl/d3_c43hg, dostęp: 26 listopada 2025.

Holewińska-Łapińska E., *Orzeczenie zakazu kontaktów z dzieckiem*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości 2018, https://h7.cl/1fERQ, dostęp: 22 listopada 2025.

Holewińska-Łapińska E., *Ustalanie dobra dziecka, jako przesłanki ograniczenia kontaktów z dzieckiem w praktyce sądów rodzinnych*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości 2022, https://tiny.pl/xwvgv5hx, dostęp: 25 listopada 2025.

Raport: *Family Violence: Relevance in family law*, Kanada 2018 r., https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/jr/rg-rco/2018/sept01, dostęp: 22 listopada 2025.

Toporek Barr O., Lento T., Sorek Y., *False Allegations in Separation and Divorce Disputes: An International Review*, Myers-JDC-Brookdale Institute, Jerusalem 2025, https://brookdale.jdc.org.il/en/publication/false-allegations-in-separation-and-divorce-disputes-an-international-review/, dostęp: 22 listopada 2025.

Kotas-Turoboyska S., *Wykonywanie władzy rodzicielskiej przez rozwiedzionych rodziców*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości 2022, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2023/01/IWS_Kotas-Turoboyska-S._Wykonywanie-wladzy-rodzicielskiej-przez-rozwiedzionych-rodzicow.pdf., dostęp: 22 listopada 2025.

Literatura

Gajda J., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Legalis/el. 2025.

Horna-Cieślak M., *Zarządzenia wydawane przez sąd opiekuńczy na podstawie art. 109 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego jako forma pomocy rodzinie w świetle badania akt sądowych*, „Prawo w działaniu. Sprawy cywilne" 2020, t. 42.

Jędrejek G., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2019.

Mellibruda J., [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki. Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej*, Gdańsk 2002.

Mostowik P., Wybrańczyk D., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Domański, J. Słyk, Legalis/el. 2024.

Pawliczak J., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Domański, J. Słyk, Legalis/el. 2024.

Pośpiech A., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, red. M. Fras, M. Habdas, LEX/el. 2023.

Słyk J., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Domański, J. Słyk, Legalis/el. 2024.

Sokołowski T., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. H. Dolecki, Lex/el. 2013.

Solarski S., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Załucki, Legalis/el. 2022.

Wojciechowska M., *Fałszywe oskarżenia o wykorzystanie seksualne jako jedna z form krzywdzenia dziecka*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka" 2021, vol. 20, nr 4.

Wybrańczyk D., *Sytuacja prawna małoletniego dziecka rozwodzących się rodziców*, LEX/el. 2022.

Orzecznictwo

Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego:

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 kwietnia 2003 r., sygn. akt K 18/02, OTK-A 2003, nr 4, poz. 32.

Orzeczenia Sądu Najwyższego:

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 1998 r., sygn. akt I CKN 1122/98, OSNC 1999, nr 6, poz. 119.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 1999 r., sygn. akt III CKN 483/98, LEX nr 1232431.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 stycznia 2000 r., sygn. akt I CKN 1106/99, LEX nr 1635485.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 2000 r., sygn. akt II CKN 869/00, OSNC 2000, nr 11, poz. 205.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 listopada 2000 r., sygn. akt I CKN 1115/00, OSNC 2001, nr 3, poz. 50.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 8 marca 2006 r., sygn. akt III CZP 98/05, OSNC 2006, nr 10, poz. 158.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 2012 r., sygn. akt III CZP 72/11, OSNC 2012, nr 12, poz. 135.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 października 2021 r., sygn. akt I NSNc 357/21, OSNKN 2021, nr 4, poz. 33.

Inne

Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Demograficzny 2024*, Warszawa 2024, https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2024,3,18.html, dostęp: 25 listopada 2025.

Wykaz tabel

Tabela 1. Argumenty popierające tezy o potrzebie zakazu kontaktów 20
Tabela 2. Przedmiot wniosku 27
Tabela 3. Rodzaje żądań wnioskodawcy zawarte we wnioskach w sprawach, w których postawiono zarzut przemocy 28
Tabela 4. Rodzaje żądań wnioskodawcy zawarte we wnioskach w sprawach, w których nie postawiono zarzut przemocy 30
Tabela 5. Rola procesowa i płeć rodziców podnoszących zarzut przemocy na tle rodziców w sprawach bez zarzutu przemocy 31
Tabela 6. Relacja pomiędzy wnioskodawcą a uczestnikiem 32
Tabela 7. Uczestnicy/wnioskodawcy – władza rodzicielska 32
Tabela 8. Rodzaj reprezentacji, z której korzystali wnioskodawca i uczestnik 33
Tabela 9. Wiek małoletnich, których dotyczyło postępowanie 34
Tabela 10. Płeć małoletnich, których dotyczyło postępowanie 35
Tabela 11. Podmiot podnoszący zarzut 36
Tabela 12. Forma postawienia zarzutu 37
Tabela 13. Argumenty uzasadniające żądanie zawarte we wniosku 38
Tabela 14. Stanowisko procesowe uczestnika 40
Tabela 15. Zestawienie płci podnoszącego zarzut przemocy z jej rodzajem 42
Tabela 16. Zestawienie domniemanej ofiary przemocy z uczestnikiem podnoszącym zarzut 43
Tabela 17. Domniemany sprawca przemocy 44
Tabela 18. Zarzut przemocy a postępowanie karne 45
Tabela 19. Dowody załączane przez wnioskodawców/uczestników podnoszących zarzut 47

Tabela 20. Wnioski dowodowe składane przez wnioskodawców/uczestników podnoszących zarzut . . . 48
Tabela 21. Dowody przeprowadzone przez sąd . . . 49
Tabela 22. Postępowanie zabezpieczające . . . 51
Tabela 23. Czas trwania postępowań we wszystkich sprawach . . . 52
Tabela 24. Czas trwania postępowań w sprawach zakończonych merytorycznie . . . 53
Tabela 25. Zarzut przemocy a rodzaj rozstrzygnięcia . . . 54
Tabela 26. Przyczyny umorzeń postępowań . . . 55
Tabela 27. Treść rozstrzygnięcia a stanowisko podnoszącego zarzut . . . 70
Tabela 28. Rodzaje rozstrzygnięć w sprawach z zarzutem przemocy i bez zarzutu przemocy . . . 71
Tabela 29. Rodzaj ingerencji sądu wobec domniemanego sprawcy przemocy . . . 72
Tabela 30. Rodzic podnoszący zarzut a ocena zarzutu przemocy . . . 76
Tabela 31. Adresat przemocy a charakter zarzutu . . . 77
Tabela 32. Apelacje wniesione w sprawach z zarzutem przemocy . . . 78